

Надзвичайні пригоди Робінзона Кукурузо

Всеволод Нестайко

Надзвичайні пригоди Робінзона Кукурузо
Перша частина з трилогії "Тореадори з Васюківки", яку розказує
Павлуша Завгородній.

Подається за виданням 2004 року

НАДЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ РОБІНЗОНА КУКУРУЗО ТА ЙОГО ВІРНОГО ДРУГА І ОДНОКЛАСНИКА ПАВЛУШІ ЗАВГОРОДНЬОГО В ШКОЛІ, ДОМА ТА НА БЕЗЛЮДНОМУ ОСТРОВІ ПОБЛИЗУ СЕЛА ВАСЮКІВКИ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ. Метро під свинарником. Тореадори з Васюківки. Собакевич

— От знайдибіда, авантюрист шмаркатий! Ванько-о-о! Вилазь зараз же! Бо такого втру маку — тиждень чухатимешся! Вилазь, чуєш!

Ми лежимо в густих бур'янах за клунею, уткнувшись у землю носами, й не дихаємо.

— Вилазь, убоїще, бо гірше буде! Ти ж мене знаєш!

— Знаю, знаю, — ледь чутно зітхає, мій друг і нарешті наважується подати голос.

— Діду! — жалібно озивається він.

— Давай-давай!

— Діду, — ще жалібніше повторює мій друг, — ви одійдіть за хату, ми виліземо. Бо ж ви битиметесь.

— Вони ще мені умови ставлять, вишкварки! Ану вилазьте!

— Та ми ж не хотіли. Ми ж хотіли метро. Таке, як у Києві.

— Я вам дам метра! Я вам такого метра дам, що...

— Ми ж не знали. Ми зараз усе закидаємо — нічого й видно не буде. Одійдіть, діду.

Довго ще тривають переговори. Нарешті дід востаннє лайнувся, закашлявся, плюнув і почовгав за хату.

Ми вилазимо з бур'янів.

Біля свинарника нас зустрічає гундосим рохканням п'ятипудова льоха Манюня, противнюча й плямиста, як географічна карта.

— У-у, скотиняка! Щоб ти...

Це через неї ми вскочили в халепу.

У нас була прекрасна, благородна ідея — провести під свинарником метро. Це мало бути сюрпризом. Перша лінія метро у Васюківці! Станція "Клуня" — станція "Крива груша". Три копійки в один кінець. Родичі безплатно. З учительки математики — п'ять копійок.

Ми вже підкопалися майже до половини свинарника, і раптом непередбачена катастрофа! — клята льоха Манюня провалилася в наше метро. Провалитися вона

зуміла, а от вилізти— дзуськи! І зняла такий вереск, що причовгав дід. Ну і...

Гірко зітхаючи, ми засипаємо метро. Раз у раз злодійкувато озираємося — чи не заскочить нас зненацька дід, щоб нам'яти вуха. Хоч і обіцяв він, що не чіпатиме, поки не кінчимо, але хто його зна... Ви б почули, як він лаявся, коли витягав льоху! Ох і лаявся! І де він отих слів набрався?

Проте діда не видно. І поки ми працюємо (а справа це довга й нудна), я вас познайомлю з моїм другом.

Ви, звичайно, знаєте, що є такий острів — Ява. В Індійському океані. Ото, що Ява, Суматра, Борнео, Целебес, — Великі Зондські.

Але Ява — це не острів.

Ява — це мій найкращий друзяка і напарник. Ява Рень.

Мабуть, вам дивно, що то за ім'я таке — Ява? То він сам себе так назвав, коли йому лише років півтора було. Чи то воно, пискля мале, хотіло сказати: "Я — Ваня", а вийшло "Ява", чи то "Іван" у нього так прозвучало (бо насправді його Іваном звати), але причепилось оте "Ява" до нього, як реп'ях до собачого хвоста. Навіть міліціонер Валігура, що живе у нашому селі, так його зве.

У них взагалі вся сім'я цікава.

Батько на скрипці грає. Корова — Контрибуція називається. А дід (ви уже з ним знайомі) — мисливець завзятий, на полюванні, коли стріляє, ліве око онучею зав'язує. Бо в нього ліве око без правого не примружується. Як ліве примружить — праве саме заплющується. Але ж і б'є дід Варава з тою онучею, ох же ж і б'є!

Городські мисливці, що "Волгами" з Києва приїжджають, тільки охають.

"Ви, дедушка, абсолютний чемпіон", — кажуть.

На честь старого Реня навіть польове озеро, що біля нашого села, люди Реневим назвали.

Мати ж Явина — депутат райради, ланкова кукурудзоводів.

Якось Ява з Яришкою, сестричкою меншою, посварився і при всіх плескачів їй надавав. То вона, замість того щоб заплакати, раптом як закричить:

— Опозогив! — Вона букву "р" не вимовляє. — Маму-депутата на все село опозогив. Загаза чоغتыва!

Такого шелесту наробила — Ява не знав, куди й очі подіти. Стояв-стояв, червоний мов рак, а тоді як дав дриза — тільки п'ятами залопотів.

Та то лише раз таке було. А взагалі характер у Яви ого-го! Сталь, а не характер. Таких на мільйон лише один буває.

Ява сам казав:

— Ми, — казав, — з тобою, Павлушо, хлопці неабиякі. Справді, без брехні, ми такі хлопці з фантазією. Скажи?

— З фантазією, — підтакував я.

— Ти чув, як дід Салимон учора біля сільмагу казав: "Ондо, — каже, — Ява і Павлуша пішли. От хлопці! Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці! Нема на них буцегарні".

— Чув. Справді.

— Треба, щоб усі про нас так говорили. Треба, щоб слава про нас гриміла на всю Васюківку, як радіо на травневі свята.

— Треба, — погоджувався я.

І Ява весь час вигадував різні штуки-викаблуки заради нашої слави. Отож ми з ним піймали в лісі пугутькало і випустили в клубі під час лекції на тему "Виховання дітей у сім'ї". Лектор упав з трибуни і вилив собі на голову графин з водою.

А старі дідові підштаники на телевізійну антену над клубом, думаєте, хто повісив? Ми, звичайно.

А то якось влітку Ява сказав:

— Давай влаштуємо бій биків.

— Га? — не відразу второпав я.

— Ти пам'ятаєш, ми в клубі закордонне кіно дивилися "Тореадор"?

— Ага...Той що?

— Пам'ятаєш, на арені розлючений бик, а тут дядько в капелюсі, з гинджалом, перед ним танцює.

— Так-так-так...

— А тоді — рраз! Бик — беркиць! І оплески.

— Ага. Класнучо... Але це ж убивати треба. Хто ж нам дозволить убивати поголів'я?

— Тю, дурний! Убивати! Що це тобі — м'ясозаготівля, чи що? Це ж видовище. На стадіоні. Як футбол. Головне тут — красиво вимахувати червоною плахтою і ловко вивертатися, щоб рогом не зачепило. Ти ж бачив. Тореадори — то найсміливіші герої і ловкачі. Головне — тренування і спритність. Розумієш? Уперше в історії Васюківки — бій биків. Тореадор Іван Рень і тореадор Павло Завгородній! Гості з'їжджаються з усієї України. Трансляція по радіо й по телевізору. Навіть у Жмеринці видно буде.

Я усміхнувся. Це було класнучо. По радіо, по телевізору і взагалі...

Ми повмощувалися зручніше й почали обговорювати подробиці. Насамперед — бик. Кандидатура колгоспного бугая Петьки була відхилена одразу. То таке страшнуче мурмило, що його навіть сам зоотехнік Іван Свиридович боїться. Очі, — наче тракторні фари. Землю гребе ногами, як екскаватор.

Цього літа один дачник мало не вмер з переляку. Лежав на вигоні голий-голісінський — загоряв. Голова під парасолькою, все інше — на сонці. І раптом — Петька. Дачник як рвоне. Бугай за ним. Дачник товстий, з черевцем. Бачить — не втече. А тут телеграфний стовп на дорозі. Як той дачник на стовп видряпався — досі невідомо. Але факт — півдня загоряв на ізоляторах, тримаючись за дроти, аж поки не під'їхав комбайнер Микола на комбайні і не зняв його. Дачник штани надів і одразу на станцію: додому їхать.

Ні, хай з бугаєм Петькою вороги наші б'ються.

Другою кандидатурою був цап Жора. Це я його кандидатуру висунув, щоб помститися. Дуже мені противнучий був цап Жора, бо з'їв мою сорочку, коли я у калабані купався.

Але Ява мене не підтримав.

— Ні, — сказав він, — Жора дуже балакучий. Весь час мекекече. Ми й оплесків не почуємо. І йдеться про бій биків, а не цапів. Треба, щоб було щось бичаче, коров'яче щось — велике і крутороге.

— Коров'яче? — кажу. — Слухай, то, може, узяти просто корову? Бо, крім Петьки, справжніх биків у нас чортма, а корів скільки хочеш. І взагалі ніде не сказано, що обов'язково має бути бик.

Ява задумався:

— Хтозна, може, й так.

— Тоді, — кажу, — кращої кандидатури, ніж ваша Контрибуція, і не придумаєш.

— А чому Контрибуція? Чому не ваша Манька?

— Бо в нашої Маньки теля і один ріг зламаний. Ти хочеш, щоб з нас сміялися? Тореадори з одногорого коровою! Карикатура. Такого ще ніколи в світі не було.

— Можна, звичайно, і Контрибуцію. Але вона трохи психічна.

— Що значить "психічна"! Скажи краще, що ти просто мами боїшся.

— Я — боюсь? От я зараз дам тобі у вухо, і ти побачиш, як я боюсь. Ану забори свої слова назад!

— Я забираю, але ти все одно боїшся.

— Боюсь?

— Боїшся...

— Боюсь?

— Боїшся...

Я схопився рукою за вухо і, в свою чергу, затопив Яві кулаком у живіт. Ми покотилися по траві й викотилися на дорогу. Все, що було на дорозі поганого, ми, качаючись, підібрали на свої штани й сорочки. Першим отямивсь я.

— Стривай, — кажу, — годі. Бо замість бою биків у нас вийшов бій дураків.

— Це ж ти винен. Ну, гаразд, спробуємо Контрибуцію. Завтра поженемо пасти і спробуємо. Бо ж твоя Манька і справді для телевізора не підходить. Ще люди подумують, що то не корова, а собака.

Мені вже остогидло битися, і я вдав, ніби не зрозумів, як тяжко він образив нашу Маньку.

Наступного ранку ми зустрілися на шляху, що вів до вигону. Я гнав Маньку, Ява — Контрибуцію. Корови плентались, легковажно метляючи хвостами, і не підозрювали, який це історичний день.

У Яви на голові був крилатий дамський капелюшок, який лишився нам у спадок від однієї дачниці, що відпочивала в нас позаторік. Капелюшок був на Яву завеликий і насувався на очі. Щоб хоч що-небудь бачити і не впасти, Ява мусив увесь час сіпати головою, поправ — ляючи його. Здавалося, ніби він комусь кланяється.

У мене під пахвою був килимок. То був знаменитий килимок. Я його пам'ятаю стільки, скільки взагалі щось пам'ятаю. Він висів над моїм ліжком. Килимок був червоний, і на ньому вишито троє кумедних цуценят, що сиділи вкупочці,

прихилившись одне до одного головами. То були Цюця, Гава і Рева, про яких мені мати колись розповідала різні "баналюки", аж поки я не засинав. Останні два роки, позаяк я вже виріс, килимок лежав у скрині, і тепер від Цюці, Гави і Реви дуже тхнуло нафталіном.

Килимок і капелюшок — то був наш тореадорський реманент. По дорозі ми ще вирізали з ліщини дві прекрасні шпаги. Ми були в повній бойовій готовності.

Ми йшли і співали арію Хозе з опери Бізе "Кармен", яку багато разів чули по радіо:

Торе-гадор, сміли-ги-ги-во в бій, торе-гадор, торе-гадор...

Там где тебе-ге-ге-ге любов, там где-ге тебе любов...

Ми співали і не знали, що нас чекає.

Небо було синє-синє — справжнє іспанське небо. Погода — саме підходяща для бою биків. Ми погнали корів аж на край вигону, туди, де ставок, — далі від людських очей.

— Оджени свою Маньку вбик, щоб не заважала, — сказав Ява, — і давай починати.

Я не став сперечатись. Тим більше, Манька у нас дуже нервова, їй краще не бачити бою биків.

Ява поправив на голові капелюшка, підтяг штани, взяв мого килимка і, витанцьовуючи, навшпиньках став підходити до Контрибуції. Підійшов до самісінької морди і почав вимахувати килимком перед очима. Я затамував подих — зараз почнеться...

Ява замахав килимком ще дужче. Контрибуція — анічичирк! Спокійнісінько щипає собі траву.

Ява мазнув її килимком по ніздрях. Контрибуція лише одвернула морду. Ява роздратовано верескнув і щосили хльоснув її килимком. Контрибуція, ліниво переступаючи ногами, повернулася до Яви хвостом.

Ява знову забіг наперед і почав витанцьовувати...

Через півгодини він сказав:

— Вона до мене просто звикла, вона мене любить і тому не хоче... Ану давай ти!

Через годину, захекавшись, я сказав:

— Якась дровиняка, а не корова. Шкода, що в Мальки нема рога, я б тобі показав, що таке справжня тореадорська корова.

Ява знову змінив мене. Він раз у раз міняв тактику: то підходив до корови потихеньку і несподівано бив килимком, то підскакував з розгону, то набігав збоку. Контрибуція не приймала бою. Чуби у нас змокли, килимок нервово сіпався в руках, — здавалося, що Цюця, Гава і Рева от-от загавкають. А Контрибуція — хоч би що, не звертала на нас аніякісінької уваги.

Один раз, коли Ява схопив Контрибуцію за вухо, вона з докором глянула на нього своїми сумними очима і сказала:

— Му-у!

У перекладі з коров'ячої це, мабуть, означало: "Ідіть, хлопці, отсюдова. Не займайте мене".

Але ми вчасно не зрозуміли попередження.

Хекаючи, ми стрибали навколо неї, викликаючи на двобій. Яві було соромно переді мною за свою Контрибуцію — це я бачив.

Нарешті розлючений Ява крикнув:

— Ану вдар, ану вдар її, Павлушо, добряче! Що — боїшся?.. Ну то я сам!

Він розмахнувся і дзибнув Контрибуцію ногою по губі. І раптом... Раптом я побачив Яву десь високо в небі. І звідтам, з неба, почув його відчайдушне верескливе:

— Йо-яй!

Він почав бігти, по-моєму, ще в небі. Бо коли ноги його торкнулися землі, він уже щодуху мчав до ставка. Я рвонув за ним. То був наш єдиний порятунок. Ми з розгону влетіли в ставок, здіймаючи цілі гейзери води й грязюки. Спинилися десь аж насередині. Те, куди ми влетіли, чесно кажучи, ставком можна було назвати лише умовно. Колись справді тут був величенький ставок-копанка. Але він давно пересох, замулився і перетворився на звичайнісіньку калабаню. У найглибшому місці нам було по шию. Саме у цьому місці ми зараз і стояли, відсапуючись.

Контрибуція бігала навколо калабані і мукала на нашу адресу якісь свої коров'ячі прокльони. В калабаню лізти вона не хотіла. Вона була бридлива, охайна корова. Ми це знали.

Ми стояли й мовчали.

Дно калабані було грузьке, замулене. Ми по самісінький пуп стояли в бридкій слизькій багнюці. Тільки від пупа до шиї була вода— брудна, каламутна і смердюча. Справжнісінькі помії. Довго ми тоді стояли з Явою в отих помиях. Півгодини, не менше. Аж поки Контрибуція не заспокоїлась і не відійшла. Вона ще була дуже гуманна й благородна корова, ця Контрибуція. Бо вона підкинула тореадора Яву не рогами, а просто мордою. І коли ми нарешті вилізли з калабані, нещасні й брудні, як поросята (не ми, а сама грязюка), вона й словом не згадала нам нашого до неї ставлення. Ми залишилися з нею друзями. Ява після того не тільки ніколи її більше не вдарив, а завжди частував цукерками, які давала йому мати.

І тепер, коли ми, скрушно зітхаючи, засипаємо наше невідале метро, Контрибуція виглядає з корівника і співчутливо дивиться на нас. І нам навіть здається, що на очах у неї сльози. Дорога Контрибуціе! Яке в тебе велике і ніжне серце! Ти єдина розумієш і жалієш нас. Дякуємо тобі, корово!

— Ще не скінчили, анциболотники? — так несподівано гримнув ззаду дід Варава, що ми аж поприсідали. Ми втратили пильність і не тютьки, що в нас за спинами робиться. Попались-таки.

Спереду стіна свинарника, з боків густі бур'яни, ззаду дід Варава. Тікати нікуди. Так і залякли ми, присівши, мов курчата перед шулікою.

— Не бійсь, не трону!

Ці слова виструнчили нас, розігнули нам ноги. І ніби велосипедним насосом хтось качнув — то ми зітхнули. І тремтячі вуста наші самі собою розтягайся в противну підлесливу усмішку Але дід на усмішку нашу не відповів. Не любив дід таких усмішок. Суворий був дід Варава.

Обличчя в нього сіре й плямисте, як торішне листя, губи тонкі і так стулені, мов у роті вода. Очі без вій, круглі й нерухомі, як у півня. Через оті очі здавалося, ніби дід навіки чимось здивований. Та це лише здавалося. Мабуть, не було уже в світі нічого, що могло б здивувати діда Вараву Вісімдесят третій йому пішов.

— Кінчайте, шминдрики, і йдіть учити уроки, екзамент на носі.

Ми скривилися. Ми це знали. Але нам не хотілося думати про це. І хто вигадав оті екзамени! Та ще навесні, коли повітря пахне футболом і цурками-палками, коли пташки галасують, як баби на базарі, і коли так сонячно й тепло, що ми з Явою вже тричі купалися. Як добре було ще торік у четвертому класі! Жодних тобі екзамнів. Краще було б і не переходити в п'ятий. Ніколи в житті ми з Явою ще не складали іспитів. Це буде вперше. І хоч ми костричимося і кажемо: "Наплювати!", але кожному з нас при згадці про екзамени тенькає в животі. Краще двадцять "метрів" засипати, ніж один екзамен.

— Здається, діду, все. Так, як і було. Правда ж? — несміливо питає Ява, притоптуючи ногами свіжу землю.

Дід криво дивиться на нашу роботу — видно, що він не дуже задоволений. Але каже:

— Ідіть, ідіть уже. Але знайте, ще раз щось таке — вуха пообриваю і свиням викину.

Тулячись спинами до самих бур'янів, ми боком проходимо повз діда і, тільки-но його минаємо, щодоху біжимо.

І якраз вчасно: ще мить — і шкарубка дідова рука з розмаху приліпилася б до наших штанів...

Я живу по сусідству з Явою. І за якусь хвилину ми вже відсапуємось у нашому садку.

Ми сидимо у картоплі під вишнею. Сидимо й журимось, що така прикра невдача спіткала нас з отим "метром". Але довго журитися ми не вміємо.

— Слухай, — раптом каже Ява, — а давай зробимо... підводного човна.

— Давай, — не задумуючись кажу я. І тільки тоді питаю: — Аз чого?

— Із старої плоскодонки. Отої, що біля верби... напівзатоплена.

— А як?

— Воду вичерпати, дірки позатикати, просмолити, верх забити дошками. Отут перископ. Отут люк. На дно баласт.

— А двигун?

— На веслах буде. Нам же не треба, щоб дуже швидкохідний. Аби підводний.

— А дихати?

— Через перископ.

— А на поверхню як впливати?

— Баласт викинем і впливемо.

— А як водою залле і затопить?

— Тй що — плавати не вмієш? От іще! "Як? Як?" Дулю з маком з тобою зробиш!

— Сам ти дуля з маком! Який розумний!

— Та ну тебе, — сказав Ява уже примирливо. Ая й зовсім не відповів нічого — сьогодні сваритися не хотілося.

Ми проходили повз старий набокуватий колодязь із журавлем, з якого давно вже й воду не брали — так замулився. Я перехилився й голосно крикнув у задушливу пропахлу цвіллю й болотом темряву: "Го!". Я люблю гокати в колодязь: таке "го" виходить — аж у вухах лящить. Такого "го" ніде не почуєш, як у колодязі. Краса, а не "го". От і зараз...

— Го!..

— Го!

— Го!

Тільки виляски пішли — наче аж до центру землі. І раптом у ці виляски вплелось жалібне тонке скімлення. Я нашорошив вуха.

— Яво! — кажу. — Там хтось є.

— Бреши!

— Ану гокни й послухай.

Ява перехилився й гокнув. Ми прислухалися. І виразно почули з глибини плаксиве щеняче скімлення. Ми презирнулися.

— Якась свиня вкинула туди цуцика, — сказав Ява.

— Точно, — сказав я.

— То що? — сказав Ява.

— Треба витягти, — сказав я. Хоч міг цього й не говорити. Бо він таким тоном спитав, що то вже була й відповідь.

— Отже, так, — сказав Ява. — Я сідаю у цеберку й опускаюся. А ти мене держиш.

— За що! Хіба я тебе так вдержу?

— Тй й справді слабак. Не вдержиш.

— Отже, я спускаюся, а ти мене держатимеш, як ти такий могутній.

— Ні, спускатимусь я. Я перший сказав. І... і в тебе була ангіна тиждень тому. Тобі не можна в колодязь. І взагалі в тебе носоглотка... Ми, знаєш що, віршовку прив'яжем он до того бруса-переваги. І ти тягтимеш. Дуже зручно.

— А де взяти віршовку?

— А ондо припиначка.

— Та ж на ній коза! Разом з козою прив'яжемо, чи що?

— Коза так погуляє, ніде не дінеться.

— Ну що ж — давай!

— Мме-е-е! — радісно проспівала відв'язана коза і негайно побігла в шкоду. Та нам ніколи було її виховувати.

Ява сів у цеберку, я взявся за припиначку, прив'язану до бруса-переваги на короткому плечі журавля.

— Попускай! Попускай потроху! — скомандував Ява. Операція почалася.

Спуск пройшов нормально. Мені було зовсім не важко попускати припиначку, і за якихось півхвилини почулося глухе, як з бочки, Явине: "Стоп! Харош!"

Я кинувся до зрубу:

— Галльоу! Криниченавт Ява? Як себе почуваєте? — Атлічно! Пульс нормальний. Невагомості нема. Тиск

триста атмосфер. Прийняв на борт потерпілого товариша Собакевича. Ой-йо-йой! Що ж ти одпустив! Іут дуже грязько! Засмоктуйте! Тягни швидше!

Я ойкнув і кинувся назад до припиначки. Вчепився обома руками й почав тягти.

Ого-го! Ох! Ех! Ух! Ну й важко! Тягну, аж присідаю. Всіма силами своїми, всією вагою тіла свого тягну за припиначку вниз. І раптом відчуваю, що ноги мої відриваються від землі. Ой лишенько! Це ж я зараз піднімуся і висітиму над землею, як жаба на гачку, тільки ногами дригатиму. Переважують мене Ява з цуциком. Ой-йо-йой!

— Яво! — кричу у відчаї. — Яво! Хапайся за цямрини, помагай, бо я в небо злітаю!

Зрозумів, видно, Ява ситуацію, послухав мене, бо п'яти мої знову торкнулися землі. А тут я ще й ногою загачився за корінь, що якраз біля мене з землі випружинився. Закректав я з усіх сил — от-от жили, як струни, з дзенькотом полопаються, — і з колодязя, мов булька з носа, повільно з'явилася Явина голова.

Першим на землю ступив "товариш Собакевич" — кудлате, капловухе руде цуценя, а тоді вже Ява.

Я одразу побачив, що цуценя — не з нашого кутка. У себе ми всіх собак до одного знали — від здоровенницького діда Салимонового кунделя фівка до позавчора народжених, сліпих іще цуценят баби Меланчиної Жучки.

— От хотів би я знати, хто його туди вкинув, — сердито проскрипів Ява. — Ноги б повисмикував!

— Якийсь фашист хотів позбутися, — сказав я. Цуценя, схиливши набік голову, глянуло спершу на Яву, потім, перехиливши на другий бік, глянуло на мене і заметляло хвостиком, очевидно, дякуючи за порятунок. Знайомство відбулося. Ми одразу сподобалися одне одному.

— Гайда на річку! — сказав Ява. — Треба помити Собакевича — бач, який!

Те, що він Собакевич, а не Шарик, Полкан або Жучка, — вже не викликало жодного сумніву. Ім'я, жартома дане йому Явою у смердючій темряві колодязя, пристало до нього відразу й назавжди.

Ми побігли до річки.

Підводний човен з плоскодонки навічно потонув у забутті...

РОЗДІЛ ДРУГИЙ. "Вермахт!.. Двадцять залізних!.."

— Рень і Завгородній! Вийдіть з класу! Скоро ви корову на урок приведете! Зривщики дисципліни! Порушуйте мені навчальний процес! Я на вас директору скажитись буду! — Галина Сидорівна вся аж кипіла (здавалося, що в неї навіть пара йде з рота).

Ми покірно потеліжилися за двері.

У коридорі Ява розстебнув сорочку, нахилився, і Собакевич вискочив з його пазухи на підлогу й заметляв хвостом, ніби нічого не сталося.

— Теж іще! — докірливо сказав йому Ява. — Не міг помовчати. Не тебе ж питали, а

Павлушу Чого вискочив як Пилип з конопель?

Собакевич винувато схилив голову набік. Мабуть, він зрозумів, що підвів нас.

Галина Сидорівна спитала мене урок. Я встав, пригадуючи, знаю я його чи не знаю. І за звичкою штовхнув Яву — підказуй, мовляв. І тут Собакевич, що сидів у Яви за пазухою, вистромив через розстебнений комір голову і на весь клас: "Гав!" У класі — регіт.

І Галина Сидорівна, звичайно, образилась — кому приємно, щоб на нього гавкали? Вона дуже сувора і дуже любить нас виховувати.

— Нічого, переживемо, — сказав Ява. — Не могли ж ми його лишити напризволяще. Щоб знову хтось у криницю вкинув.

Уже виходячи надвір, я побачив на табуреті біля дверей шкільний дзвоник. Баби Марусі, що керувала дзвоником, калатаючи ним з уроків і на уроки, не було видно. Рішення прийшло блискавично. Я злодійкувато озирнувся — цуп! — і дзвоник уже в мене під сорочкою.

— Хай учаться, як такі розумні! — підморгнув Яві. — Не треба їм перерви. Обійдуться.

— Молодчинка! — похвалив мене Ява. І наче хто ку-

холь теплого молока вилив за пазуху — то радість теплом розлилася в грудях: не часто мене Ява хвалить.

Ми — хаміль-хаміль — і в кущі бузкові за школою. У самісіньку гущину забралися, аж під стіну сараю. Темно тут, затишно — надійне місце.

— Хай тепер найдуть! Ото паніка буде! Не кінчатся сьогодні уроки. Аж до завтра вчитимуться! Хи-хи! Без дзвоника вони як без рук. У навчальному процесі дзвоник — основна річ, — сказав я, виймаючи з-під сорочки шкільне калатало.

— Це ти гарно придумав! Молоточок! — мовив Ява і взяв у мене з рук дзвоника (я відчував, що йому було трохи прикро, що то не він придумав, — він звук усе сам придумувати).

— Знаєш що! — стрепенувся він раптом. — Ми його Собакевичу на шию привісимо. Га?

— Класнючо! — сказав я. Хоч і не второпав, для чого це треба. Але я був би останньою свинею, аби не сказав, що це класнючо (він же мене хвалив!).

— У тебе нема якоїсь шворки абощо? — спитав Ява. Я кинувся по кишенях:

— Нема.

— От чорт! І в мене нема. Слухай, а давай пасок.

— Отаке... А штани?

— Тож не назовсім. Рукою подержиш. Якби в мене були на паску, а не на шлейці, я б хіба...

Позаяк я був сьогодні "молоточок", відмовлятихся просто не мав права. Зітхнувши, я зняв паска, і Ява ловко почав прилаштовувати дзвоника Собакевичу до шиї.

— Класнючо! От класнючо ми придумали! — повторював він.

І раптом... Раптом за стіною сараю ми почули таке, що вмить примусило нас забути

про дзвоник, про Собакевича і про все на світі. Сарай то був уже не шкільний. Просто він задньою своєю стіною виходив у шкільний сад, у ті зарості бузку.

Сарай належав дядькові Бурмило, завязтому рибалці, що жив одинаком і майже весь час пропадав у плавнях на риболовлі. Ми аж влипли в стіну сараю, притуляючись вухами до кострубатих неструганих дощок. Розмовляли Бурмило і Книш, колгоспний шофер, що жив по сусідству з Явою.

Ось що ми почули (до нас долинали уривки розмови):

Бурмило: Воно-то, конешно, так... Але...

Книш: Зате подаруночок матимеш від німців хіба ж такий! На десять років буде...

Бурмило: Гк-ги!

Книш: ...Вермахт щедрий...

Бурмило: А що ж, конешно...

Книш: Має бути двадцять залізних... Точно... А якість... Бронебійна... Р-раз — і нету! Будьмо!

Чути дзенькіт склянок, мабуть, Книш і Бурмило випивають.

Книш: Купимо в Києві, що треба — і за діло!

Бурмило: Сам не можеш?

Книш: Якби я мав час і якби плавав так, як ти, я б узагалі без тебе обійшовся.

Бурмило щось прохарамаркав, ми не розібрали ані слова.

Книш (роздратовано): А... хрест-навхрест! Треба хапати момент, а ти!.. Це ж так удачно, що мене посилають з цією екскурсією шкільною...

Бурмило: Ну, гаразд! Завербував.

Книш: Тільки ж — нікому-нікому! Жодній живій душі. Бо як довідаються...

Бурмило: Щоб я Бога не бачив! Що я — маленький! Це ж таке діло...

Книш: Ну до завтра!

І все. Запанувала тиша. Певно, Книш і Бурмило вийшли з сараю. Ми презирнулися.

Не знаю, які були очі в мене. Але Явині очі горіли і світилися, як у хорта. А що! Хотів би я глянути на ваші очі, якби ви почули таку розмову.

— Гк?! — роззявив рота я.

— Га?! — роззявив рота Ява.

Але нічого більше вимовити ми не встигли. Бо в цей час почувся знайомий заливистий голос шкільного дзвоника. Ми так і завмерли з роззявленими ротами. Захопившись таємничою розмовою, ми зовсім не помітили, що Собакевич кудись зник. І от... Навкарачках, по-собачому, ми швидко подряпалися крізь гущину і вистромили з кущів голови.

Попід вікнами школи, ганяючись за куркою, гасав подвір'ям Собакевич. Метляючись у нього на шиї, деренчав-заливався дзвоник. Думаючи, що вже перерва, горохом висипали з класів учні. З вікон, здивовано позираючи на годинника, виглядали вчителі. На ґанку з'явилася Галина Сидорівна.

— Хуліганство! Неподобство! Порушення навчального процесу! — загукала вона.

З-за рогу вибігла баба Маруся. Вгледівши Собакевича, вдарила руками об поли, кинулася за ним — одбирати дзвоника. Собакевич — навтьоки. І куди ж ви думаєте — до нас, у кущі.

Ми з Явою вмиль розвернулись і так само навкарачках чкурнули назад, у гущавину, до сараю. Причому, якщо Ява рачкував нормально, на чотирьох, то я — на трьох, як собака з перебитою лапою, — мені ж доводилось однією рукою піддержувати штани.

Ми притиснулися до стіни сараю — далі тікати було нікуди. Дзвоник все ближче, і от уже Собакевич з розгону ткнувся носом Яві в щоку. Що ж, він був не винен — у кого ж йому шукати захисту, як не в нас — своїх друзів і рятівників. За якусь мить кущі над нами розчахнулися і ми побачили розчервонілу бабу Марусю.

— Ага! — переможно вигукнула вона. — Он хто це все влаштував!

З-за баби Марусиної голови з'явилася голова Галини Сидорівни. Крижаним голосом Галина Сидорівна говорить, мов сікачем рубає:

— Так!.. Ясно!.. На екскурсію до Києва завтра вони не їдуть!

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ. Пригоди в Києві. Наші підозри дедалі зростають. Старшина Паляничко

Біля школи галас і метушня. У дворі стоїть вантажівка, прикрашена квітами та сосновими гілками, наче весільний поїзд. На машині попід кабіною вже сидять купкою найнетерплячіші учні. Серед них, як городнє опудало, стирчить довготелесий незграбний Бурмило. Розставляють останні стільці. Школярі вишикувалися ланцюжком від ґанку школи до машини і передають один одному стільці, які виносить на ґанок Галина Сидорівна. Всі збуджені й веселі. Ще б пак — цієї екскурсії до Києва так довго чекали. Усі весь час сміються, навіть коли для цього нема причини. Усі, окрім нас: мене і Яви.

Ми стоїмо біля ґанку похнюплені, набурмосені. І щойно з дверей з'являється з новим стільцем Галина Сидорівна, ми вмиль розтуляємо роти і починаємо:

— Ми ж не хотіли... Ми ненавмисне, — гундосить Ява.

— Ми більше не будемо... Чесне слово, — гундошу я. Галина Сидорівна спершу не звертає уваги, мовчки

зникає в дверях, наче не чує. Тоді нарешті каже:

— Було б навіть непедагогічно, якби я вас узяла.

І ми відчуваємо — їй уже жаль нас (вона ж добра, тільки напускає на себе). Треба кувати, поки гаряче.

— Педагогічно! — вигукнув я. — Ми ж сказали, що більше не будемо.

— Ну так, педагогічно! — підхоплює Ява. — Навіть дуже педагогічно! Макаренко обов'язково б узяв. Точно!

Галина Сидорівна враз насуплює брови і холодно каже:

— Ні.

І ми розуміємо: тепер уже все. Передали куті меду. Вчителі не люблять, щоб їх учили.

Я з тривогою позираю на Бурмила й на Книша, що походжає біля машини, час від

часу луплячи чоботом по колесу (перевіряє шини). "Невже ми залишимося і так і не дізнаємось, що робитимуть вони в Києві?" — думаю я.

І в голові моїй знову лунають загадкові таємничі слова: "Зате подаруночок матимеш від німців... Вермахт щедрий... Двадцять залізних... Якість бронебійна... Раз — і нету!.. Тільки ж нікому-нікому".

Раптом Ява смикає мене за рукав: "Гайда! Швидше!" — і кидається до машини. Я — за ним. Треба встигнути сховатися під стільці, поки Галина Сидорівна у приміщенні.

Звичайно, всі бачать це і можуть виказати, але то вже на їхній совісті.

Шургиць! Мов ящірки, шмигнули ми під стільці аж до самісінької кабіни і причаїлися.

Через деякий час почули голос Галини Сидорівни:

— Що, пішли? Ну й добре, що самі нарешті зрозуміли. Це буде наука всім, хто любить зривати уроки і порушувати дисципліну. Ну поїхали.

Учні, що були ще не на машині, з галасом почали всаджуватися. І незабаром мотор загурчав, машина рушила. Ніхто нас не виказав. Таки є у людей совість.

Якщо ви хочете відчувати одразу все своє тіло, з ніг до голови, як воно реагує на удари, то спробуйте поїхати по вибоїстій дорозі на вантажній машині, лежачи у кузові під стільцями. Зрівняти це не можна ні з чим. Таке відчуває хіба що отой "язичок" у шкільному дзвоникові, коли баба Маруся калатає на перерву або на урок.

"Раз — і нету!.. Якість бронебійна!.. Вермахт щедрий!" — билося в моїй голові у такт з ударами.

Потилицею об стілець — лобом об дно кузова...

Потилицею об стілець — лобом об дно кузова...

"Раз — і нету!..

Якість бронебійна!..

Вермахт щедрий!.."

І все-таки що більше нас молотило, що більше швиrhoляло вгору-вниз та збоку вбік, то легше ставало у нас на душі — бо ж тим далі від'їздили ми від села. А отже, тим менше шансів, що нас виявлять і зсадять з машини. Ми лише зціплювали зуби, намагаючись не ойкати. Аж ось колотнеча враз припинилася і весело загурчав мотор, набираючи швидкість, — ми виїхали на асфальтове шосе (це за три кілометри від села). І одразу, наче завелася від стартера, задзвеніла пісня:

Знов зозулі голос чути в лісі

Ластівки гніздечко звили в стрісі,

А вівчар жене отару плаєм,

Тьохнув пісню соловей за гаєм.

Ще б пак! Ну де ви бачили, щоб люди їхали компанією на машині і не співали? Так не буває. Коли від швидкості вітер свистить у вухах, коли дорога з шурхотом намотується на колеса і зустрічні машини мимо тільки — гух гух! гух! — пісня сама виривається з грудей.

У хорі вирізнявся дзвінкий, соловейковий голос Галини Сидорівни. Ми уявляли

собі, як вона стоїть, спершись на кабінку, обличчям до учнів, і диригує. І вітер куйовдить її чорні, як вороняче крило, кучері, а вона білозубо сміється, співаючи. А дівчатка в захопленні дивляться на неї, бо вважають, що вона дуже гарна, "ну просто красуня"...

Всюди буйно квітне черемшина,
Мов до шлюбу вбралася калина...

Хіба втерпиш, коли всі співають! І ми з Явою ("А, все одно не почують у такому хорі!") затягай на все горло:

Вівчаря в садочку,
В тихому куточку
Жде дівчина, жде.

Ех, хороше! Як співаєш у хорі, то здається, ніби саме завдяки тобі так гарно і злагоджено виходить.

І раптом... Ми так захопилися, що навіть не відчували того моменту, коли всі враз припинили спів. Як згодом з'ясувалося, у цей час машина проїздила під вербою, що звисала над шосе свої віти. Усі в кузові попригинались, і пісня вмить увірвалася. А ми ж були під стільцями і не знали цього... І ми продовжували тягти, як два баранці:

Жде-ге-е дівчина, жде-ге-е...

І сердите вчительчине: "Ану, вилазьте!" — було для нас як грім з ясного неба. Скуйовджені й пожмакані, вилізли ми з-під стільців.

— Ех, ви! — презирливо сказала Галина Сидорівна. — Я думала, що ви хоч благородні хлопці. А ви "зайцями", обдурили мене... Як... як шпигуни якісь. Фу!

Я побачив, як сіпнувся, аж підскочив Ява. Та й у мене все усередині попереверталось догори дригом. Нас! Нас назвати шпигунами! Нас, які... Ех!

— Да, нехарашо, ученики. Обманюють не можна, — сказав Бурмило.

"Подаруночок від німців... Якість бронебійна!.."

Ми з Явою так глянули на нього, що якби можна було поглядом спалити людину, то від Бурмила лишилася б тільки жменька попелу.

— Вас треба було б негайно відвезти назад додому або ж висадити прямо тут, у полі, — сказала Галина Сидорівна. — Я не зроблю цього тільки тому, що ми від'їхали вже тридцять кілометрів і не маємо права затримуватися. Ви поїдете з нами. Але знайте — весь колектив зневажає і засуджує вас за негідну поведінку.

Ми звели очі — колектив дивився на нас весело й усміхнено. У колективу був гарний настрій. Колектив хотів співати. Ми опустили голови і сказали:

— Ми більше не будемо...

Колектив посунувся, і ми сіли. І одразу, як по команді, в небо знову злетіла пісня:
Йшла вона в садок повз осоки-и,
Задивилась на високі гори-и...

Ми з Явою намагалися перекричати всіх — так старалися.

Довго ми їхали — геть усі пісні, які знали, проспівали по кілька разів. Двічі зупинялися їсти.

Аж ось нарешті довжелезний міст через широченний Дніпро. А по той бік —

високий берег, і дзвіниця виблискує золотою банею на горі, а поряд ще золоті бані купчаться — Лавра, а за нею стирчить у небо величезна телевізійна вежа, і громадаються, налізаючи один на одного, будинки — великі, багатоповерхові... Київ! Приїхали.

Гарне місто Київ! Гарніше від Пирятина, від Крижополя, від Жмеринки — від усіх міст, які я бачив.

Столиця!

— Отже, так, — каже Галина Сидорівна. — Машину ми залишаємо біля Палацу піонерів і одразу на метро. Згода?

— Гурря-а-а! — закричали всі. Цілу останню чверть у нашому п'ятому "Б" тільки й балачок було що про метро. Чомусь з усіх київських див нас найбільше цікавило метро.

А тепер усі враз збуджено загомоніли: "метро", "метра", "метром", "на метрі"...

Усі, крім мене і Яви. Ми стурбовано презиралися. Адже нам треба було обов'язково простежити, що купуватимуть у Києві Книш і Бурмило. Заради цього ми ладні були на будь-які жертви. Але... невже ми не побачимо через них метро?

Та коли ми під'їхали до Палацу піонерів, зішли з машини і Галина Сидорівна засокоріла, гуртуючи нас навколо себе: "Дивіться, щоб ніхто не залишився, щоб ніхто не загубився!" — Книш, підійшовши до неї, сказав:

— Ми теж з вами на метро. На Хрещатик хочем з'їздити. Краму купить деякого...

Я пхнув Яву ліктем під бік — порядок! Гусячим табунцем почалапали ми вулицею. І ось — метро. Ну, я вам скажу, це шту-у-ка! Казка! Наукова фантастика!

Голубі поїзди мчать у тунелі швидше за вітер. У підземних залах світліше, ніж удень на вигоні. Кожна станція, мов театр.

Та найголовніше — ескалатори, оті чудесні сходи. А втім, хіба можна сказати — сходи? Звичайні сходи стоять, і ти по них сунешся. А тут навпаки — ти стоїш, а сходи сунуться.

Ми з Явою як ступили на ескалатор, то аж поприсідали від захоплення. Оце так! Піднімаєшся по сходах угору, опускаєшся вниз і жодною ногою навіть не дригнеш. Навіть можеш одну ногу догори задерти або сісти можеш навіть — і все одно сунешся.

Нам би таку драбину на горище, де мати сушню ховає. Або на ту гору з якої взимку на санчатах з'їжджаємо. Прекрасна штука ескалатор!

От якби завжди можна було стежити за різними підозрілими шпигунами у метро на ескалаторі! Дуж-же зручно й приємно! Стоїш собі і тільки — зирк! — нищечком скоса. І нікуди він, голубчик, не дінеться від тебе, нікуди вбік не шугоне, бо внизу сидить така собі тітонька і дивиться, і весь час говорить у радіо: "Шановні пасажери! Бігти по ескалатору не дозволяється! Сідати не дозволяється! Ставити речі не дозволяється!..."

Доїхали ми гарненько донизу, сіли у голубий поїзд.

"Наступна станція — "Хрещатик!" — буркотнув хтось по радіо. Двері — клац.

Гур-гур — поїхали. Бачимо, Книш і Бурмило біля дверей туляться. Ми й собі — до дверей, тільки до інших (для конспірації). Не встигли опам'ятатися — стоп! Двері розчинилися — станція "Хрещатик". Ми у двері — шмиг! Двері за нами — клац! І наші

всі тільки мигнули у вікні. Ніхто й помітити не встиг, як ми вискочили. Там усе це на зупинках робиться блискавично — не те що в поїзді або на пароплаві.

І от ми вже назирці, ховаючись між людей, за Книшем і Бурмилом. Вихопилися вони з метро на Хрещатик, перейшли на той бік, пірнули у підземний перехід, вийшли з переходу і прямо в магазин "Динамо". Ми — за ними. Сховалися за здоровенницький, аж до стелі, сніп із бамбукових вудлиць, причаїлися, зиримо.

Підійшли Книш і Бурмило до прилавка, тупцяються нерішуче. Бурмило схилив голову і одним оком, як ворона в кістку, зазирає на полицю.

— Давай, — підштовхує Книш ліктем Бурмила.

— ТИ давай, — смикнув плечем Бурмило.

— Ні — ти! На тебе ж купляти, — наполягає Книш.

— От, їй-богу! Яка різниця! — знову смикнув плечем Бурмило, хукнув, а тоді до продавщиці, тицьнувши пальцем на якусь полицю: — Дайте мені, пожалуста, оте-го.

— Що? — не зрозуміла продавщиця.

Бурмило озирнувся нервово, мов школяр, що вперше купує цигарки:

— Та оте-го... ну... з жаб'ячими ногами.

— А-а! Для підводного плавання, — усміхнулася продавщиця.

Бурмило мотнув головою і скривився досадливо (наче продавщиця виказала його).

Продавщиця взяла з полиці ласти і маску з трубкою, подала Бурмилові.

У нас з Явою очі зробилися як колеса. диви!

Поки Бурмило приміряв маску, мацав ласти, Книш уже вибив у касі чек.

— Загорніть!

І знов-таки, злодійкувато озираючись, наче вони не купили, а вкрали це причандалля для підводного плавання, Книш і Бурмило вийшли з магазину.

Бачачи, що вони так сторожко поводяться, ми не зважилися одразу піти за ними, а вирішили трошки пересидіти за вудлицями. Ненароком навалилися ми на сніп, тонка шпагатина, якою він був зв'язаний, враз трісла і... Наче бомба розірвалася в магазині. Вудлиця з тріском розлетілися на всі боки. Крики, зойки, паніка. Ми кинулися геть.

— Держіть! Ловіть! Хулігани! — залунало нам услід.

— зо —

Добре, що на Хрещатику людей — як на стадіоні під час футболу Ми — раз-раз! — між ними. Потім мене Ява за рукав — сіп:

— Чш! Не біжи! Ніби ми — це не ми! Правильно. Коли за тобою женуться, бігти — останнє

діло. Завжди треба спокійно йти. Тоді тебе ще й питатимуть: "Не бачив, тут такий не пробігав?" І ти спокійно можеш сказати: "Бачив. Отуди побіг".

Неквапливо пройшовши Хрещатиком, ми шмигнули в метро.

Ми чомусь були певні, що Книш і Бурмило обов'язково пішли на метро.

По ескалатору ми вже бігли, незважаючи на заклики радіотьоті. Вискочили на станцію: зирк-зирк!

— Оно! — вигукнув Ява. І справді — у дверях вагона майнув вельветовий Бурмилів

"спінджак". Ми ледве встигли вскочити у сусідні двері того ж таки вагона. На крайньому диванчику було вільне місце і лежала кинута кимось прим'ята газета. Ми схопили її, розірвали надвоє, сіли і кожен, прикриваючись газетою (ніби читаємо), почали визирати одним оком, стежачи за Бурмилом. Але біля дверей, де він стояв, людей було багато, і ми бачили тільки його вельветове плече. "Аде ж це Книш, що його не видно? — подумав я. — Невже розділилися, щоб важче було стежити? У шпигунських книжках та фільмах завжди так роблять".

Враз у вагоні стало біло — поїзд вирвався з-під землі на поверхню. Станція "Дніпро".

Вискочили ми, прикриваючись газетами, слідом за Бурмилом на перон. Аж гульк! А щоб ти був здоровий! Вельветовий "спінджак" обернувся — ніякий то був не Бурмило, а якийсь незнайомий дядько з отакеним носом. Тю!

— Проґавили! — розпачливо мовив Ява. Стали ми на мосту біля перил, не знаємо, що робити. Стрілою шугонуло метро через річку ген аж до самісінького обрію, де тоненькою смужкою ліс чорніє. Мчать по красеню-мосту голубі експresi, машини-легковички, вантажівки, автобуси... А під мостом по Дніпру "Метеори", "Ракети" на підводних крилах летять, ледь води торкаючись. А обабіч мосту здоровенні фігури — дядько руками змахнув, супутника в небо швирголяє, і тітка — голубів підкида. Пейзаж — прямо тобі з науково-фантастичного фільму. Краса!

— Може, вони цей міст хочуть у повітря висадить, а ми... — сказав Ява.

— Ну так?! — недовірливо вигукнув я.

— А що ж! Кіно "Акваланги на дні" пам'ятаєш?

Ще б пак! Кілька днів тому бачили. Отаке-о шпигунське кіно! Після того мені цілу ніч шпигуни в аквалангах під водою снилися. Мама казала, що я навіть булькав уві сні. І все ж...

— Та ні, — сказав я, — навряд.

— А чого б вони акваланг купляли? Теж іще спортсмени найшлися!

Тут я нічого не міг сказати. Справді, з тим аквалангом було пов'язане щось явно таємниче. Ну для чого б, скажіть, будь ласка, здався акваланг немолодим сільським дядькам, які навіть зарядки зроду не робили?

Та ще й як вони купляли його! Наче щось заборонене, небезпечне.

— І що ж ото воно за двадцять залізних... про які вони говорили? "Якість бронебійна..." — задумливо мовив Ява. Я знизав плечима.

— Зброя?.. Вибухівка?.. — примружився на мене Ява. — І який же тут зв'язок — акваланг... двадцять залізних?

І раптом — наче блискавка спалахнула в голові.

— Стривай! — кажу, а в самого аж мороз поза шкірою. — Тато колись читав у журналі. Розказував... Десь у Чехії в якомусь озері, Чорному, чи що, шпигуни пірнали в аквалангах. Намагалися підняти з дна, щоб таємно вивезти, двадцять залізних ящиків. То був архів гестапо, який фашисти затопили, відступаючи. Дуже важливі документи... списки воєнних злочинців.

ПРИГОДИИ В КИЄВІ

І в Австрії така ж сама петрушка була, теж в озері, і теж шпигуни з аквалангами.

— Точно! Це воно! Ух ти-и! — загорівся Ява. — Ну так, "двадцять залізних", і "вермахт", і акваланг, і...

Він не договорив, бо в цей час з репродуктора гучно, на всю станцію, залунало:

— Учні з села Васюківки, що приїхали на екскурсію до Києва, Рень і Завгородній, вас чекають на виході із станції "Дніпро"!

Наче хто нас зверху чимось важким тюкнув, аж ноги підкосилися. Так це було несподівано. Нам здалося, ніби всі оті сотні людей, що на станції і внизу на набережній юрмляться, всі одразу на нас подивилися.

І ми враз зробилися маленькі-маленькі і наче голі. Вперше у житті наші прізвища назвали по радію.

— Не бійсь, — отямився нарешті Ява. — То, напевно, Галина Сидорівна. Розшукує нас. Гайда!

Ми подріботіли до виходу. Зирк-зирк: ні Галини Сидорівни, ні наших — і духу нема. А стоїть величезний вусатий міліціонер. Угледів нас і одразу:

— Стоп! — руку підняв. — З Васюківки? Рень і Завгородній? Вас мені й треба. Пішли.

От тобі й "не бійсь!". Попалися! За хуліганську нашу поведінку в "Динамо", за оті вудлища проклятущі!

Прикипіли мої ноги до землі і якісь ватяні зробилися — от-от на підлогу сяду.

— Ну пішли, чого ж ви, — обернувся міліціонер. — На руках мені вас нести, чи що!

Ледве я з місця зрушив.

Вийшли ми з метро, дивимосся — стоїть синя машина з жовтою смутою на боці, і на тій смузі написано: "Міліція". І веде нас міліціонер до машини. Одчинив дверцята, сказав: "Сідайте", а сам — біля шофера. Зняв трубку (радіотелефону) і каже:

— Товаришу лейтенант! Доповідає старшина Паляничко. Хлопців знайшов. Везу на оперативній машині куди треба.

Ми так і обімліли. Ну все! "Куди треба". Тобто в тюрму везе. Пропали ми.

Нам би оце зараз плакати, казати: "Ми більше не будемо, одпустіть", а ми — ані слова. Горді ми!

Один до одного попритулялися, їдемо і крізь заґратоване віконце на Київ востаннє дивимось. Закосичився Київ прапорами і святковими транспарантами. Першотравень же післязавтра. Всюди люди веселі, усміхнені, вільні. А ми... у тюрму їдемо. А справжні шпигуни на волі ходять. І так нам прикро стало — хоч плач.

— Ех, ви! — не витримав Ява. — Не тих ви взяли, кого треба!

— Тобто? — обернувся старшина.

— От вам і "тобто"! — скопив губу Ява. — Може, ми за справжніми шпигунами стежили...

— Ну?! — ліва брова старшини вигнулася у знак запитання.

— От вам і "ну". Може, вони тільки-но акваланг купили... для підводного плавання...

— Ого!

— От вам і "ого"! Може, вони гестапівський архів з дна підніматимуть.

— Ясно! "Акваланги на дні"? Бачив. А хто вони, шпигуни ваші? Звідкіля взялися? З-за океану?

— З нашого села.

— Ага, місцеві тобто. Колгоспники. Як прізвища? Ява розгублено глянув на мене. Він уже шкодував,

що почав цю розмову. Міліціонер говорив глузливо, видно, не вірив жодному слову.

— Як же прізвища шпигунів ваших? Га? — усміхаючись, повторив старшина. — Чи, може, це сам голова колгоспу? Або директор школи? Або колгоспний сторож, що яблука трусити не дозволяє? Га? Чого мовчите?

Раптом машина зупинилася.

— Ну, приїхали. Вилазьте, шерлоки холмси, — сказав старшина Паляничко.

Вилізли ми. Тюрму очима шукаємо. Щось не видно.

Праворуч — церква, а прямо — великий сірий будинок з колонами, на театр схожий. Невже в Києві така тюрма? Тільки встигли ми про це подумати, як міліціонер і каже:

— Оце, хлопці, Історичний музей, де зараз увесь ваш клас разом з учителькою. Ходімо пошукаємо їх. Бо ж вони, певно, хвилюються, думають, що ви зовсім загубилися.

"То он воно що! — радісно попідстрибували наші душі. — То ви, значить, не в тюрму нас, товаришу Паляничко? А в музей, до Галини Сидорівни! Ох, який же ви молодець, який же ви хороший чоловік!"

— І не переживайте, хлопці, — заспокоїв нас хороший чоловік. — Я вашій учительці скажу, що ви стежили за шпигунами. Вона не буде сваритися. Це ж діло серйозне! Державне!

— Не тре...

— Не ка... — одночасно вигукнули ми. А що як... На все село засміють. І нащо Ява сказав!

— Він... по... пожартував, — зиркнувши на Яву, поспішно сказав я.

— Умгу! — похнюпившись, підтвердив Ява.

— Ми просто хотіли... хотіли... — я ніяк не міг придумати, що ж ми хотіли.

— У Дніпрі скупатися, — підхопив Ява. — Тому й чкурнули. Бо Галина Сидорівна не дозволяє. А у нас же Дніпра нема. А Дніпро ж, знаєте...

— Знаю, — усміхнувся старшина. — Ну, гаразд. Бачу, хлопці ви ловкі, вигадливі... Сам колись таким був. Тільки брехати не треба. Пішли.

Піднялися ми по східцях на майдан, що перед музеєм. На землі щось камінням викладено — наче велетенські "класи".

— Оце, — каже старшина, — найдревніше в Києві місце. Тут понад тисячу років тому Десятинна церква стояла. Це її фундамент.

Навшпиньках пройшли ми по тому фундаменту.

А за фундаментом велика трикутна галявина, кущами рівненько обсаджена, і

посередині галявини — ми навіть очам не повірили — величезна копиця сіна. У центрі Києва на найдревнішому місці — копиця сіна, як у лузі. Оце клас! І така нам та копиця мила, наче привіт з рідної Васюківки. Дивимось, а за копицею, біля самого входу в музей, гармати стоять, п'ять гармат.

— Що то? — осмілівши, спитав я.

— Це артилерія, що була в нас на озброєнні у сорок третьому, коли ми Київ од фашистів визволяли, — пояснив міліціонер.

— А ви той... ви теж визволяли? — спитав і знітився Ява, що так нескромно спитав.

— Визволяв, хлопці. Що було, те було, — просто відповів старшина. — Навіть поранило мене тут, у Києві. В госпіталі тут лежав. Київ для мене кривне, рідне місто.

Ми якось зовсім по-новому глянули на нього. Он він, бачиш, який — старшина Паляничко. Хотілося ще щось спитати, та старшина вів уже нас до музею.

Треба було шукати своїх. Це було нелегко. Знаєте, скільки там кімнат! Перший поверх (стародавні часи) нам не дуже сподобався. Там не було нічого цілого — все шматки якісь, уламки, череп'я бите. І найпочесніше місце займає зотлілий почорнілий шмат довбанки. Теж іще цінність! Я вам такого у нас на річці скільки хочете знайду.

Але другий поверх... Оце так! У нас аж очі розбіглися. Он віз чумацький справжній. На таких возах наші предки колись у Крим по сіль їздили. А он карета золота, у якій митрополитів київських возили. Нічогенька собі карета. Ой, диви, зброя козацька, справжнісінька! Ого-го шаблюка! Дай таку в руки старшині Паляничку, він тільки — рраз!.. Ми уявляємо собі нашого міліціонера з оселедцем, у козацьких шароварах, з шаблею в руці. Нічого. Підходяще виходить. А он рушниця. Ох же ж і довга! А пістоль який!

Третій поверх. Друга світова війна. Визволення України від фашистських загарбників. Тут від кожного стенда віє подвигами, геройською славою. Оно трофеї — повна скриня гітлерівських орденів, хоч лопатою греби. А он особисті речі славного розвідника, що діяв у тилу ворога і викрав німецького генерала. Ой, не поспішайте, дайте подивитися! Воно ж зараз нам таке потрібне, таке потрібне. Ми ж зараз так усе це розуміємо, як ніхто... Ми ж, може, зараз найсправжнісінькі розвідники (хоч би як ви, товаришу Паляничко, сміялися!). І все це нам отак треба знати! О! О! О! Он же різні секретні документи. Он... назустріч нам поспішає Галина Сидорівна, а за нею всі наші. Обличчя в Галини Сидорівни аж пахнуть.

— Ви мене до інфаркту доведете! Де ви були? Де?

— Загубилися, — кається Ява.

— Заблудилися... — каюся я.

— Загубилися-заблудилися! Двадцять дев'ять учнів на екскурсії. І ніхто, крім вас, не загубився, не заблудився... Мучителі! Мене параліч розіб'є через вас!

Ми зітхаємо. Ми не хочемо, щоб Галину Сидорівну розбивав через нас параліч. Хай буде здорова.

— Не лайте їх, дуже прошу. Вони більше не будуть, — каже старшина Паляничко, підкручує вус, і очі в нього затуманюються.

— Ох, пробачте! Я навіть не подякувала вам. Спасибі! Спасибі! — враз почервонівши, каже Галина Сидорівна, робить губи бантиком, і очі в неї теж затуманюються.

— Нема за що. Це наш обов'язок.

— Ну все ж, усе-ж... турбувалися, привозили... Спасибі велике! Не знаю, що б я й робила.

Івворячи, старшина Паляничко не зводить якось по-особливому усміхнених очей з Галини Сидорівни.

А Гкліна Сидорівна, навпаки, то зиркне на нього, то опустить очі, то зиркне, то опустить очі. І говорить вона з міліціонером якимсь надзвичайно мелодійним м'яким голосом — зовсім не таким, як з нами.

— Ви даремно так переживаєте, нерви собі псуєте. Хлопці вони меткі, нікуди не дінуться, — каже старшина і дивиться на Галину Сидорівну по-орлиному

— Ох, знаєте! З ними так важко, так важко... Я їх люблю, але... — наче горлиця, туркоче Галина Сидорівна і гладить по голові спершу мене, а тоді Яву.

Ява підморгує мені. Я тихенько хмикаю у відповідь (я підморгувати не вмію, у мене обидва ока кліпають, як у діда Варави).

Молодець старшина! Спасибі! Геройська міліція в Києві. Потім ми всі виходимо з музею і йдемо на Володи-мирську гірку. І старшина Паляничко разом з нами.

Потім ми йдемо у Палац піонерів. (Ух, класнючо! Оце Палац! Казка!) І старшина Паляничко разом з нами.

Потім ми сідаємо на машину (Книш і Бурмило вже давно тут і поводяться дуже спокійно — мов звичайнісінькі собі люди) і рушаємо в дорогу.

А старшина Паляничко урочисто прикладає руку до козирка і стоїть так, віддаючи честь, аж поки ми не зникаємо. А Істина Сидорівна довго махає йому хусточкою, навіть тоді, коли його вже не видно.

І знову сама собою завелася пісня:

Ось і вечір, вівці біля броду

З Черемошу п'ють холодну воду.

У садочку вівчаря стрічає

Дівчинонька, що його кохає.

Ми з Явою лукаво презираємось і тягнемо на все горло:

У садочку старшину стрічає

Дівчинонька, що його кохає.

І так нам весело, що ми аж лягаємо. Але Галина Сидорівна нічого не чує і не бачить — співає, заливається... Прощавай, Києве! Прощавай, старшина Паляничко!

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ. Тренування на плесі. А чи не шукають вони Папушину рушницю?

... Безлюдне плесо у плавнях. На піщаному островці за кущем верболозу сидить Бурмило у широченних кумедних трусах, схожих на жіночі. На ногах у нього ласти. У роті трубка акваланга, до лиця він припасовує маску. Пирхає, як кіт, — носяра заважає.

Крізь скло маски заглядає Бурмило в брошуру, яку тримає у руках, — звіряється з інструкцією. Поруч — одягнений Книш. Ось Бурмило одклав брошуру. Пішов до води, чіпляючись за землю ластами і спотикаючись. Геп! — упав. Підвівся. Не випускаючи з рота трубки, щось гуде, мабуть, лається.

Зайшов у воду. Пірнає. Над водою якусь мить дрига-ються худорляві волосаті ноги у ластвах, потім зникають. Нема Бурмила, тільки жмурки по воді пішли.

Книш пильно дивиться на воду. Секунда, дві, три...

Аж ось з'явилися на воді бульбашки, бульбашки, бульбашки... Рраз! — і вигулькнула Бурмилова голова. Гарячково зриває Бурмило маску, трубку. Одпирхується, одпльовується. Важко дихаючи, вилазить з води.

— Ху... Ху... Тьху!.. Тьху. Трохи не втопився. Ху-у-у!.. Не можна мені ще на глибину йти. Небезпечно. Потренуватися спершу добренько треба. Адже там метрів шість, а мо'й усі вісім буде.

— Авжеж, авжеж... Потренуйся. Аякже! — заспокоює його Книш. — Але ти добряче. Діло піде! Якби я так міг...

— Так, нелегка, виявляється, це штука. Воляче здоров'я треба, — набиває собі ціну Бурмило.

— Зате потім... Потім ти мені чоботи цілуватимеш. Життя як у раю буде, — Книш клацає пальцем по шиї і гигає, Бурмило теж гигає у відповідь.

І не знають ні Книш, ні Бурмило, що ми з Явою все-все це бачимо й чуємо. Ми причаїлися в очереті по той бік плеса і спостерігаємо. По черзі ми передаємо один одному старий польовий бінокль мого тата. Хоч бінокль і сліпий на одне око, а в другому скельця подряпані й більмуваті від часу (татові ще у війну, як він був малим, подарував його офіцер-фронтвик), але все ж це бінокль, шестикратний, і в шість разів наближає об'єкт спостереження.

Нам пощастило: на другий лее день після приїзду з Києва ми "взяли слід" — вистежили, як Бурмило і Книш подалися у плавні, і собі нищечком за ними на плоскодонці.

І от спостерігаємо.

— Слухай, — шепоче Ява. — А може, вони по оту рушницю стендову пірнають, що тоді Папуша втопив?

Я непевно здвигую плечима, не відриваючи бінокля від очей (зараз моя черга). І згадую про ту стендову мисливську рушницю.

Правду кажуть — мисливський тут рай, у наших плавнях. Плавні у нас знамениті. Починаючі від нашого села, на багато-багато кілометрів тягнуться вони на південь. Як заїдеш, куди оком не кинь — всюди плавні від обрію до обрію. Плеса межуються з трясовиною, вкритою купинами, з острівцями, що поросли осокою і вербами. Але в основному плавні — це очерети, очерети височенні, триметрові, непролазні очерети. В тих очеретах люди прорізали так звані "стружки" — вузькі звивисті коридори чистоводу, по яких можна проїхати човном. Заблудитися в тих стружках — раз плюнути.

Недарма під час війни плавні наші були партизанським краєм. Сотні партизанів переховувалися тут, і німці нічого не могли з ними зробити.

А дичини в плавнях— як комашні, аж темно. І крижні, і чирята, і лиски, і бекаси, і дикі гуси... Чого тільки нема.

Уявляю, скільки мисливців понаїде цього літа у серпні на відкриття полювання "по перу". І ті, звичайно, приїдуть, київські, що завжди приїздять.

Отой довготелесий чорнявий Олесь, що власну "Волгу" має. І лисичкуватий, як зве його дід Варава, Гонобобель — гостроносенький, дрібнозубий, з великими вухами, в окулярах — справді схожий чомусь на лисичку. І опецькуватий, кругловидий немолодий уже Папуша. І огрядний лисий Бубченко.

Всі вони кандидати у якісь науки. Що таке "кандидат", ми добре знаємо. Явина мати була кандидатом у депутати районної ради. Її біографія з фотографією висіла на стіні нашої школи. Та це було недовго. Пройшли вибори, і Явина мати стала депутатом. А ці третій рік приїздять, і все іще кандидати.

— Щось довго їх не вибирають, — казав Ява. — Мабуть, не дуже вдатні до наук. Як ми з тобою.

— Мабуть, — погоджувався я.

От і на цей раз, певне, приїдуть київські кандидати. І, звичайно, знову зупиняться вони у діда Варави. Вони знають, у кого зупинятися. І звечора за давньою мисливською традицією питимуть горілку, і розповідатимуть різні мисливські історії і співатимуть пісень, і кепкуватимуть один з одного. А вдосвіта дід розбудить їх, і вони посхоплюються — заспані й наче хворі. Поквапом збираючи свій мисливський реманент, будуть кривитися від головного болю, труситися від ранкової прохолоди і стогнати. А Бубченко взагалі не захоче вставати. Накривши лице капелюхом, він хрипко буркотітиме з-під нього сонним голосом:

— Лягайте! Чого ви посхоплювались! Ніч надворі. Не встигли повкладатися — й уже... Адіюти... Хр-р-у— і одразу перейде на хропака.

Вони довго розштовхуватимуть його, він брикатиметься, говоритиме: "Ідіть, я вас дожену", — нарешті лайнеться негарним словом і встане. І вирушать вони у плавні. Дід на довбанці, вони на плоскодонках. Дід тільки й робить, що стоїть і жде їх. Бо вони не їдуть, а зигзагами кривуляють по воді: з лівого борту гребонуть — човен праворуч пливе, з правого гребонуть — ліворуч пливе, і так увесь час. Дідова ж довбанка — як по струнці йде. Ох і довбанка у діда Варави! Легка, мов пір'їна, летить по воді, як птиця, як оті нові кораблі на підводних крилах. Але всидіти на ній, крім діда, мало хто й міг. Дуже перекидиста була довбанка. Пливеш на ній, наче по дротині йдеш, — весь час балансувати треба.

Позаторік на відкриття полювання мисливців до нас понаїхало безліч. Човни одразу всі порозбирали. А київські запізнилися — аж уночі приїхали. Не дісталось їм човнів. Одна дідова довбанка лишилася. Що робити?

— Удвох на цій довбанці їхать годі й думати — потоне, — сказав дід. — А так можна було б порозвозити на місця.

— Можна й по одному переїхати, — каже Гонобобель.

— Абсолютно правильно, — спокійно зауважив дід. — А звідти хто човна буде приганяти?

— Т-так, — глибокодумно промимрив Гонобобель.

— А якщо хлопців використати? — сказав довготелесий Олесь (ми якраз тут-таки стояли).

— Ще потопите мені хлопців, — буркнув дід.

— Та ні! Чого там! — вихопилося в мене. — Ми ж легкі. По черзі будемо перевозити. А як і перекинемось, то ви ж знаєте, як ми плаваємо! Як качки!

— Ну що ж, спробуйте, — погодився дід. — Тільки роздягніться, хлопці. Бо таки, мабуть, доведеться скупатися.

Оскільки я перший вискочив, то й перший перевозив. Перевозив Олесь. Ну, перевозив, мабуть, не те слово, бо перекинулися ми біля самого берега, навіть не встигли од "їхати. Тільки він сів, тільки почав уможуватись, як ми вже й перекинулися. І хоч коло берега було зовсім мілко, Олесь примудрився зануритися у воду з головою.

— Клята довбанка! Душогубка, а не човен! Хай їй біс! — лаявся він, вилазячи на берег і обтрушуючись, як собака.

Товариші сміялися, а Папуша сказав (він говорив, широко розтягуючи губи, а разом з ними й слова):

— От верт-ля-ве! Зінське щеня-я! Всидіти не може! Голки в штанях! Зараз я поїду, раз ти таке...

І поліз у довбанку.

— Ви сідалом, сідалом прямо на дно сідайте, — радив ДІД.

Але на дні довбанки була вода, і Папуша не хотів замочити штанів.

— Це ще сідало так застудиш, — сказав він, поклав поперек бортів дощечку й сів на неї. Дід подержав довбанку, поки ми всілися, а тоді одіпхнув нас од берега. Я обережно почав гребти, і ми поїхали. Папуша сидів прямо, як перший учень за партою. На колінах обома руками тримав рушницю, балансуючи нею, мов канатоходець.

"Добре сидить, доїдемо", — подумав я. Ми вже були якраз на середині ріки. І тут над нами низько-низько з шумом пролетіло троє крижаків. Папуша враз сіпнувся, скинув рушницю (мисливець він був дуже азартний), та вистрелити не встиг, — ми втратили рівновагу. Човен почав хилитися-хилитися набік.

— Дядьку! — кричу. — Пильнуйте, перекидаємось! Він тільки рукою по воді — плюсь, плюсь, плюсь... Та хіба рукою за воду вдержишся? Бовть! Останнє, що

я бачив, — це як новенькі резові чоботи з довгими халявами мигнули в повітрі, і над ними зійшлася вода. Я одразу виринув і схопився за перекинуту довбанку. Через якусь мить з води вигулькнула Папушина голова — обличчя не видно: мокре волосся до підборіддя все заліпило.

— Ружжо! — булькнув він і знову зник під водою, — як поплавець, коли клює риба. Тоді знову вигулькнув:

— Ружжо!

І знову під воду.

— Що там у вас? — весело загукали з берега.

— Дядько рушницю, здається, втопили! — загукав я у відповідь.

Тут і Папуша зовсім уже виринув і, одпльовуючись, проридав:

— Упусти-и-ив! Стендове! Ціни нема!

Ледве ми з ним до берега добрались — я довбанку і весло перед собою пхав, а він... Я вже боявся, щоб він з горя сам не потонув. Пливе і стогне:

— О Господи! Таке ружжо! Таке ружжо! На березі дід почав заспокоювати;

— Нічого, витягнем! Оно хлопці пірнуть і витягнуть.

Спорядили нас. Попливли ми. Пірнали-пірнали — нічого не витягай. Дно замулене, затягло у мул рушницю, хіба знайдеш?

Поки ми пірнали, дід Варава заспокоював Папушу, а коли не знайшли, дід розсердився на нього — наче Папуша не свою, а його, дідову, рушницю втопив:

— А чого ви, дурний, сіпались? Чого сіпались? Було б сидіти спокійненько! Їхать, раз везуть! Так не — крижаків йому захотілося. Першому Ще ніхто не стріляв, а він уже, бач, сіпається. Таку дорогу вещь утопив! Хіба можна вам рушницю довірити? З пукалки вам стріляти, а не з рушниці.

Папуша винувато мовчав, і не виправдовувався, і не ображався, що дід його, кандидата, лає, як школяра. Дід часто на полюванні під гарячу руку і лаяв, і кепкував з них, і вони ніколи не ображались. Невигідно їм було ображатися. Дід Варава знав плавні, як свою кишеню. Під час війни був він тут у партизанів провідником — "головним лоцманом", як його тоді називали. І всі мисливці знали: як поїдеш з дідом на полювання, ніколи без дичини не будеш. Скільки не приїздив після того Папуша, завжди гірко зітхав, згадуючи свою "дорогу утопленицю" (він говорив про неї, як про живу істоту, з ніжністю і сумом). А коли "мазав" — кидав на землю свою теперішню гулку" і трохи не топтав її ногами, вигукуючи:

— Клята лушкя! Хіба це ружжо! Голобля неструтана! Лопати л ко! Ех, якби жива була моя утоплениця! Хіба б я пропуделяв того крижня!

Усе це свідчило, що рушниця та була справді дуже цінна річ і пірнати по неї було варто.

— Ну, а що ж тоді означає отой "вермахт", "подаруночок від німців"? — сказав я. — І оті "двадцять залізних", і все інше?

До звичайної, хай навіть стендової, рушниці всі оті таємничі шпигунські слова ніяк не тулилися.

— Ні, вони не про рушницю, — впевнено сказав Ява. — Це точно! Папуша, пам'ятаєш, казав, що він повну ціну заплатить тому хто витягне, аби тільки витягай. То чого ж ховатися...

Правильно, я згадав, Папуша таки так казав. І він би заплатив навіть більше, ніж та рушниця коштувала, бо, крім усього, вірив, що від неї залежало його мисливське щастя (щось надто вже часто "пуделяв" він зі своєї нової "тулки")... Варіант з рушницею відпадав.

Тим часом Бурмило знову пірнув, смішно дригнувши над водою ногами в ласти. І майже одразу виринув. З трубки, яку він держав у роті, мов з фонтана, метрів на два вгору лупонула вода. Потім кашель і лайка:

— А... хай йому пуп! Це ж я так утоплюся й квит! Нащо воно мені треба!

— Ну, ша-ша-ша! Як пацан! — скривився Книш.

— Це маска чортова мене підводить, — Бурмило рвонув з лиця маску. — Я думаю, що я, як у протигазі, і починаю дихать, а воно — вода... одразу захлинаюся. У мене ж зябрів нема.

— Отже, треба підстрахувати. Підстрахувати треба. Прив'яжемо до твоєї ноги вірвовку, я кінець у руці триматиму — для страховки. Влучаї чого, я раз — і витягну. Але то вже іншим разом. На сьогодні досить. — Книш глянув на годинник. — Бо я ще на аеродром запізнюсь. Я ж тобі казав — спецзавдання.

Ми презирнулися. "Аеродром", "спецзавдання"... Це щось таке... Одним словом, кров з носа — ми повинні знати, що то за спецзавдання на аеродромі.

— Гайда! — шепоче Ява і хапається за весло. Я теж. Ніколи ще наша плоскодонка так не мчала, як цього разу. Вода аж вирувала за кормою. Нам обов'язково треба було раніше за Книша дістатися берега.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ. Кишенькова атомна бомба на транзисторах. Хто такий
Фарадейович

І ось ми вже щодуху біжимо селом. Вбігаємо на колгоспне подвір'я, де стоїть вантажівка Книша, і одразу гальмуємо. Ху! Тут уже бігти не можна, бо привернемо увагу. А нам треба непомітно, нищечком забратися в кузов вантажівки. І ми, заклавши руки в кишені і незалежно спльовуючи, поволеньки чимчикуємо подвір'ям. Назустріч нам білозубо усміхається замурзаний (всеньке обличчя у шмаровидлі) комбайнер Гриць Чучеренко.

— Здоров, хлоп'ята! Що — гайку якусь вкрати треба?

— Та ні, просто так... гуляємо... — байдужісінько чвиркнув крізь зуби Ява.

— Ну глядіть, як півкомбайна мені пропаде, ноги по-одкручую, — сміється фиць і заходить у відчинені двері майстерні.

Ми озираємось. Здається, ніхто не дивиться.

— На абордаж! — командує Ява. Раз-раз-раз! Геп! Він уже в кузові. Тепер я. Раз-раз-раз!.. Др-р-р!..

Ахай ти скажишся! Зачепився. І — як штани на паркані, на два боки звисився. Ні туди ні сюди.

Ява хапае мене за комір — сіп! Др-р-р-ррррр... Геп! Жабою ляпнувся в кузов. Віип — отакений шмат штанів трикутником на стегні одвалився, тіло моє грішне небесам виставив. Ой, буде мені од матері! Що ж, доведеться терпіти: за шпигунами ганяти — не в карти грати.

Тільки б Книш у кузов не зазирнув... Бо повикидає за шкірки, як цуценят, то такий! Скільки не проси: "Дядьку, покатайте", — ніколи не візьме. І сховатися, прикритися нічим — порожній-порожнісінький кузов.

Аж ось хряснули дверцята, загурчав мотор — здригнулася й рушила машина.

Повезло! Не зазирнув. І знову підкидає нас на вибоях— добре, що хоч стільців нема над головою. Нічого, витерпимо — до аеродрому кілометрів з десять, не більше.

Ми лише по кілька синців та по дві-три ґулі понабивали, як уже й приїхали.

Коли машина стала і Книш вийшов (хряснули дверцята), ми обережненько і повільно-повільно вистромили з-над бортів голови. Воно! Аеродром. Наш, районний. Ондо тріпочеться надутий вітром смугастий конус на службовому будиночку. Стоять кілька літаків сільгосп-авіації. З вантажівки стрічковим транспортером навантажують в один з літаків мінеральні добрива.

Книш підійшов до льотчиків, що курять біля будиночка, щось питає, дивиться на годинник, потім, приклавши руку до очей, — в небо. І наче тільки й чекав нашого приїзду, з'являється в небі літак. Уже чути гуркіт мотора.

— Заходить на посадку, — авторитетно шепоче Ява.

І ось уже, підстрибуючи, їде літак, що сів на такий собі посадочний майданчик, позначений тичками. Книш одразу побіг до літака.

Спустивши на землю металеву драбинку з літака вийшов льотчик. В руках у нього — довгаста коробка, з якої стирчить якась трубка. Льотчик передав коробку Книшеві, щось каже (нам не чути) і показує, мовляв, обережно. Книш бере коробку так, наче в ній вибухівка.

— Що це? Що він передав? — стурбовано питаю я.

— Щось підозріле, — каже Ява. — Може... Може, атомна бомба... з Америки...

— Замале для бомби, — намагаюся заспокоїти себе я.

— Дуже ти тямиш, — хмикає Ява. — А якщо на транзисторах... спеціально для шпигунів.

Книш обережно влазить у кабінку, заводить мотор, і ми їдемо. Ні, мабуть, "їдемо" не те слово. Ми повземо, помалу, обережно, об'їжджаючи кожну ямку, кожен камінчик. Тільки один раз у житті я бачив, що ця вантажівка так їхала. Тоді вона була покрита червоною китайкою і на ній стояла... труна. Це — як усім селом ховали героя громадянської війни діда Опанаса. Згадка про той факт холодним шпичаком залазить у серце. А що, як справді вибухне? І поховати нічого буде — бо від нас навіть попелу не залишиться. Атомна бомба — це ж...

— Яво, — шепочу я, — а давай з-зліземо...

— Чого? — питає він, але по очах бачу, що він не проти того, щоб злізти.

— Як так їхать, то краще йти! На такій швидкості він од нас все одно не втече. Та й ноги розім'яти хочеться.

Ми перелазимо через задній борт і стрибаємо, по-жаб'ячому ляпаючись на землю.

Ява враз присідає і валиться на бік. Я схиляюсь до нього. Ява держиться за ногу і кривиться:

— Ч-чорт... підвернув...

Але по очах бачу, що він бреше, нічого він не підвернув. Молодець. Я б не догадався. Машина вже від'їхала метрів на сто. Тепер можна за нею. Коли що, хоч у

рівчак попадаємо — все-таки захист...

— Іти можеш? — для годиться питаю я.

— Спробую, — ховає очі Ява.

Якийсь час він кульгає, та потім забуває і перестає кульгати. Ми йдемо за машиною. Нам навіть не треба поспішати — так повільно вона сунеться.

Уже й село. Машина завертає у вузьку затишну геть порослу споришам зелену вуличку й зупиняється біля гостроверхого будиночка під черепицею.

Ми схвильовано презираємося.

О, ми добре знаємо цей будиночок! Тут же живе Фарадейович, знаменитий на весь наш район, а може, й на всенюк область Фарадейович.

Ви не знаєте, хто такий Фарадейович?! Та ну? Хіба?!

О, це незвичайна, чудова людина! Людина, яких, як казав мій тато, на мільйон трапляється один, та й то не на кожний мільйон.

Він — наш сільський бібліотекар. Офіційно. А неофіційно — винахідник. І не просто винахідник. А, як сказав Явин дід Варава, "універсальний винахідник-ізобретатель". Я не знаю, чого він не вміє або не може. Він і механік, і електрик, і по різних там радіоштуках (що ото на транзисторах, напівпровідниках), і селекціонер (нові небачені сорти городини, фруктів), і по гідросистемах — просто не злічити...

Чого тільки він не повинаходив! І паровий двигун, що сам качає воду з колодязя (зі звичайнісінького примуса та старої виварки); і пневматичну садову драбину (натиснув кнопку — пуфф! — і лізь собі на найвищу грушу); і гідрогазову поливальницю на три атмосфери (вода під тиском газу розбризкується до п'ятнадцяти метрів)...

Баштанник дід Салимон колись сказав, що, якби Фарадейовичу "дать карбованців сто на запчастини, він би сам збудував яку-небудь міжпланетну станцію"...

Та що там казати. Ви тільки зайдіть до нього!

Одчиняєш хвіртку — і одразу з-за куща вискакує на тичці кумедний усміхнений фанерний чоловічок. Одною рукою він на ходу з голови капелюх знімає, а в другій тримає дощечку з написом: "Здрастуйте! Ласкаво просимо!".

Ідеш від хвіртки по біленькій, посипаній річковим піском доріжці. Праворуч — дивіться! — кущ якоїсь городини по спеціальній штахеті метрів на два вгору видерся, і плодів на ньому червоних рясно, аж в очах мерехтить. Ви думаєте, що то якась ягода, а то помідори. Карликовий сорт. А онде здоровенницька зелена ковбасяка на землі лежить. То не гарбуз, ні, то — огірок. А буряки які, а морква, бачили б ви — однією морквиною бегемота можна вбити!

Ліворуч — колодязь, білими кахлями обкладений, як амбулаторія. Ну, де ви такий колодязь знайдете?

Біля колодязя паровий двигун на примусі, про який я казав, і схожа на гармату ота гідрогазова поливальниця. Та взагалі всіх хитромудрих штуківин і пристроїв не злічити.

Ні, даремно прозвали його Едісон Фарадейович (насправді він Антон Фадейович). Але то прізвисько не образливе, вимовляли його люди лагідно, бо всі любили старого.

Він високий, худий, кощавий і весь якийсь аж світиться — волосся світле, брови світлі, вії світлі, — не зрозумієш, чи то він такий блондин, чи то сивий (років йому під сімдесят), а от очі голубі-голубі, аж сині.

Він не з наших країв, прихідько. Років п'ятдесят тому в громадянську він воював тут, познайомився з бабою Оксаною (вона тоді молода була) і зачепився на все життя.

Був він добряга, якого світ не бачив. Завжди в нього можна було випросити все, що хочеш, — останнє оддавав. І весь час усміхався. Сердився він тільки тоді, коли бачив подерту якимось "юним читачем" бібліотечну книгу.

— Ех, — казав він, — і який же це академік читав! Дав би я йому по западному полушарію!

Але ніхто не пригадує, щоб коли-небудь кому-небудь дав він по "западному полушарію".

Дітей він любив страшенно. Своїх вони з бабою Оксаною не мали — ні дітей, ні онуків. Жили тільки удвох. І весь урожай свого чудернацького саду роздавали нам — просто навіть незручно. Останнім часом, уже місяців зо два, баба Оксана хворіла, лежала у районній лікарні, і Фарадейович через день їздив туди. І саме сьогодні поїхав — ми точно знали.

А в цей час Книш...

Сховавшись у кущах під тином, ми бачимо, як одчинилися дверцята кабінки і звідти показалося спершу Книшеве сідало у лиснючих, забруднених штанях, а далі уже весь Книш, обережно тримаючи в руках оту загадкову довгасту коробку з трубкою. Ступаючи по землі, як канатоходець, він пішов до хвіртки. Штовхнув її ногою. Рраз! — фанерний чоловічок з-за кущів: "Здрастуйте! Ласкаво просимо!" Книш механічно кивнув йому, як живому, і на ґаночок. Рипнули двері (Фарадейович ніколи не замикав своєї хати), і Книш зник усередині.

— Хоче висадити Фарадейовича в повітря, — метнув на мене Ява гострий погляд.

— Нащо?!

— Мабуть, Фарадейович щось таке винайшов, що отам-о не сподобалось, — Ява багатозначно тицьнув відстовбурченим пальцем кудись убік — за океан.

І враз розбурхана уява моя малює величезний темний, зловісний кабінет. За величезним столом сидить страшний генерал із свастикою на рукаві. Перед ним виструнчилися Книш і Бурмило. Генерал дістає з шухляди пачки грошей і кидає на стіл. Книш і Бурмило хапають гроші і пожадливо запихають у кишені, за пазуху. Генерал щось наказує і робить руками жест, показуючи вибух. Книш і Бурмило, киваючи, задкують до дверей.

.. Вибухає, летить у повітря хатинка Фарадейовича...

І тут — шосе. На крутому повороті мчать на мотоциклах Книш і Бурмило. Бурмило мокрий, у масці від акваланга, з трубкою в зубах. А за ними на моторолерах — ми з Явою. Раз у раз Книш обертається і стріляє в нас з пістолета. Свистять кулі, шалено ревуть мотори... Мужні наші обличчя сповнені героїзму і відваги.

Потім — хоп! — моторолери вислизують з-під нас, мчать по шосе і зникають... І от

ми уже на трибуні в оточенні генералів, відомих людей, трохи не членів уряду. На наших грудях виблискують новенькі медалі "За відвагу". Внизу — море людей. Вони тримають наші портрети і транспаранти з написами: "Слава героям!", "Хай живуть Ява і Павлуша!", "Назвемо київське метро іменами героїв!", "Переїменуємо Поштову площу на площу імені Яви і Павлуші!". Оркестр грає туш... І раптом ззаду мене хтось боляче-боляче — щип! "Тії що?.." Це я так захопився, що забув усе на світі, почав вигравати на губах туш: "Тра-та-рам-та-ра-ра-рай-ра-рам!" — і не помітив, як з хати Фарадейовича вийшов Книш. І наскільки повільно під'їхала вантажівка, настільки швидко вона й від'їздить.

Ми презириємося і якийсь час мовчимо.

Потім Ява гучно хукає і каже:

— Пішли! Ми не можемо цього допустити! Я теж хукаю, але значно тихіше, й кажу:

— Ризик! Може й зірватися.

— Може, — каже Ява і знову хукає.

Я уявляю собі гучні похорони, заплаканих односельців, наші портрети в траурних рамках — і мені щипає в носі, як від цибулі.

— Але не можемо ж ми допустити... — каже Ява. — Історія нам не пробачить.

Мені хочеться сказати, що історії до лампочки ми з Явою, у неї є й поважніші справи, та я не наважуюсь. У Яви надто серйозне обличчя.

— Ну, тоді про всяк випадок — прощай! — зітхаю я.

— Прощай! — зітхає Ява, і ми стримано, по-солдатському обіймаємось. Мені щипає в носі дедалі більше.

Хоч двері відчинені і можна спокійнісінько собі зайти, проте ми ліземо через вікно — де ви бачили, щоб герої на небезпечну операцію ходили через двері!

Таємнича довгаста коробка стоїть на столі.

Ява бере її.

Одкриває...

В коробці... синій термос, з кришки якого стирчить скляна трубочка, обгорнута марлею.

Ява, одставивши вбік руки і одвернувшись від термоса, поволі-поволі відгвинчує кришку. Ще трохи, ще...

— Обережно... Обережно... Обере... — завмираю я, відступаючи.

Ба-ббах-х!

Я гепаюся на підлогу і заплющую очі. Все! Нас розірвало...

Але чому ж тоді я чую, як щось дзюркотить і булькає? Невже це на тому світі дзюркотить і булькає? Я розплющую одне око, потім друге.

Я сиджу на підлозі у мокрій калюжі.

Навпроти мене сидить скривлений, із заплющеними очима Ява. В руках у нього синій термос, з якого щось летить...

Біля мене валяються черепки від глечика. Ясно: відступаючи, я ненароком скинув з припічка глечик з водою. От тобі й "ба-бах!".

— Яво! — гукаю я. — Відбій!

Ява вмить розплющує очі й підхоплюється.

— Пильнуй термоса!

Але вже пізно — майже половина вилилася. Тремтячими руками Ява загвинчує кришку термоса і ставить його на стіл. А потім...

Ви бачили коли-небудь у кіно прискорену зйомку, коли люди рухаються з шаленою, неймовірною швидкістю?

Отож якби нас з Явою хтось захотів у цю мить зняти в кіно з такою метою, то не треба було б ніякої прискореної зйомки.

Ми, як мурахи, метушилися по підлозі навкарачках, гарячково збираючи черепки і витираючи калюжі своїми штаньми й сорочками. При цьому ми раз у раз зіштовхувалися лобами та іншими, менш поважними частинами тіла... За хвилину все було чисто-чистісінько. І, кулею вилетівши з хатини Фарадейовича (цього разу через двері), ми щодуху наддали по вулиці.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ. Виявляється, то глобулус! Космічні мрії Фарадейовича. "Життя заплутана і складна штука!"

— "Атомна бомба"! "На транзисторах"! Барахольщик! — пхикаю я.

— Мовчи! "Давай зліземо"! "Ноги розім'яти"! Герой! — пхикає Ява.

Нам погано. На душі, як то кажуть, коти шкребуться. Отак сісти маком з тією "бомбою"! Та ще й розлити отого термоса. Думка про ту шкоду не давала нам спокою.

Фарадейович приїхав аж надвечір, і того дня ми так нічого й не довідалися. Ні, усе ж довідалися. Що Фарадейович дякував Книшеві за "велику послугу". Виявляється, "спецзавдання" давав він, і Книш на його прохання привіз з аеродрому загадковий синій термос.

Наступного дня з самого ранку ми побігли до хатини Фарадейовича. Там уже було повно юннатів-старшо-класників, з якими Фарадейович водив дружбу

Ми прибігли якраз вчасно — Фарадейович саме вийшов на ґанок з синім термосом у руках. Його одразу оточили юннати.

— Антоне Фадейовичу, ну скажіть! Антоне Фадейо-вичу ну будь ласка! Антоне Фадейовичу ну хоч натякніть! — заканючили нетерплячі дівчата.

— Потерпіть, панове-товариство, потерпіть! Про все на місці дізнаєтесь, на Високому острові.

І Фарадейович, оточений юннатами, вийшов на вулицю.

Ми, звичайно, й собі пристроїлися до гурту

Але тут двометровий здоровило — дев'ятикласник

Гришко Бардадим — спіткнувся об нас і загудів, як з бочки:

— Ану киш! Крутитесь під ногами! Не вашого це ума діло! Киш!

І мазнув своїми граблями мене й Яву по потилиці. У-у бегемот! Ну пожди, ми повиростаємо, ми тобі дамо!

І чого вони так задаються, оті старшокласники? Подумаєш, мудреці! Теж двійки

одержують.

А на Високий острів ми й без вас дорогу знайдемо.

Ми припливли туди ще раніше за них. Недаремно Ява був онук діда Варави, а я — Явин друг. Ми знали у плавнях такі вузесенькі протоки серед очеретів, які рідко хто в селі знав.

Високий острів — один з найбільших у плавнях. Високим він названий тому, що в нього стрімкі високі береги. Посередині острова є навіть невеличке озерце, наполовину вкрите ряскою і білими ліліями. Власне, це не озеро, а затока, відділена од плеса невеликою греблею. Напровесні, коли була велика вода, Фарадейович для чогось загатив затоку, і тепер рівень води в тому озерці був вищий, ніж всюди в плавнях.

Ми сховали свого човна в очереті, а самі причаїлися в кущах неподалік озерця — не хотілося заводитись з отим Бардадимом, поки ми не вирости.

По той від нас бік озерця стояв курінь Бурмила — то була його мисливська база, або, як він казав, "прези-денція". Самого Бурмила не видно — або рибу ловить, або спить після чарки, або... Та ми про це вже майже не думаємо (після "атомної бомби на транзисторах" якось не думається).

З-за очерету вже чути пискляві голоси дівчат і роблений (наче в нього галушка в роті) Бардадимів басок.

Троє човнів причалює до острова.

Фарадейович з термосом у руках підходить до озерця. Юннати півколом оточують його.

Фарадейович урочисто підносить термос і починає (голос його тремтить і уривається від хвилювання — він завжди хвилюється, коли розказує про якесь нове своє відкриття):

— Отож бо... панове-товариство, оце-о... тут... усередині... прилетіло до нас. знаєте звідки?.. Із Сахаліну.

Так-так... сотні й сотні, як бачите, кілометрів. А попереду, може, мільйони, а то й усі мільярди мільярдів кілометрів... Знаєте, що тут? Тут... тут... панове-товарист-во... майбутня їжа астронавтів... зоряних небожителів майбутніх... От воно що! Ви, певно, чули про чудодійну водорість — хлорелу... Пі? Отож бо... у цьому термосі — новий вид такої водорості. Глобулус! Може, ще кращий, ніж хлорела... Мій сахалінський друг вивів у лабораторії... І прислав, щоб ми... це саме... продовжили роботу. Виростили глобулус у природних умовах. Перевірили, як він прийметься і буде рости. Розумієте, яка відповідальність! Може ж, ви собі уявляєте, астронавти коли-небудь пригощатимуть нашим глобулусом марсіян або якихось інших гавриків. Ми з Явою слухали не дихаючи.

— Чуєш, їжа астрономів, а ми... — шепочу я пересохлими губами.

— Астронавтів, дурило! Астрономи — це ті, що у трубу дивляться. Ті сало їдять і вареники, як ми з тобою.

— Сам дурило! Знаю! То я так... Який розумний! — шепочу я. І уявляється мені:

... Велетенська ракета на старті... астронавти, що заходять у ракету, люди біля

підніжжя ракети... Враз вони розступаються, пропускаючи автовізок, на якому штабелі картонних коробок. На коробках великими літерами написано: "Глобулус "Привіт з Васюківки". "Глобулус "Супер-Васюківський..."

...А тоді — Марс... У прозорому шоломі, в скафандрі стоїть астронавт на тлі фантастичного марсіянського пейзажу, оточений марсіянами, що схожі на здоровенницьких пуголовків, і пригощає їх глобулусом, вичавлюючи його з тюрника, як зубну пасту. Марсіяни пробують, цмокають від задоволення і показують великий палець — о! Тільки... чим же пригощатимуть, що ж їстимуть бідні астронавти, як ми з Явою вивернули к лихій годині той термос? Помруть, бідолахи, з голоду не долетять до Марса.

— Глобулус — одноклітинна мікроскопічна водорість, — захоплено розповідає Фарадейович, — і неозброєним оком ви його, звичайно, не побачите...

"Ой, здається, і озброєним теж..." — тремтить моє серце.

— Сьогодні ми його, так би мовити, посіємо, потім почнемо підгодовувати... він почне швидко розмножуватися, і тоді ви побачите...

"Побачите-побачите... якщо буде, що сіяти... Ой лишенько, нащо ми полізли, нащо ми чіпали той термос?"

Зараз Фарадейович одкрутить кришку і... І буде страшний "пшик", як каже дід Салимон. Бардадим перший захихикає — я його знаю.

І кого... кого ми підводимо! Людину, перед якою ми ("гангстери!") німіємо від захоплення і стаємо смирними, як овечки; людину що, як спитати: "Кого ти найдужче любиш?" — стоїть у нас на третьому призовому місці (після мами й тата), а то й частенько виходить на друге й навіть на перше (коли тато: "Ану скидай штани, лобуряко!", а мама: "От пожди-пожди, я тобі вуха пообриваю!"). Правда, та любов була прихована, платонічна, здалеку; Фарадейович про неї, може, й не здогадувався, бо справи мав більше з отими бардадимськими старшокласниками, які нас ("А киш, малявки!") на гарматний постріл до нього не підпускали. Але тим більше...

Фарадейович одгвинчує кришку і урочисто промовляє:

— Увага, шанове-товариство, ви-ли... Ми з Явою блискавично презирнулися.

— Гой!

— Вой!

Спершу з кущів вилетів наш двоголосий зойк, за ним одразу — ми.

— Стійте! Не лийте!

Ви пам'ятаєте, у спектаклі "Ревізор" Гоголя є наприкінці німа сцена, коли всі завмирають у різних позах із роззявленими ротами? Так-от, точнісінько така сцена відбулася й тепер. На якусь мить, звичайно. Першим отямився Фарадейович.

— Що? — здивовано спитав він.

— Ми... — сказав Ява і глянув на мене.

— Ми... — сказав я і глянув на Бардадима.

— Ми... — повторив Ява і теж глянув на Бардадима. — Ми... тільки вам можемо... по секрету...

Фарадейович усміхнувся.

— По секрету, то й по секрету. Я люблю секрети.

Він одійшов з нами вбік і схилився, наставляючи вухо. І ми, перебиваючи один одного, пошепки виклали у це вухо геть чисто все. Під кінець Ява сказав:

— А тепер скажіть усім... Хай нам надають... по западному полушарію... Ми згодні.

Фарадейович якось дивно скривився і протягнув:

— Он воно що... Гкразд...

Потім рішуче рушив до гурту юннатів. Ми, закривши руки за спину, як арештанти, попленталися за ним.

— Отож бо, панове-товариство, — сказав Фарадейович. — Ці молоді люди (ми опустили голови) пропонують спершу добре зміцнити греблю, очистити плесо, а вже тоді...

Ми стрепенулися, не вірячи своїм вухам. Фарадейович схилився до нас і шепнув:

— Гадаю, того, що лишилося, вистачить. Потім випростався і вголос промовив:

— Думаю, добре пропонують вони, га?

— Добре! Правильно!

— Очистити! Звичайно! — почувлися голоси.

— Секрет! — через губу процідив Г)еишко Бардадим і ляснув по потилиці своїми граблями спершу мене, а тоді Яву.

Та ми навіть і не відчули. Ми глянули один на одного і засміялися.

А коли юннати полізли укріплювати греблю і розчищати озерце від ряски, ми з таким азартом взялися допомагати, що вода навколо нас аж зануртувала, закипіла.

Раз у раз ми кидали на Фарадейовича палкі, захоплені погляди. От же ж людина! От людина! Якби він сказав нам зараз: "Пийте, хлопці, озеро!" — їй-богу, вихлебтали б до дна! Незабаром озеро було чисте — ані рясочки. Всі вилазять на берег.

Фарадейович нахилиє термос, і тоненькою цівочкою ллється в озеро прозора рідина (що, як виявилось потім, було "поживним середовищем", у якому був глобулус). Ллється і дзюркоче. Ллється і дзюркоче. Той дзюркіт здається нам чарівною музикою.

— Скажіть, будь ласка, — несміливо питає Ява, — а який він буде? Коли прийметься?

— Який? Бачите оце плесо? Воно буде переливчасто-смарагдове, як... як шовк. Уявляєте?

Ми закивали головами, хоч я, чесно кажучи, не дуже собі це уявляв.

— А який же хоч він на смак? — почувся позад нас голос Бурмила (ми ще раніше побачили його скуйовджену голову, що визирала з "президенції", але нам було не до нього).

— Як вам сказати, — обернувся до Бурмила Фарадейович. — Сам я не куштував. Але думаю, що схоже на салат.

— На салат? Скажіть! Виходить, під "Столичну" саме враз. Люблю салатики... Дасте хоч покуштувати з першого врожаю? — І він хрипло зареготав.

— А чому ж, будь ласка, — так щиросердно відповів Фарадейович, що Бурмило

зразу знітився:

— Та ні, я жартую. То я так, посміявся... для сміху. Мені навіть здалося, що він почервонів. Я глянув на нього і подумав: "Невже оце-го шпигун? Живий шпигун? Тю! Якийсь абсолютно не схожий. У жодному фільмі не було подібних шпигунів, щоб червоніли. У жодній книжці детективній..."

Але Яві я нічого не сказав, не наважився.

.. .Того дня у селі тільки й балачок було, що про глобулус.

Куди не поткнешся:

— Чули? Фарадейович з учнями водорість на Високому острові вирощує. Особливу якусь.

— Кажуть, корисна — страх! Вітамінів багато. Самі вітаміни.

— А що ти думаєш — космонавтів тобі макухою годуватимуть?

— Авжеж, для них що є найкращенького придумують.

— Вітамін на вітаміні сидить і вітаміном поганяє.

— А по-моєму, найбільше вітамінів — у горілці.

— Кажуть, сам Попович прийде подивитися на той "глобус".

— ...а як на ніч обличчя ним намастити — на двадцять років помолодшаєш.

— Усміхатися частіше треба — тоді помолодшаєш. А ти лаєшся від зорі до зорі.

— І взагалі, кажуть, дуже поживна. Усі сто процентів засвоюються організмом. Одходів нема ні на копійку.

Сказав своє слово про глобулус, звичайно, і мій тато. Я й не сумнівався, що він скаже. Мій тато — страшенний "любитель преси", як він сам каже. Без газети або журналу я його, здається, ніколи й не бачив, їсть — читає, іде кудись — читає, телевізор дивиться — теж читає.

З газетою в руках так і засинає.

І щодня за вечерею він проводить для нас із мамою таку собі політінформацію — розкажує, що цікавого вичитав за день. Отож я від нього й про гітлерівські архіви на дні озер у Австрії та Чехії дізнався, і про шпигунів з аквалангами, і про все інше. Стільки всього цікавого, як мій тато, ніхто в світі, по-моєму, не знає (хіба що Степан Карафолька). І той глобулус (вид хлорели) був для нього як насіння.

— Та хлорела ж, розумієте, чудо природи! Це ж унікальна штука! Така, розумієте, манюпусінька, і не побачиш, а великі діла робить. Це ж не тільки їжа для майбутніх космонавтів-астронавтів, це ж, розумієте, і повітря, і вода... От минулого року "Вісті" писали про унікальний експеримент наших учених, коли цілий, розумієте, місяць лаборантка Галя М. провела у гермокабіні, повітря в якій постійно оновлювала "оранжерея" хлорели — вбирала, розумієте, вуглекислий газ і в процесі фотосинтезу перетворювала його на кисень. Такий же, розумієте, кругообіг через культиватор хлорели, правда, з деякою хімічною доочисткою, робила й вода.

Тут я татову розповідь мушу перервати, бо далі, незважаючи на його "розумієте", нічого не втямив: навіть мама тільки очима кліпала й гмикала.

Зрозумів я лише одне: що хлорела — це річ! І що без неї до інших планет нічого й

рипаться.

А коли хлорела — річ, то глобулус і поготів, бо він — "вид хлорели, може, ще й кращий".

Отже, справа, яку робить Фарадейович з юннатами —старшокласниками, — всесвітнього значення.

І ще я зрозумів, що нічого в усьому цьому не петраю. Нічогісінько. Як корова. Зрозумів, що на одному завзятті, на отому: "Ми все-таки хлопці хоч куди! Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці!" — далеко в космос не залетиш. А щоб щось петрати, треба вчитися, вчитися і вчитися. І тут я згадав, що за кілька днів — екзамен. Перший у моєму житті екзамен, про який я через усі оті шпигунські справи зовсім забув.

Ех, учителі-вчителі, завпеди і директори! Хіба вони розуміють що-небудь у шпигунах, у героях! Хіба вони розуміють, як же ж ото хочеться затримати справжнього шпигуна і стати героєм?! Щоб про тебе писали в газеті, передавали по радіо, а то й по телевізору. Хіба вони розуміють!

І не відмінять вони заради шпигуна екзамен, ні, не відмінять! Хоч давай їм сто шпигунів — не відмінять нізащо! Ех, учителі-вчителі!

І так мені стало тоскно, що, якби я був вовком, то сів би посеред хати і завив. Але я не був вовком, я був п'ятикласником. А п'ятикласникам вити не можна. "Непедагогічно", як каже Галина Сидорівна.

І я лише тяжко-тяжко зітхаю.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ. Екзамен. Де Ява? Що з ним?.. Переекзаменовка...

Хвилюватись я почав ще, мабуть, уві сні. Бо коли прокинувся, то, ще не розплющивши очей, уже відчув, як холодно в мене під серцем, як воно то шалено б'ється-б'ється, то завмирає, неживе, а в цей час від потилиці через спину аж до п'ят біжать-біжать крижані бульбашки, — наче хто обливає мене холодною газованою водою, — і по всьому тілу гусяча шкіра.

О, як би я хотів не прокидатися сьогодні! Скільки б я дав, щоб уже було завтра! Але ні... Я відчував неминучість і невблаганність долі. Таке саме я відчував, коли сидів якомсь, чекаючи черги, під дверима зубного лікаря і слухав, як противнючо дзижчить отам, у кабінеті, бормашина, а мати міцно тримала мене за руку щоб я не дременув.

Я почав панікувати вже кілька днів тому.

— Яво! — сказав я. — Яво, голубе, треба щось робити — повторювати, вчити, писати шпаргалки абощо. Пропадемо ж. Екзамен же. Перший у житті. А екзаменів усі бояться. Навіть герої. Онде-о й тато мій казав, що боявся. А тато мій — ти ж знаєш!

Але Ява на паніку мою не піддався ані-ні. Лише сміявся й тюкав. Наче не екзамен нас ждав, а новорічне свято.

— Тю! Не дрейф, Павлушо! Держи хвоста бубликом! Ми ж не якісь там двієчники-поганюки. Ми здібні хлопці. Сама Галина Сидорівна казала. І четвірки, і п'ятірки одержували. А якщо двійки — то більше ж за гульню та вибрики всякі. Не дрейф!

— Ага, не дрейф! — казав я. — Це ти просто не задумуєшся, що таке екзамен. Легковажний ти просто. І все!

Тоді Ява примружував одне око, схилявся до мого вуха і, прикривши рота долонею, казав:

— Не забувай, що моя мама — депутат! Це теж дещо значить!

І він багатозначно моргав. А потім додавав:

— І, думаєш, так легко поставити двійку? Хе! Не думай! У них же свій план по п'ятірках і навіть по трійках. Від них же, знаєш, як вимагають оці самі... як його... інстанції. Я чув, Галина Сидорівна моїй мамі скаржилась. Так що...

"Що ж, йому, може, й справді нічого боятись, — думав я. — Авжеж, його мама — депутат. Авжеж. Та й батько — передовик, раціоналізатор, якусь штуковину до соломорізки придумав. І на скрипці грає. А зараз у закордонне відрядження поїхали вони, до Чехії. Все село проводжало. Авжеж. А мої батьки — звичайні собі селяни. Не депутати, не раціоналізатори, на скрипці не грають, по закордонах не їздять..."

І мені ставало ще сумніше й страшніше. І серце стискалося від самотності. Завжди у нас з Явою все було спільне, завжди ми були разом: і в горі, і в радості, і смачненьким ділилися (одне без одного не їли), і оцінки однакові одержували, і з класу нас виганяли завжди обох... А тепер...

Яві — "Будь ласочка, депутатський синку п'ятірочку вам або четвірочку!" А мені...

Одна лишалася надія — на оті інстанції, що вимагають п'ятірок. Тільки ця надія надала мені сили підвестися з ліжка, а то б я й не встав.

Мляво, ледве рухаючись (руки задерев'яніли — так буває, коли гепнешся об щось ліктем), вдягаю нову сорочку й святкові штани. Випиваю півсклянки молока (більше нічого не можу — все в горлі застряє) і неквапом — ще є час — іду до Яви.

— Яво! — гукаю через тин. Він не озивається.

"Невже це в мене сили нема крикнути?"

— Яво! — гукаю, як то кажуть, на повну катушку.

Не озивається.

Заходжу в двір. Зазираю в хату. Тоді в садок, на город, по всіх-усюдах. Яви ніде нема. І взагалі нікого. Дід Варава, мабуть, повів Яришку, сестричку Явину, до дитсадка. А де ж Ява? Невже пішов на екзамен? Без мене? Не може бути!

— Яво! Яво! Яво! Яво! Яво!..

Нагукавшись до хрипоті і заглянувши на подвір'ї у найглухіші закутки, я побіг до школи.

"Може, він думає, що я сплю, вирішив розвідати обстановку — ще ж рано".

Але й біля школи Яви не було. Всі були, увесь клас (от тобі й рано!), всі, крім Яви.

Я мотонув назад.

Я бігав по селу. Зигзагами. З одного кінця в інший.

— Яви не бачили? Не бачили Яви? Ява Рень не проходив тут? — безнадійно питав я всіх, кого зустрічав. Але ніхто не бачив, ніхто.

Я витягав шию, зазираючи через тини й паркани, і мені здавалося, що вона стала довга, як у гусака.

Я підбіг до школи тоді, коли баба Маруся вже ходила по подвір'ю, калатала

дзвоником і, мов не довіряючи йому, вигукувала:

— Дзвоник! Дзвоник! Екзамени почалися! Почалися екзамени! Дзвоник!

Я кинувся до неї:

— Ой, бабусю! Ой не дзвоніть ще хвилиночку! Не дзвоніть! Яви десь нема! Лише одну хвилиночку!

Баба Маруся скрушно похитала головою і якимось винувато сказала:

— Не можу, серденько! Уже подзвонила. Пізно. Було б раніш, синочку. Де ж це він заповітрився? От біда! Ну, біжи в клас, а то й ти не втрапиш.

Довелося йти.

В школі урочисто й святково, як під час виборів (у нас і агітпункт, і виборча дільниця завжди в школі). У коридорах простелені доріжки, на вікнах квіти, стіл у класі покритий червоною китайкою. Навіть плакат висить у вестибюлі: "Ласкаво просимо!". Тільки не грає музика і не працює буфет з пивом, як під час виборів.

Дівчата в білих фартушках, хлопці незвично чисті й зачесані.

Заходить Галина Сидорівна, з гарною зачіскою, у шовковому платті — не вчителька, а кіноартистка. За нею суне Микола Іванович, учитель географії. Він у нас на екзамені асистент.

Галина Сидорівна обводить поглядом клас, супить брови й питає:

— Аде Рень?

Я підхоплююся з місця:

— Нема десь... Не знаю... все село оббігав... Може, почекаємо трішки?

Галина Сидорівна ще дужче супить брови:

— Затримувати екзамен не можна. Ніхто нам цього не дозволить.

Вона стає біля дошки, стискає руки — наче зараз буде співати (видно, теж хвилюється) — і каже:

— На першій сторінці кожен напишіть: "Екзаменаційний диктант з української мови учня (або учениці) п'ятого класу..." — і своє прізвище.

Ми схиляємо голови — пишемо.

Екзамен почався. Учні сопуть. Пера скриплять.

Я пишу механічно, навіть не думаючи, що пишу. І мені зовсім не страшно, я зовсім не думаю про екзамен. Я думаю про Яву Де він? Що з ним? Не прийти на екзамен! На перший у житті екзамен! Це просто не вкладається в голову! Навіть якщо твоя мама депутат... Це безумство. Він не міг цього зробити просто так. Щось сталося... Може, щось непоправне?.. Але — що? Що? Вчора ж ми бачились, і все було гаразд. Розлучилися пізно ввечері, коли йшли спати. Домовились, що я зранку зайду, щоб іти на екзамен. "Може, він уже й неживий?" — холону я.

Диктант закінчено.

— Тепер уважненько перевірте і здавайте, — ніжно-ніжно, як ніколи, каже Галина Сидорівна й усміхається до нас підбадьорливо — підтримує.

Сопуть учні, носами в диктант уткнувшись, — перевіряють. Аж піт на лобах виступив від напруги.

А мені літери в очах стрибають, розсипаються на всі боки — не вчитаю. Не можу.

От уже вихопився з-за парти Карафолька, поніс. Перший. Вискочка!

Он уже й Мацієвський, і Гребенючка потягли. А я ще й до половини не доповз.

І раптом — двері розчахнулися і в клас влетів Ява.

Я аж підскочив: живий!

Живий-то живий, але — матінко! — який у нього вигляд! Захеканий, скуйовджений, мокрий, весь у болоті з ніг до голови. Слідом за ним у клас вкотився такий же забрьоханий Собакевич.

Галина Сидорівна поточилася й трохи не впала.

— Що це означає?!

Ява мовчав, опустивши голову. І Собакевич не гавкнув, як минулого разу не загарчав навіть, а підібгав хвоста і сховався за Яву

— У тебе щось сталося? Щось трапилося? Вдома? Ява мовчав.

— Де ти був?

Ява нарешті розтулив губи:

— У плавнях.

— Що?! У плавнях?! Що ти там робив? Ява опустив голову ще нижче і тихо сказав:

— Рибалив.

Мені здалося, що всередині у Галини Сидорівни стався вибух. І по всьому класу полетіли осколки.

— Що?! Що?! Замість екзамену ти пішов рибалити?! Ну... ну, знаєш, це вже занадто! За-над-то! Це просто... просто обурливо! Отож — складатимеш екзамен восени! Як двічник. Вважай, що ти одержав двійку! Переекзаменовка в тебе! Будеш тепер ціле літо готуватися.

Це тобі наука за всі твої художества. Іди! До побачення!

Ще якусь мить Ява стояв, не вірячи, що це сталося. Він був такий маленький-маленький і жалюгідний.

Ех ти, "мама — депутат"! Ех ви, "інстанції, що вимагають п'ятірок"!..

Я бачив: ще мить — і Ява заплаче... У нього вже закипали сльози на очах. Але ви не знаєте, який він гордий! Хіба він допустить, щоб хтось бачив, як він плаче?! Ява крутнувся на місці і прожогом вибіг з класу. Вірний Собакевич — за ним.

— Хто здав роботу, можете йти, — замерзлим голосом сказала Галина Сидорівна. Але навіть якби вона й не сказала цього — я не лишився б у класі, клянусь! Побіг би за Явою.

Не думаючи навіть дочитувати диктант, я кинув його на стіл і вискочив за двері.

Проте Яви я вже не побачив. Я сіртонувся в один бік, у другий — Ява зник, як булька на воді.

І знову я бігав по селу, витягнувши шию, і зазиравав по всіх-усюдах. Але марно. Мов поранене пташеня, він забився, мабуть, десь у кущі і там на самоті кухлями, з присьорбом, пив своє горе. Може, й плакав, хтозна... А в такі хвилини не хочеться бачити нікого в світі.

І ви не думайте — я шукав його не для того, щоб розрадити, поспівчувати (хіба розрадиш людину в таку мить!). Я тільки хотів, щоб він бачив, щоб він знав, що я поділяю його горе і готовий зробити для нього все. Я б ні слова не сказав йому, тільки подивився б у очі, і він би все зрозумів.

Ще зовсім недавно я з прикрістю думав про своїх батьків, що вони не депутати і що це може дорого коштувати мені. І раптом — о зрадлива доле людська! — не я, а Ява, депутатський син, заробив переекзаменовку. Де ж справедливість? Нічого не розбереш у цьому світі.

І ще — я ламав собі голову: що ж сталося? Чого він опинився у плавнях? То нісенітниця, що він рибалив, — ніколи в житті! Він нізащо б не пішов на риболовлю без мене. Не повірю, хоч ріжте! Мабуть, це пов'язано з отими шпигунськими справами. Але коли він устиг? Пішов звечора? Без мене? Нічого не розумію!

Довго я блукав по селу. І до річки ходив, і на вигін, і на кладовище навіть зазирнув (ми там колись чижив ловили).

Потім подумав: "Може, він уже дома — обід скоро". Підійшов, зазираю з-за тину обережненько (не хочеться дідові на очі попадатися, щоб не розпитував). Не видно щось Яви.

По сусідству, за високим дощаним парканом — садиба Книша. Та он і сам він — сидить на даху нової, не добудованої ще хати, кладе черепицю.

Вийшов надвір дід Варава — з відром, до криниці.

Побачив діда Вараву Книш, голосно привітався згори:

— Здрастуйте, діду!

— Здоров! — буркотнув невесело дід.

Тоді Книш несподівано, з робленим співчуттям:

— Я чув, у вас прикрість больша. Хлопчик вашенький екзамена в школі завалив. Один на все село... От же, їй-богу!

Похмуро мовчить дід Варава. Мовчки крутить корбу, витягаючи з криниці відро.

— Жалко їм було, щоб хлопець перейшов у шостий клас, — веде далі Книш. — І це, ма'ть, спеціально. Знають же, що мати передовик, депутат, та ще й у заграничному відрядженні, — так щоб насолить... От же, їй-богу! Ой!

Книш якось незручно повернувся, на черепиці сидячи, і мало не поїхав униз по даху.

Я з ненавистю дивлюсь на нього і, зціпивши зуби, шепочу: "Упади! Упади! Упади!"

Дід Варава мовчки вислухав Книша, витяг відро і, не кажучи ні слова, почовгав у хату.

Книш почав уможовитись зручніше на даху і раптом таки посковзнувся, зірвався, прогуркотів по даху і — геп! — на землю. Наче враз подіяло моє закляття.

Я радісно захихикав. Книш, крякчучи, підвівся.

У цей час із хати (із старої, що з новою поряд) вийшла Книшиха.

— О, ти вже зліз? — спокійно здивувалася.

— Ізліз, ізліз! Щоб ти так усе життя злазила! — сердито прохрипів Книш,

потираючи забите сідало.

Тут мене мати вгледіла і покликала обідати.

Після обіду аж до самісінького смерку ходив я по селу як неприкаяний. Місця собі не знаходив.

Опустився на землю синій вечір. Засвітилися в хатах вікна, чорний морок садків прокреслюючи.

Сів я під Явиним тином і вирішив — хоч до ранку сидітиму, а дочекаюся. Щоб зручніше — сіна в сусідів через дорогу наскуб з копиці. Та тільки вмостився гарненько, зирк— Ява. Повільно-повільно, як привид, суне.

Підхопивсь я, зірвався на рівні ноги, хотів кинутися до нього, та враз і став. Збагнув — не до мене йому зараз, перед відповідальною "товариською" зустріччю з дідом. І не озвався до Яви, не ворухнувся навіть, щоб не виказати, що тут я.

Похиливши свою грішну голову, мов приречений на ешафот, важко зійшов Ява на ганок. Рипнув дверима. Щез.

А я дивлюся на освітлене вікно хати, затамувавши подих. Миготять у вікні тіні, чути гнівний голос діда Варави — все це свідчить про те, що "товариська" зустріч почалася одразу з рахунку 1:0 не на Явину користь.

І при кожному звукові, при кожному руху тіней сіпаюся й здригаюся я, наче то дід Варави проводить "матч" зі мною.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ. Що трапилось з Явою. "Не поїду я..." "Дітей б'ють тільки імперіалісти..."

Ранок був сонячний і лискучий, як нові черевики. Не ранок, а пісня.

Та серце моє не співало, ні. Прокинувшись, я одразу згадав Яву. Я підхопився і прожогом кинувся до нього — як же ж він там, як?

Проскочив город і біля кривої груші спинився.

Ява сидів на призьбі, по-старечому згорбившись над дерев'яними ночвами-ваганами, і різав картоплю й буряки для льохи.

Я застиг, розгублений. Я не пізнав його.

Хіба це він, геройський Ява, отой, що першим з усіх хлопців стрибонув із самісінького вершечка старої верби в річку? Той, що випустив у клубі на лекції пугутькало? Що повісив дідові підштаники на телевізійну антену? Ні, це не він! Це якийсь нещасний, пригнічений наймит.

О люди! Що ви зробили з моїм другом!

І тут я згадав про свою четвірку. Четвірку за диктант. І мені стало так прикро, наче я зрадник. Я ж одержав четвірку за екзамен! Та хіба я хотів! Я ж зовсім не старався. Це ж випадково. О, скільки б я зараз дав, щоб у мене була трійка (хоча б трійка, я не кажу вже про одиницю чи двійку)! Як мені було б легше! Наскільки краще я почувався б перед Явою! Між нами не було б такої прірви.

Я ще вчора дізнався про ту четвірку. Коли блукав селом. Мені сказала про це Гребенючка.

За правилами оцінку повинні оголосити тільки сьогодні. Але хіба ж учні дочекалися

б? У півкласу інфаркт був би. І коли Галина Сидорівна замкнулася з асистентом Миколою Івановичем перевіряти диктанти, ніхто й не ворухнувся, щоб іти додому. Товклися біля школи і не розходились. Двічі виходив Микола Іванович на ганок покурити і казав: "Чого ви? Йдіть додому. Все одно сьогодні не скажемо. Завтра на батьківських зборах". Потупцяються учні трошки, посунуть до воріт. Потім зирк — хтось лишився. "Еге, — думає кожен, — він зостанеться і визнає, а я, як дурний, дома сидітиму. Ні!" І назад. Спершу тихо було, потім дівчатка "класи" на землі понамальовували, застрибали на одній нозі, хлопці в квача завелися. Все-таки час не так довго тягнеться. І дочекалися. Вийшла Галина Сидорівна — як кинулися! Хлопці мовчать, тільки сопуть, а дівчатка, як сороки: "Галино Сидорівно, ну скажіть! Галино Сидорівно, ну будь ласка! Галино Сидорівно, дорогенька!" Вчителька спершу не хотіла, та хіба одчепишся...

Все це мені Г)зебенючка розповіла, на вулиці зустрівши. І про четвірку сказала. І нащо вона мою оцінку запам'ятовувала? Краще б я не знав. Соромно в очі Яві дивитися. Онде він і голови не підводить. За одну ніч змарнів як!

Я підійшов до нього.

— Здоров, Яво! — тихо привітався.

— Здоров, — так само тихо відказав він, не підводячи голови.

І такий у нього був голос, такий голос, що в мене аж в очах защеміло.

— Яво! Ну чого ти, Яво?

— А що? Нічого, — ще тихіше сказав він.

— Та плюнь, Яво! Плюнь, я тобі кажу! Ну, подумаєш — переекзаменовка! У мільйонів людей були переекзамене-новки. І нічого. Оту князя Володимира, кажуть, теж була в дитинстві переекзаменовка. З історії... А який йому пам'ятник на Володимирській гірці в Києві одгрохали.

— Не бреши! У Володимира не було.

— Було, було, — жваво затарабанив я, радий, що Ява хоч відгукнувся на мій жарт.

— А як і не було, то могло бути. Подумаєш! А в Пушкіна точно було. Він же таке відчувчував...

Я говорив і пильно стежив, чи усміхнеться Ява, чи ні. В таких справах навіть легко передати куті меду. Ява не усміхався. Я замовк. Помовчав трохи, тоді тихо спитав:

— То як же воно усе ж вийшло? Він тільки рукою махнув:

— Не питай!

— А що ж? Він зітхнув:

— Ще трохи — і від мене лиш бульки на воді лишилися б...

— Та ну! Розкажи ж! Він знову зітхнув.

— Так ото ж вискочив я до схід сонця з хати — на хвилиночку... в бур'яни... Ще тільки сіріти почало. Сонний, як муха, вискочив. Процентів на дев'яносто ще спав. Тільки одне око ледь розтулив, щоб не перечепитися. Став у бур'янах і навіть те одне око заплющив — сплю... І враз чую голоси — за парканом у Книшів. Приглушені, змовницькі. Сон зразу — як рукою... "Ти ж тільки гляди, щоб ніхто не бачив..." Це вона,

Книшиха. А він: "Не вчи вченого..." А вона: "Вчений! А тоді передачі носи, еге?" А він: "Ну не баба, а казна-що! Тюрма народів!" А вона: "Мовчи, нікчемо! Якби не я..." А він: "Нічого-нічого. Я свого діждуся! Побачиш, який я нікчема!" А вона: "Йди вже! Розбалакався! Сусідів побудиш!" І — ррип! Це він з хвіртки вийшов. Бачу — іде вулицею. Озирається злодійкувато. На плечі весло, мішок з чимось, у руці серп, як шабля, виблискує. Розгубився я, що робити? Куди це він? Ну ясно — в якійсь своїй шпигунській справі! За тобою бігти — не встигну. От він уже аж де. А екзамен? Ну, думаю, ще ж тільки четверта година — встигну. Не простить же ж мені Вітчизна, як я таке діло прогавлю. Може ж, він якийсь державний злочин зараз робитиме. Недарма ж його Книшиха тюрмою, передачами лякала. А я про екзамен, про власну шкіру дбаю. Ні, треба йти. Схопив весло, вудочки (для конспірації) — і за ним. А тут з-під ґанку Собакевич вискочив, ув'язався за мною. Я спершу прогнати його хотів, а тоді думаю: хай, собака в таких справах завжди може придатися. Взяв його з собою. На березі перечекали в кущах, поки одплив Книш, а тоді й собі. Отут мені й не пощастило. Як назло, всі годящі човни наші дід на берег повитягав — смолив учора. На воді була лишень ота благоденська гнила плоскодонка, з якої ми підводного човна зробити хотіли. Ніколи мені було, я на ту плоскодонку, Собакевич за мною — і гайда. Пливу тихо, обережно і весь час пильную: і щоб Книша з очей не згубить, і щоб він мене не помітив (за очеретами скрадаюся). Помічаю — пливемо ми в бік Високого острова. Далеченько вже у плавні забралися. Аж раптом гульк — лишенько! В човні води повно, більш як півчов-на. Придивився — у днищі, якраз посередині, — дірка (долоню просунути можна), і вода звідти пре, аж булькає. Як з тої труби, що в арифметичних задачах, пам'ятаєш, — "з одної труби вливається, з другої — виливається". Єдина різниця, що в мене тільки вливається... Ой-йо-йой! Не мине й двох хвилин, набереться повний човен і... Наввимашки до села пливти далеко. Та й латаття там таке й водорості, ти ж знаєш, — миттю руки й ноги обплутає, і йди годувати раків. Ну, та про себе я не думав. Собакевича шкода: булькне собача — та й нема. Сидить він на носі мокрий, труситься всім тілом і позирає на мене жалібно. Це ж він винен. Була дірка заткнута шматиною якоюсь. А Собакевич, граючись, смакав-шарпав ту шматину і висмикнув — догрався. Я бачив, як він її шарпав, та не подумав... Що й казати, пізно я схаменувся. Наліг на весло, аж хекаю. Про Книша вже не думаю, треба рятувати Собакевича, приставати до якогось острова. А кругом самі очерети, землі не видно. А вода все прибува й прибува, вже литки мені лоскоче. Я головою на всі боки шалено кручу — суші-землі шукаю. Нарешті помітив острівцець якийсь і чимдуж до нього. Ледь-ледь устиг. Від човна мого лишалося вже сантиметрів два над водою: отака собі "рямочка" з бортів пливла — усередині вода і зовні вода, і рівень тої води однаковий. І я у тій "рямочці" як портрет. Ще трохи — і був би цей портрет у траурній "рямочці"... Підхопив я Собакевича на руки — і на берег.

Власне, берега й не було. З першим же кроком я по пуп занурився. І одразу калабаня мені згадалася, в яку ми з тобою від Контрибуції вскочили. Така ж сама багнюка.

Не острів, а кізяк якийсь. Ні деревця, ні кущика. Навіть суші справжньої нема. Сама грязюка. Ну, та вибирати не доводилось. Спасибі їй тому, що трапився. Жити на ньому я не збирався. Мені лише човен витягти й дірку заткнути. Може, ще, думаю, і за Книшем устигну. Посадив Собакевича на найсухіше місце — і за роботу. Схопив за ніс човна, почав тягти. Ого-го! Очі рогом лізуть. Жили от-от полопаються. А човен — ніби цвяхами до дна прибитий — ні з місця.

Зайшов я з корми — почав штовхати. Куди там! Ноги по мулкому дну ковзають. Я раз у раз з головою занурююсь — ото й усе.

Бився я, бився, занурювався-занурювався, води вже піввідра наковтався, а пуття жодного. І така мене злість узяла — сів я просто у воду й трохи не заплакав. Ти ж мене знаєш, я ніколи не плачу, а тут ну прямо сльози самі ллються.

От же ж у халепу вскочив. Ну!

Тоді плюнув, підхопився й знову — штовхати й тягти.

Сонце вже давно зійшло, світить на повну котушку, а я, мов той жук-гнойовик, у багнюці порпаюсь. З сил вибився зовсім.

Знову я сів просто у воду й знову трохи не плачу. І від сліз моїх води, здається, ще більше кругом стає.

Це ж уже хто його зна скільки часу, думаю. Екзамен уже, може, скоро. Ну, про екзамен я не думаю. Що мені екзамен! Головне — державна справа ота... Я тут у багні, як хробак, длубаюся, а той шпигуняра, може, вже хто його зна... І я ж міг його вислідити. Міг же! Не простить мені держава. І, зціпивши зуби, я знову беруся за діло. Я й вихлюпувати пробував воду з човна, думаєш, ні! Та де ж її вихлюпаєш, як вона знову тут-таки набирається. Це однаково, що річку вихлюпувати.

А сонце вже ген-ген угору підбилося.

Це ж ти вже, мабуть, думаю, встав, черевики почистив, сорочку нову надів...

Банькате жабисько поблизу на лататті сіло, лупає на мене глузливо, ще й кумкає — наче сміється. Тут Собакевич на нього як гавкне, воно тільки — шубовсть у воду. Собакевич весь час мене морально підтримував — гавкав, хвостом махав. Мабуть, відчував, що я страждаю через нього.

І раптом мені ідея в голову стрільнула. І чого тільки, скажи, ті ідеї стріляють у голову не зразу! Така ж проста, юриндовська ідея — заткнути дірку, а тоді вже вихлюпувати. А я ж вихлюпував не заткнувши. От бовдур!

Нарвав я жмуток трави якоїсь, що єдина на острові й росла, намацав дірку, заткнув. Знову почав вихлюпувати. О! Пішло діло! Хоч поволеньки, а пішло. Сантиметр за сантиметром борти човна з-під води виростають. Уже й на берег тягти можна. Крекчучи, потяг. Потяглося. Є! Тепер треба човна нахилити — воду вилити, бо вже не вихлюпується. Ох і важко було! Нарешті воду вилив, дірку добряче заткнув. Собакевича в човен, сам за весло і ходу. Ох же ж гріб — бризки аж до неба летіли! І весь час на дірку позирав — чи не тече.

Сонце вже високо, а все-таки надія: може, обманює сонце, може, не почався ще екзамен? По селу біг, аж серце вискакувало. Не обмануло сонце...

Ява зітхнув і замовк.

Я дивився на нього з усім співчуттям, на яке тільки був здатен.

То ось яка йому придибашка вийшла, що перевернула догори дригом усе його життя! і не розкажеш же нікому, не поясниш! Бо ті наші "шпигунські" справи вимагають абсолютної таємності, конспірації. Коли міліціонер товариш Паляничко не повірив нам, то хто ж повірить! У нас був один вихід — мати незаперечні докази, факти, піймати на гарячому. І Ява, бідолаха, мусив усім, і в школі, і дома, казати одне — що пішов на рибалку замість екзамену... І нести за це кару.

— Ну, а в тебе як? — спитав Ява, не дивлячись на мене. Ех, краще б він не питав! Відчуваючи себе злодієм, наче я щось украв у нього, і позичивши в Сірка очей, я признався йому про ту нещасну четвірку.

— Ну що ж, я радий за тебе. Поздоровляю! — сказав він. — Це добре. Хороший, значить, у тебе буде настрій у таборі. Коли їдеш?

Ну нащо, нащо він крає моє серце! Це ж ми разом мріяли поїхати у літній табір до моря, в Одесу. З такими труднощами батьки діставали нам путівки. Ніколи ми з Явою не були на морі. Тільки в кіно та по телевізору бачили. А як нам хотілося до моря! Сині далі, білі кораблі, чайки, альбатроси літають. "Курс норд-ост!" — кричить капітан. Ми навіть двічі намагалися втекти до моря. І двічі нас ловили на станції. А торік була дводенна екскурсія до Одеси. Я, як на гріх, захворів. А Яву Галина Сидорівна відмовилася брати (за черговий наш вибрик). І того ж дня її забрала "Швидка" у районну лікарню (апендицит). А екскурсія була через три дні. Супроводжував клас учитель малювання Анатолій Дмитрович. Ява, скориставшись цим, набрехав батькам, буцімто він їздив на велосипеді в лікарню до Галини Сидорівни, і вона зглянулася й дозволила йому їхати. Проводжав Яву до райцентру тато. Ява, щасливо усміхаючись, визирав з вікна вагона. І раптом на пероні з'явилася Галина Сидорівна (втекла з лікарні, щоб провести клас). Ява зойкнув і присів, ховаючись. Тато вмить усе зрозумів. А поїзд уже рушав. Тато кинувся у вагон, схопив Яву і на ходу вискочив разом з ним з поїзда. Не щастило нам з морем катастрофічно.

І от, коли мрія була вже абсолютно в нашій кишені, з Явою трапилось отаке. Дід Варава ще вчора одніс до школи і здав Явіну путівку. Доведеться мені самому їхати. Але хіба це те! Хіба я сам відчую так усі радощі моря, як ми удвох відчули б! То нащо ж він каже! Радість, не поділена з другом, — це не радість, навіть не пів-радісті, а якась поганська четвертинка, мізерія якась.

Тільки-но я хотів йому це сказати, як з городу почувся сердитий голос діда Варави:

— Льюха голодна. Неси вже. Патякаєш там. Двійошник!

Ява здригнувся, зіщулився весь, схопив вагани й поплентався до свинарника. А я поплентався додому.

Батько сидів за столом, снідав і, як завжди, читав газету. Мати на машинці строчила матроску, давно мені обіцяну, спеціально для табору. Підвела голову, лагідно усміхнулася (дуже її втішила моя четвірка, вона й не чекала). Постояв я трохи на порозі, тоді підійшов до неї і, відчуваючи холод у грудях (як тоді, коли я вперше

стрибонув з верби у річку), сказав:

— Не шийте, мамо... не поїду я в табір. Мати мовчки здивовано звела брови.

— Що? — одклав газету батько.

— Не поїду в табір, — вже тихіше, але твердо повторив я.

— Як це ти не поїдеш? Чого? — спитала мати.

— Розхотілося...

— То він, розумієте, жартує, розіграє, — підморгнув мені батько.

— Нічого я не жартую. Не поїду. Точно.

— Мо', ти захворів? — примружився батько. — Цілий рік, розумієте, голову мені морочив із тим табором, а тепер, розумієте, як путівка єсть, — коники викидаєш. Це ж такий, розумієте, табір... Як Артек. Діти, розумієте, різних народів... І ти з ними... дурень! Ніколи ж, розумієте, в житті моря не бачив.

— Не вигадуй, синку, — підхопила мати. — Ще й лікарка сказала, що тобі до моря треба. Гланди в тебе й носоглотка.

— Нема в мене ніякої носоглотки. Не поїду я.

— Поїдеш, поїдеш, — у голосі батька вже дзвеніла криця.

— Не поїду.

— Ти як, розумієте, з батьком розмовляєш? Ой, гляди, візьму ременяку!

— Ну й беріть. Тільки в нашій країні дітей не б'ють. Це в усіх газетах написано. Дітей б'ють лише імперіалісти.

— Ти... ти... ти... — скипів батько і вже замахнувся ременякою, але тут мати кинулася на захист, обхопила батька руками і, підштовхуючи, почала відтісняти до другої кімнати. Витягнувши шию, батько визирав з-за маминої спини й кричав:

— Ну, тепер, розумієте, ти таки не поїдеш! От! — він вихопив з кишені путівку і почав рвати. — От! От! Замість того щоб, розумієте, у морі хлюпатися, будеш... будеш... Гульні тобі тут, розумієте, не буде! Не буде! Я тобі покажу, розумієте, характер показувати! Малий ще! У мене теж, розумієте, єсть характер. От! От!

Не путівку — серце моє рвав він на шматки. Біленькими паперовими клаптиками тихо, безгучно падали на підлогу синє море, білі кораблі, чайки і альбатроси...

Сльози закипіли в мене на очах.

— І хай! І хай! — скрикнув я і прожогом вискочив з хати. ...Я сидів у густих, непролазних бур'янах за клунею

і шморгав носом. У носі свербіло й щипало, як після газованої води. А в серці була та порожня холодна прірва, коли відчуваєш, що нема вороття. Ну й нехай! Не треба мені вашого моря, ваших кораблів і альбатросів...

"Але ж ти сам захотів цього?"

Так, сам. Звичайно, сам. Але...

"Чи, може, ти думав, що тебе вмовлятимуть, на колінах просятимуть, потім побіжать до діда Варави, переконають його, що з переекзаменовкою можна їхати в табір, і ви з Явою спокійнісінько собі поїдете? Так ти думав?"

Ні. Але...

Так, мабуть, відчуває себе людина, що йде за свого друга на тортури, в тюрму, або й на смерть. Складне, але благородне почуття.

І заради Яви — я готовий. Ви ж просто не знаєте, що то за хлопець — Ява, як ми з ним потоваришували.

От я вам розкажу...

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ. В якому Павлуша розказує, як він подружив з Явою

До четвертого класу я з ним не дружив. Він був страшенно вредний. Так я вважав.

Бо він мене при всіх у калюжу пхнув, як я його картуза на вербу закинув. А я був у новісіньких шевйотових штанях. Мені мама лише вранці їх у раймазі купила. І тими новісінькими штаньми я у самісіньке рідке багно сів. І Гкнька Г^ебенючка так сміялася, так сміялася, що в неї аж булька з носа вискочила.

Я дружив з Антончиком Мацієвським. Він мене малиною частував. У них було багато в саду малини, а в нас не було. А малина з молоком — ви ж знаєте! Я навіть більше, ніж вареники з вишнями люблю.

Я гадав, що дружитиму з Антончиком і їстиму малину аж до старості. Але...

Був сонячний теплий вересневий день. Ми сиділи на баштані і з присьорбом хрумкали кавуни.

Ви не були на нашому баштані? О-о! Тоді ви нічого не знаєте. Такого баштана нема ніде. Справді! Кінця-краю не видно. Від обрію до обрію. І кавунів — тисячі, мільйони... І всі смугасті. Як тигри. Тисячі, мільйони тигрів. Я живих бачив у цирку. В Києві. Але то хіба тигри? От дід Салимон — баштанник наш — ото тигр! Ох же ж б'ється! Як влупить своєю кістлявою рукою по штанях — два дні чухаєшся. Він чогось не любив, як ми крали кавуни з баштана. Він любив, щоб ми просили. А ми не любили просити... Воно не так смачно.

Коротше, ми сиділи на баштані і хрумкали кавуни. Крадені. Діда не було. Не було й близько. Він пішов у сільмаг по цигарки. Ми бачили. І ми були спокійні. Він там обов'язково зустріне якогось свого друзяку, діда

Вараву абощо, і вони заведуться про американських агресорів чи про ще когось там аж до смерку Це вже напевно. Дід Салимон цілими днями знічев'я слухав у самотині на баштані транзистор "Атмосфера", що купив собі у сільмазі, і його просто розпирало від різних новин.

Отже, ми сиділи й хрумкали. Тобто уже й не хрумкали навіть. Один лишень товстий Грицько Сало хрумкав — той міг день і ніч їсти. А ми всі сиділи й хукали.

От понаїдались кавунів! Що називається, од пуза. Далі їсти вже нема змоги — нікуди.

Ми сиділи під величезною горою кавунів — це вже зібрали для відправки, завтра прийдуть машини.

І їсти несила, і несила кинути цей кавунячий рай — коли ще так пощастить, щоб діда не було, та й вивезуть же завтра.

Пробували ми у футболу кавуном грати — важко, ноги болять.

Пробували у "війни". Виклали з кавунів на землі військовий об'єкт — ворожу

укріплену лінію. Взяли в руки по кавунові — це бомби, — підняли над головою — і вуу-у!.. Летять наші штурмовики-бомбовики. Підлітають — рреп! рреп! Репаються смугасті бомби, летять врізнобіч осколки і шрапнель — чорні слизькі зернятка, летється червона кавуняча кров...

Побомбили кілька хвилин, глянули — аж самим стало страшно й совісно. Червоно-біло-зелена каша на землі.

— Е, хлопці! Це вже свинство! Так тільки фашисти роблять!

— І справді! Давайте не будемо! Знову посідали, сопемо.

Подивився тоді Степан Карафолька на гору кавунів та й каже:

— Але й здоровенницька! Справжнісінька тобі піраміда єгипетська. — І раптом підхопився. — Хлопці! А давайте гратися в фараона і єгипетську піраміду.

— Ш? Що? Кого? — не розшолопали ми.

Степана ми не любили. Він щодня чистив зуби, робив зарядку і взагалі був свиня. Словом, він був те, що називається зразковий учень: учився на самі п'ятірки, поводився в школі бездоганно, не бешкетував, не бив вікон, не вмочав косу дівчинки, що сидить попереду, в чорнило, не підпалював на уроці "жабку" з кінострічки... І цим дуже всіх нас підводив.

Бо завпеди:

— А от Карафолька, бачиш...

— А чому Карафолька...

— А подивись на Карафольку... І — лясь! лясь! лясь!

"А щоб тобі, Карафолько, чиряк сів на носі!" — завпеди думалося в такі хвилини.

Але іноді ми Карафольці прощали за те, що, на наш погляд, він ду-у-жже багато знав. Бо читав удень і вночі. І був для нас таким собі ходячим довідником. От і зараз.

— А... що воно за таке — єгипетські піраміди? — жуючи, спитав Гґ>ицько Сало.

— Не знаєш, барахольщику? Це такі гробниці здоро-вущі в Єгипті. В них єгипетських царів — фараонів — ховали. Багато століть тому. Досі стоять, як новісінькі, і туристи з усього світу приїждять на них дивитися.

— Ага, про це в п'ятому класі проходять, я в братовому підручнику бачив, — підтвердив Антончик.

— А я по телевізору в кіножурналі, — сказав Васько Деркач.

— Ну то й що? — спитав я. — А як же грати?

— Як? Ш! — презирливо гмикнув Степан. — Виберемо серед нас фараона. Він помре, і ми його поховаємо. І піраміду зробимо. З кавунів.

— А що — це клас! — у Яви загорілися очі. — Інтересно! Давай!

— Хлопці! Та ви що? Тю! — сказав я. — На біса нам у того смердючого фараона! У мертвяка! Теж іще весело — у похорон гратися! Ха-ха!.. Давайте краще у прикордонника й шпигуна. Я згоден бути шпигуном!

— Старий! Домовилися — все! — рішуче сказав Ява. — Давай щитаться, кому фараоном. Ну! Сітка-вітка, дуб-дубки, поставали козаки! Шабельками брязь — вийди князь! Тобто... фараон.

Я! Так і знав. Чуло моє серце.

— Старий! По-чесному! — сказав Карафолька. Це ми од київських мисливців навчилися говорити один на одного "старий".

Я зітхнув. Я був страшенно невезучий. Хоч би в що ми грали, мені завжди випадало бути чи то розбійником, чи злодієм, чи шпигуном, чи фашистом. Одним словом, ворогом. Я вже не пам'ятаю навіть, коли я був нашим. А я так любив наших!.. І завжди був ворогом.

— Старий! Нічого, не хвилюйся! Тобі в коханні везтиме! їй-богу! Є така прикмета! — заспокоювали мене хлопці. — Ондо Гребенючка на тебе задивляється.

— Подавіться своїм коханням! Плював я на кохання! Ториста лет! — з ненавистю цідив я крізь зуби й плентався займати свої ворожі позиції.

І коли Карафолька тільки вимовив слово про ту єгипетську піраміду, я вже не сумнівався, що фараоном буду саме я. І не помилився...

— Ну, то що робить? — сумно спитав я.

— Отже, так, — швидко заговорив Карафолька. — Ти — славний, знаменитий, могутній єгипетський фараон. Який хочеш — вибирай: Хеопс... іутанхамон... Гаменготеп...

— Гаменготеп, — байдуже сказав я.

— Прекрасно. О великий і мудрий фараоне Гкменго-теп! — звів руки до сонця Карафолька. — Ти завоював багато земель, ти підкорив багато народів, ти вписав своє ім'я в історію віків Стародавнього світу! Але неблаганна смерть підстерегла тебе, і ось ти вмираєш. Плачте, раби, великий Гаменготеп вмирає!

Хлопці завили, як шакали.

— Ну, давай-давай — лягай і вмирай, — під акомпанемент цього виття сказав Карафолька.

Я ліг.

— Прощайся і... — махнув рукою Карафолька.

— Прощайте, — похмуро проказав я. — Не поминайте лихом. Пробачте, мо', що не так. Кланяйтесь мамі, татові. Галині Сидорівні і всім нашим.

— Обійдеться! Помирай, помирай швидше! — нетерпляче перебив Карафолька.

Я заплющив очі і голосно зітхнув — випустив дух.

— О люди! О народи! Великий Гаменготеп сконав! О горе-горе! — так одчайдушно заверещав Карафолька, що мені самому стало страшно і жаль себе.

— Але ім'я його буде славне у віках! І піраміда великого Гаменготепа збереже для поколінь пам'ять про нього. До роботи, жалюгідні раби! До роботи!

І хлопці заметушилися, обкладаючи мене кавунами. Через кілька хвилин я відчув, що на груди мені навалюється важений тягар і мені нема вже чим дихати.

— Гей! — скрикнув я. — Давить! Гей! Так я й справді помру. Гей!

— Цить! — гарикнув Карафолька. — Не розмовлять. Мертвяк називається! Убивать треба таких мертвяків!

І поклав мені величезного кавуна прямо на пику. Я тільки кавкнув.

— Е не, хлопці, так він і справді гігне, — чую раптом голос Яви. — Так не можна.

І кавун з моєї пики відкотився.

— А що ж? Як же ж тоді? Не вийде ж піраміда, — почувися голоси.

— Як не вийде! Вийде! — закричав Карафолька. — Я ж забув зовсім. Фараонів ховали сидячи, а то й стоячи. Вставай! Вставай, Гаменготеп! Тільки мовчи — ти ж мертвий!

Я встав, і робота знову закипіла.

Тепер було легше. Хоч і давило в боки, але дихати можна. Я стояв із заплющеними очима, а хлопці обкладали мене кавунами. Незабаром навколо мене вже була справжнісінька піраміда, з якої стирчала тільки моя голова, що, як казав потім Ява, теж була схожа на кавун.

Карафолька був дуже задоволений і весело наспівував похоронний марш:

— Тай-та-та-ра-та-рай, та-та-та-ра-рай-там-та-рам! І раптом пролунав пронизливий крик Антончика:

— Хлопці! Тікаймо! Дід!

І всі кинулися врозтіч. Це було так несподівано, що я навіть не одразу злякався. І лише коли від хлопців лишилася сама курява, я похолов.

Я стояв, обкладений кавунами, не в змозі ворухнути ні ногою, ні рукою і дивився, як до мене, розмахуючи кийком, біг дід Салимон.

— Хлопці! — безнадійно верескнув я. — Куди ви?! А я? Раби! Гкди! Гаменготепа кинули! Антончику! Друже!

Але вони вже й почути не могли.

Ну все! Гкбель! Зараз дід підбіжить, побачить, що ми нарobili, побачить оту гору побитих кавунів, розмахнеться — і кийком мені по кумполу. І буде на одного розбитого кавуна більше. Буде мені гробниця... Піраміда...

Я вже бачив розлючене обличчя діда і чув, як він сопе. Ближче, ближче, ближче...

І тут, як з-під землі, з'явився Ява. Дід уже був зовсім близько, уже змахнув кийком. Ява підскочив до мене, схопив кавуна, що лежав біля самої моєї щоки, і пожбури в діда. Дід випустив з рук кийка і ледь устиг піймати кавуна. Він же був баштанник, той Салимон, і він не міг допустити, щоб кавун упав на землю і розбився. А Ява вже схопив другого кавуна і знову кинув. І знову дід піймав. Це було прямо як у цирку, як у кіно. Ява кидав, дід ловив і клав на землю. Ява кидав, дід ловив і клав на землю.

Я потроху звільнявся. Ось уже і я схопив кавуна й кинув. Тепер ми кидали з Явою удвох, а дід Салимон ловив. Ловив, хекаючи й примовляючи:

— Ох, шелегейдики!

— Ох, шмарогузи!

— Ох, катові гаспиди!

За кілька хвилин ми з Явою вже щодуху лопотіли п'ятами по баштану, Тепер доганяй, діду! Шукай вітра в полі.

Я біг поряд з Явою нога в ногу, наче ми були одним механізмом. І мені здавалося, що серця наші теж б'ються, наче одне серце.

Мені було дуже хороше!

Мабуть, таке відчують справжні друзі-солдати, коли плече в плече йдуть в атаку.

Отак біг би й біг на край світу. Нема нічого кращого в житті за дружбу!

.. На другий день наша дружба з Явою була ще більше скріплена. Так би мовити, кров'ю. Бо дід Салимон поділився своїми враженнями про фараонську піраміду з нашими батьками. І батьки наші зробили нам чотириста двадцять восьме серйозне попередження по тому місцю, про яке при дівчатах не говорять. Роблячи попередження, батьки примовляли:

— А от Карафолька! Карафолька не такий! Кара-фольки там не було! Ш? Не було ж?!

Ми зціплювали зуби й мовчали. Ми нікого не виказали. Нікого! Хай кажуть про Карафольку! Хай! А я все одно знав, хто такий Карафолька, хто такий Антончик, а хто такий — Ява!

То хіба міг я, скажіть, поїхати сам у табір до моря після цього?! Нізащо. Ніколи в світі!

Дружба! Велике це слово — дружба! Може, найбільше з усіх слів людських.

Заради дружби люди йдуть на тортури, сідають у тюрму, навіть життя віддають...

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ. Ми — кріпаки. Приїзд Явиних батьків. Пістолети

Ви не думайте, я тата дуже люблю, але він у нас таки впертий, або, як він сам про себе каже, "абсолютно принциповий" чоловік. Як сказав, то хай тут каміння з неба падає, а буде так. Сказав — як зав'язав.

І ото він пообіцяв мені, що гульні не буде, то не сумнівайтесь — ніколи було й угору глянути.

Щоранку він задавав мені таку "нагрузочку" на день, що добрий наймит не впорався б. І я трудився, аж дим ішов.

Мати мене, звичайно, жаліла і, коли батька не було, завжди поспішала сказати: "Відпочинь, синку, погуляй!" Але гордість моя не дозволяла мені слухатись її. Я знав, що, якби тато довідався, він би лише скривився презирливо і сказав: "Мамій нещасний!" А це було гірше, ніж сто потиличників.

І я трудився.

Я не кажу вже, що робив те, що треба було робити: чистив свинарник, рубав дрова, порався в саду і на городі.

Але здебільшого я виконував роботу, на мій погляд, нікому не потрібну, роботу, яку батько просто вигадував для мене. Наприклад, копав величезну яму на помії та сміття. Нащо? Все життя виливала мати помії у бур'яни за клуню — і нічого. А тут, бач, спеціальна яма знадобилася.

Або — паркан із штахетів на мела нашого городу з сусідським. Ніколи там паркану не було. Мовляв, щоб кури в сусідський город у шкоду не лазили. Сміх! Лазили й будуть лазити — на те вони й кури. І ніякі їм штахети не завадять.

Я знаю, просто це називається — трудове виховання.

І чого оті дорослі так люблять виховувати! Тільки клопоту завдають. Ніби я сам не

розумію, що погано, а що добре, що треба робити, а чого не слід! Прекрасно розумію.

От я підслухав ненароком розмову батька з матір'ю. Мати умовляла, щоб він дав уже мені спокій: "Ти хочеш, щоб він уже зовсім... Бач, на що схожий!" Але батько був непохитний: "Нічого-нічого, це йому тільки на користь. А ти що хочеш, щоб він гультьєм виріс, босяком, понімаєш, п'яницею якимсь алкогольським!"

П'яницею! Сказали. Та хай вона горить синім полум'ям, та горілка! Щоб я її пив! Вони думають, що я не пробував! Ми з Явою якимсь попробували. Аякже! Бр-р! Тьху! Риб'ячий жир і то смачніший.

Чесно кажучи, по-моєму, дорослим вона теж не до смаку (як вони кривляться, коли п'ють!). Просто ті дорослі — такі самі, як діти: їм незручно один перед одним, вони хочуть показати, що вони дорослі, ну і...

З Явою ми бачились мало: не було часу.

Ото тільки підійдемо до тину, що розділяє наші подвір'я, — він з одного боку, я з другого. Поскаржимося один одному.

— Справжнісіньким наймитом став, — скаже Ява. — Кріпаком. Як Тарас Шевченко. Тільки вірші писати — "Мені тринадцятий минало..."

— А я? Гірше за раба єгипетського. Спини не розгинаю. Поперек уже який день ломить.

Позітхаємо ми та й розійдемося. Про футбол, про квача і говорити годі. Забули, як це й робиться.

Від усього світу білого ізольовані ми були. У тому світі десь там Фарадейович з юннатами вирощував фантастичний космічний глобулус. Уже скоро мали бути результати. Десь там займалися своїми загадковими темними справами Книш і Бурмило.

А ми нічого не знали й не бачили. Бо не могли й носа з двору висунути. А як ти ловитимеш шпигунів, сидячи вдома? Ніяк.

Один лише раз Ява прибіг до мене захеканий, схвилюваний, червоний:

— Гайда! Швидше!

— Що таке?

— Щойно — сам бачив і чув — Книшиха з хати вийшла, Книшу сказала: "Ану піди лишень на вулицю визирни, чи нема кого, і хвіртку заціпни. Бо ще побачать оті злидні, буде тоді". І Книш пішов, і визирнув, і защеппнув. І вони пішли в хату, і замкнулися...

— Ну то й що?

— От тобі й "що"! Голова! Може, вони шпигунські гроші у попіл ховатимуть або по радіо передаватимуть щось... шпигунське.

— Ну-у?!

— От тобі й "ну"! Гкйда, переліземо через Велику китайську, а тоді на горіх, що під хатою, з нього у вікно все буде видно.

— Гайда!

За хвилину ми вже дряпалися на величезний паркан, що відділяв Явине подвір'я від Книшевого. Цей неоковирний триметровий паркан ми прозвали Великою китайською

стіною. І знаєте, через що звели Книші оту стіну? Через грушу-гниличку. Якраз на мела росла у Книшів дика груша і простягала одну гілку на Рене-ву територію. А з тої гілки грушки, ясна річ, падали до Ренів. Їх, звичайно, віддавали, але часом льоха якусь падалицю і схрумає — хіба встежиш. То через оті гнилички, що й слова доброго не варті, Книші й збудували Велику китайську стіну. А груша, як на зло, всохла.

Не любили ми Книшів. Незалежно навіть від їхньої шпигунської діяльності. Просто так не любили. Несимпатичні вони якісь були. Книшиха — широкоплеча, кощава і, хоч не товста, але якась квадратна. Очі маленькі, як дірочки в гудзиках, а ніс, або, як казав тракторист Г)еиць Чучеренко, "румпель", величезний і схожий на сокиру. Якби то не насправді, я навіть не повірив би, що в жінки може бути така здоровенницька носяра.

У Книша, навпаки, ніс був маленький, як дулька. Зате волосатий був Книш страшенно. Руки, ноги, плечі, груди, спина — все-все було вкрите густим рудим волоссям, грубим, як дріт. Навіть у вухах було напхано того волосся, й стирчало воно, як клоччя (дивно було, як доходили до Книша звуки, не заплутуючись у тому клоччі). І з носа стирчало теж, і на переніссі росло, і навіть на кінчику носа.

Крім того, що волосатий, був Книш ще якийсь мокрий — як ота сира стіна в погребі. Руки завжди мокрі, шия мокра, чоло мокре. Якось він мене взяв за плече своєю мокрою й холодною, як у мерця, рукою, і я аж здригнувся. Бр-р!

І ще — коли Книш сміявся, ніс у нього сіпався й шкіра на лобі сіпалась (не морщилась, а саме сіпалась). І це було дуже неприємно. Хотілося одвернутись і не дивитися. Жили Книші удвох, дітей у них не було. І родичів, по-моєму, теж.

У колгоспі працював лише Книш. Книшиха вважалася дуже хворою. Хвороба в неї була невигойна і дуже таємнича. Вона пошепки розповідала про неї бабам, закочуючи під лоба очі і приказуючи: "Ох, яка ж я больнонька, яка больнонька!"

Проте ця невигойна хвороба не заважала їй щодня тягати на базар важенні кошики, а на свята випивати пляшку "денатурчику". "Денатурчик" — так пестливо називали Книші страшний синій спирт-денатурат, на пляшці якого намальовано череп з кістками і написано: "Пити не можна. Отрута". Книші не зважали на той напис. Вони щось там таке робили з "денатурчиком" і пили. Книш був у цьому ділі тонким спеціалістом.

Він казав:

— Житомирський денатурчик — це справді гадость, отрута, а от чернігівський — це, я вам скажу — здоров-ля! Український женьшень! Пий — і до ста років проживеш.

І Книшиха, і особливо Книш любили випити.

Книпі випивав майже щодня. А на свята, тобто на Новий рік, на Різдво, на Перше травня, на Великдень, на День фізкультурника, на храм, на Водохреща і т. д. (Книші не пропускали жодного ні церковного, ні державного свята), вони випивали сімейно, удвох.

У такий день зранку Книшиха виходила за ворота і, залежно від свята, або хрестилася, або урочисто співала "Повстаньте, гнані і голодні пролетарі усіх країн..." (один куплет з приспівом "Чуєш, сурми заграли, час розплати настав!").

Потім Книшиха поверталася у двір, де стояв під вишнею уже накритий стіл, і починалося святкове снідання. Через якусь годину з-за Великої китайської стіни вже чулося:

Ой служив я в па-а-на
Та й на перше лі-і-то,
Заслужив я в па-а-на
Курочку за лі-і-то.
А та кура-щебетура
По садочку хо-о-одить
Та й хо-о-дить,
Куряточок водить
Та й во-о-дить...

То співали гугнявими голосами підпилі Книші. Після чарки їх завжди тягло на пісню.

Співали вони довго, години зо дві або й зо три. Співали і українських народних, і сучасних, і пісні з кінофільмів, і навіть танго...

А потім аж до самісінького вечора Книші у два голоси оглушливо, з переборами хропли у садку, і завдяки "де-натурчику" від них тхнуло таким бензиновим перегаром, ніби то спали не люди, а два трактори.

Святкували Книші завжди тільки вдвох. Нікого до себе не запрошували. До них ніхто не ходив, і вони ні до кого. Дуже були скупі й боялися, щоб хтось не бачив, що в них дома є. На людях весь час прибіднялися.

— Та я ж такий голий! — казав Книш. — З хліба на воду перебиваємося. Навіть на зиму нічого не призапасив.

А між тим Книшиха щоранку, ідучи на базар, аж згиналася під корзинами. І сулії з молоком витикалися з тих корзин, як гармати з танкової башти. Корова у Книшихи була одна з найкращих у селі.

Я якось чув, як баби говорили про ту корову:

— Ох же ж і молоко в тої корови! Ну як смалець! Хоч ножем ріж.

— Еге. Так що ж ти хочеш, як вона її хлібом годує. Щодня тягне з города лантух. А в тому лантусі, думаєш, що? Самі булки. Якби я годувала свою Лиску так, вона тобі сметаною доїтиметься.

— Ну да! А на базарі, я бачила, продає ріденьке, аж синє. Наполовину розбавляє, не менше.

— І куди та міліція дивиться!

А колись увечері, як уже стемніло, приїздили до них якихось двоє вергелів на мотоциклі з коляскою, навантажили щось у коляску й одразу ж поїхали. І потім ще двічі приїздили, і знову-таки поночі.

А якось біля чайної Книш, що намонявся як чіп — хоч викручуй, просторікував у гурті п'яничок...

— Не боюсь я вашого Шапки... Який він Шапка! Штани він, а не Шапка. І не голова,

а оте саме... Він у мене отут-о. — Книш показав стиснутий кулак. — Я вже написав кому треба. Скоро вашому Шапці дадуть по ш-шапці... Гй-ги-ик!..

Іван Іванович Шапка, голова нашого колгоспу, був дуже хороший хазяїн, і всі його в нас любили. Всі, крім нероб, ледарів та п'яниць, бо спуску він їм не давав. 1 Книш увесь час писав на Шапку листи та скарги в різні усюди, Причому писав завжди так, щоб люди бачили. Розчиняв ворота, виносив надвір стола, сідав і, як школяр, схиливши голову й висолопивши язика, гармузляв щось на папері.

— О, знову пише якусь собаку, — насмішувато казав дід Варава.

Книшеві скарги, звичайно, голові шкоди не завдавали. Але в людей темних викликали до Книша повагу й навіть побоювання — якщо чоловік пише, значить силу має. Колись, кажуть, Книша через ті листи навіть розумні люди боялися. Це ще більше робило його в наших очах таємничим і загадковим.

Повірити в те, що він шпигун, було не дуже важко.

Ми перелізли через паркан, обережненько, пригинцем до горіха, видряпалися — і ось уже пильно вдивляємося крізь вікно у Книшеву хату. В хаті темнувало, і ми не зразу роздивилися, що там робиться. Нарешті побачили, що Книш і Книшиха сидять біля столу з ложками в руках і, злодійкувато позираючи на вікно, щось їдять. Ми уважно придивилися й здивовано глянули один на одного. Книші їли... торт. Бісквітний городський торт з цукатами й кремовими та шоколадними трояндами. їли торт ложками, наче борщ або кашу. їли потайки, сховавшись від людей, як злодії, їли похапцем, жадібно, мабуть, голосно чавкаючи (вікно було зачинене, і ми не чули), а може, навіть підрохкуючи. Ротяки в обох були замурзані кремом, а в Книшихи крем був і на "румпелі".

Ось Книш підчепив ложкою велику центральну троянду, що красувалася посередині торта, і потяг до рота. Але Книшиха щось сердито бевкнула йому, ловко перечепила троянду з його ложки своєю ложкою — і шургиць! — до себе в рот.

Ми знову презирнулися. Кіно!

— Ну все! Ясно! — сказав Ява. — Шпигуни! Наші люди торти ложками не їдять.

Я не став сперечатися, хоч цей доказ шпигунської діяльності Книшів здався мені не досить переконливим.

Оскільки дивитися на цю картину було гидко, ми спустилися з горіха і полізли додому.

...І знову потяглися "трудоі будні".

Більше контактів з Книшами, а тим більше з Бурмилом не було.

Літо минало. Нам навіть почало вже здаватися, що все ми про Книша та Бурмила вигадали, що не було ані тої таємничої розмови ("Подаруночок від німців..." "Двадцять залізних..." "Вермахт щедрий..."), ні акваланга, ні підозрілої поведінки, нічого...

— Ні, ніякі вони не шпигуни, — сказав я. — Пам'ятаєш, як Бурмило лелеченя поранене підібрав і виходив, випустив потім. Шпигун би тобі так зробив? Ніколи!

Ява спершу намагався заперечувати, а тоді просто переводив розмову на інше.

Одного разу Ява зустрів мене біля тину особливо сумний і невеселий.

— Завтра приїдять батьки, — зітхнув він. — Просто хоч з мосту та в воду Мати як дізнається... Правда, дід пообіцяв у перший день не казати. "І не через тебе, — каже, — двоєпшик, а через твою матір. Не хочеться перший день їй псувати. Стільки, — каже, — не була вдома, так скучила, а тут їй синок такий даруночок приготував. Візьму, — каже, — гріх на душу, збрешу, що склав ти екзамена на трійку. Хай уже на другий день..."Отже, у мене тільки один день і лишився мирного життя. А потім буде такий "вермахт", що... Тй ж мою матір знаєш.

Явина мати була таки рішуча жінка. На відміну від моїх батьків, у Яви все навпаки: тато був добряк-добряк (мухи не скривдить, ніколи голосу не підвищував, тільки на скрипці грав), а мати — грім і блискавиця. Словом, тато був мати, а мати була тато. І Явину тривогу я розумів.

— Нічого, — заспокоював я свого друга, — яось обійдеться. Не вб'є ж вона тебе.

— До смерті, може, й не вб'є. А інвалідом зробити може. Знаєш, яка в неї рука! Як у Жаботинського!

— А ти потренуйся падати. Як тільки що — зразу падай. Ніби тобі погано.

— Мені й так буде погано. Без "ніби". Не хвилюйся. Що й казати, співчував я другові всім серцем, всією

душею, але допомогти не міг нічим. Лишалось тільки

покладатися на долю та на щасливий випадок. Може, яось минеться...

І от Явині батьки приїхали. Радісного галасу й метушні — повен двір. Хвіртка тільки — рип-рип! Двері не зачиняються. Родичі, сусіди, знайомі... Ще б пак! Із закордону приїхали! Цікаво ж! А що? А як? А де? А коли? А яке? А почім?..

У садку цілий день стіл стояв з наїдками та напівками: одні вставали, інші сідали.

І подарунків Явині батьки понавозили мало не всьому селу. Подарунки здебільшого дрібненькі, на манір гудзика — сувеніри називаються. Але що ви хочете: якби стільки великих подарунків — у дві гарби не вбереш.

І мені подарунок дістався. Нам з Явою обом було подаровано по пістолету. Але по якому пістолету! По чеському заграничному пістолету, який стріляє водою. І як стріляє! Натискаєш на гачок — і тоненька-тоненька цівочка чвиркає метрів на десять. Класнючо! Оце пістолет так пістолет! Краса! Сила!

Через п'ятнадцять хвилин, як нам було пістолети подаровано, ми їх мало не втратили назавжди.

Ну, ви ж розумієте, було б смішно, якби ми одразу не почали стріляти. Хто б це таке міг? Нащо тоді ті пістолети? Нащо їх взагалі дарувати?

Отже, ми одразу...

Бровка на мушку — чвирк!

"Гав-гав-гав!" — Бровка хвоста підгорнув — і в будку. Кицька руда сидить на сонці, умивається. Чвирк!

"Няввв!" — І кицька вже на груші.

Курка гребеться.

Чвирк!

"Ко-ко-ко-ко-ко!" — І нема курки — десь аж на городі. А тут іде дід Салимон...

Ну, випадково ж, чесне слово, випадково гачок на-тиснувся.

Чвирк! — дідові Салимону прямо по лисині.

— А щоб ви-луснули, шмарогузи! Я вам почвиркаю! Я вам!.. Я вам!..

За кілька хвилин ми терли свої червоні вуха уже на леваді.

Пістолети нам були залишені при одній умові — стріляти тільки по неживих цілях. Але ж і настрілялися ми на леваді, що називається, донесхочу. А що вже попо-заздрили нам хлопці — і не кажіть!

Тільки й чулося:

— Дай подивиться!

— Дай хоч глянути!

— Дай піддержати!

— Можна я стрельну?

— Можна я попробую?

— Ая?Ая?

— Оце так це!

— Ох ти!

— Ох же ж б'є!

— Сила!

— Краса!

— Вещ!

Скажемо одверто, ми неохоче давали не тільки стрельнути, а й піддержати.

Можна віддати нові штани, черевики, сорочку зняти, все, що хочеш, але випустити з рук пістолет у перший день — не під силу. Як же його даси, коли сам ще не настрілявся!

Але попорозстрілювали ми хлопців — так попороз-стрілювали! Добряче! Вже ж і одігрався я за всі свої страждання, які мені довелося зазнати, будиши "шпигуном", "розбійником", і взагалі "ворогом".

Ми якусь хвилю вагалися, згадавши умову стріляти "тільки по неживих цілях". Але потім вирішили, що й Степан Карафолька, і Антончик Мацієвський, і фицько Сало, і навіть Васько Деркач за характерами своїми абсолютні трупи і тому цілком підпадають під рубрику "неживі цілі".

За якусь годину всі були мокрі як хлющі. Спершу вони до цього ставилися байдуже і навіть під'юджували:

— Ану! Ану поціль на такій відстані! От і не поцілиш, не поцілиш! Ану!

А потім, коли ми дуже вже влучно вціляли, почали ремствувати:

— Та ну, перестаньте!

— Та годі вже.

— Досить! Ну!

А Карафолька, коли Ява дуже ловко вцілив йому в самісіньку носяру, вирішив раптом образитися і закричав:

— Гей, ти, переекзаменовщик! Щось дуже вже ти роз-чвиркався! Йшов би краще уроки вчити. Бо на другий рік залишишся. Ось я скажу твоїй матері!

Свиня він, Карафолька, довгоносик, нетонкий, неделікатний чоловік. Хіба можна людині нагадувати про такі речі, як переекзаменовка? Ховрашок!

Ява повернувся і пішов з левади. Я плюнув у бік Карафо льки і пішов за ним. Ні, не дали Яві забути про переекзаменовку про те, що його чекає.

Але доля вирішила все ж відтягти трохи час розплати. На другий день рано-вранці Явині батьки поїхали на кілька днів до Києва звітувати про своє закордонне відрядження на Виставці передового досвіду. І дід Варава не встиг розказати про переекзаменовку.

Та однак настрої у Яви був кепський, пригнічений.

— Собака я, барахольщик, — картав він себе. — Мати мене цілує: "Синочку, синочку!" — подарунки мені, а я... Знала б вона, який я. Краще б одразу... Що це буде! Що це буде! Ех, якби вислідити, доки матері нема, отих шпигунярів! Усе було б гаразд. Можна було б розказати правду. Як я затонув і взагалі... От якби вислідити.

Я невиразно мнякав:

— Мда... звичайно... але...

Я не вірив у реальність цього діла.

Але на другий день після від'їзду Явиних батьків до Києва він прибіг до мене блідий, як сметана, ледве дихаючи.

— Швидше... швидше... швидше...

Я вже думав — або пожежа, або землетрус, або футбол по телевізору показують. Я саме відро тягнув з криниці. І відро назад шубовснуло з переляку, як він прибіг.

— Тю! Що таке?

— Гайда швидше! Вони йдуть у плавні. Оце зараз. Сам чув розмову. Книш каже: "Щось довгенько нема діла. Присохло. Чепуха получається". А Бурмило: "Да-да, пора кінчати, поїдемо сьогодні, я ж не винний, що застудився. Захворів..." А Книш: "То я до тебе зайду за півгодини й поїдемо..." Швидше, Павлушо! Я відчуваю, сьогодні щось буде! Гайда, ну!

Він говорив так гаряче й переконливо, що моє відро, здається, само вискочило, наполовину розхлюпане, з криниці, вмить опинилося на ґанку, а ми з Явою, наче вистрілені з рогатки, помчали вулицею.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ. Трагедія в кукурудзі. І хто б, ви думали, нас врятував?.

Нам не довелося довго сидіти в кущах біля Бурмило-вої хати. Не минуло й кількох хвилин, як з хвіртки вийшов Книш, а за ним Бурмило з мішком за плечима.

Бурмилова хата стояла за школою, край села. Одразу за нею починався величезний масив кукурудзи. Попід масивом гадючилася польова дорога.

Книш і Бурмило пішли дорогою, а ми з Явою — понад дорогою, скрадаючись у кукурудзі. Та не пройшли ми й ста метрів, як Книш раптом спинився і, чуємо, каже:

— Слухай, здається, за нами якісь пацани ув'язалися. — Де? Хай їм всячина! — здивовано пробасив Бурмило.

— Та отам, у кукурудзі.

— Ану ходімо навпрошки через масив. Заодно й перевіримо.

Ми з Явою гепнулися на землю і, мов зайці, навка-рачках дременули в глиб кукурудзи.

Шорстке кукурудзяне листя зрадницьки шурхотіло навколо. І не збагнеш, чи то од вітру воно шурхотить, чи то хтось іде. Здавалося, Книш і Бурмило вже прямо над головою. От-от наступлять і розчавлять тебе, як жука-кузьку.

Відчуваючи в животі противне "ой-йо-йой", я біг на-вкарачках все далі й далі. І коли вже геть-чисто пообдирав коліна, спинився й припав, хекаючи, до землі. "Більше не можу! Хай наступають!"

Але ніхто на мене не наступав.

Я полежав трохи, прислухаючись.

Ш-шу-шу... шрх-хр... шшшу-у...шу...

Весь час, не перестаючи, шурхотить кукурудза.

І не чути в тому шурхотінні ані Книша, ані Бурмила, ані... мого друга Яви.

А щоб побачити — і думати годі. Далі свого носа нічого не бачу — суцільне плетиво з кукурудзяного листя. Ох і густа ж кукурудза, густіша за будь-які джунглі.

Полежав я ще трохи, вуха нашорошивши. Нічого. Нічогісінько. Де ж це Ява? Ми ж ніби поруч рачки бігли.

— Яво! — нарешті кричу я пошепки. Ані шеберхне.

— Яво! — кричу я трохи голосніше. Жодної відповіді.

Кинувсь я в один бік, у другий.

— Яво! — кричу я вголос. Хай йому чорт! Книша й Бурмила ми однак уже проґавили — це факт. Вони вже гай-гай, уже, мабуть, у плавнях.

— Яво! — кричу я на повну губу. — Яво! Агов! Де ти? Цить! — чую нарешті десь далеченько сповнений

таємничості Явин голос. — Тихше!

— Та що "тихше"! — кричу я. — Їх уже давно нема! А я нічого не бачу — така гущина! Не знаю, в який бік іти. Повзи сюди!

Ява трохи помовчав, тоді гукає:

— Повзи ти сюди!

Порачкував я на Явин голос. Рачкував-рачкував — нема Яви.

— Яво! — гукаю нарешті.

— Агов! — чується десь далеко праворуч (а то було ліворуч).

— Яво! — роздратовано кричу я. — Куди ти поповз, бодай тебе!.. Не туди ти повзеш!

— Це ти, — кричить він, — не туди повзеш! Я повзу правильно.

— Та ну тебе! Повзи сюди!

— Це ти сюди повзи!

Отак, перегукуючись, ми почали зигзагами підповзати один до одного. Нарешті я з розгону прямо носом у Явині штани ткнувся.

— Тьху!

Ще трохи — і ми б розминулися.

Сіли, одсапуємось.

— Розкричався! — сичить крізь зуби Ява. — З тобою тільки тарганів на печі ловити, а не шпигунів!

— Який хоробрий! Чого ж ти дременує? Скажи спасибі, що вони нас не подавили, як блощиць...

Ява враз підхопився:

— Пішли! Пішли швидше на дорогу. Може, ще й встигнемо. В усякому разі, я знаю, де в плавнях шукати.

І Ява бадьоренько рвонув уперед. Я — за ним. Незважаючи на біль у ногах, ми йшли дуже швидко, майже бігли. Кукурудзяне листя хльоскало нас по щоках, лізло в очі, дряпало руки. Йти ставало дедалі важче.

— Яво, — сказав я, хекаючи, — щось ми дуже довго йдемо.

Ява мовчав.

— Яво, — сказав я, хекаючи ще дужче, — де шлях? Ява мовчав.

— Яво, — сказав я, майже задихаючись, — ми не туди йдемо.

Ява зупинився:

— Давай відпочинемо. Ми посідали на землю.

— Ти знаєш, які ці кукурудзяні масиви, на скільки вони кілометрів тягнуться? — сказав Ява. — Як не туди піти, можна два дні йти і не вийдеш. Зовсім заблудитися можна.

— Що?! Що ти мелеш? — сказав я, відчуваючи, що в мене замість серця мовби драглистий свинячий холодець. — Кукурудза — не ліс і не плавні, в кукурудзі не можна заблудитися. Вставай, пішли.

Ми вже не думали про Книша й Бурмила, ми думали тільки про те, щоб вибратися з цього жахливого кукурудзяного полону.

Через півгодини ми знову сіли відпочити.

І раптом у мене виникла ідея.

— Яво, — кажу, — а що, як вилізти й подивитися, куди йти.

— Вилізти? Що це тобі — дерево? Це ж кукурудза. Злак. Не чув я, щоб люди на злаки лазили.

— Ну то й що, — кажу я. — Бач, яке товсте! Як бамбук! Може, вдержить.

— Ну то лізь.

— Ні, ти лізь. Ти легший — у тебе штани коротші й гудзиків менше. А я підсаджу.

Ява махнув рукою:

— Ну, давай спробуємо.

Ми вибрали найвищу й найтовщу кукурудзину, я притулився до неї спиною, сплів пальці рук, щоб вдержати Яву, коли він на них ногою стане, і сказав:

— Ти більше на мене спирайся, а за кукурудзину лише держись.

— Добре, добре, — сказав Ява і, крякучи, почав дряпа-тися на мене. Ось уже

коліном на плече став, уперся руками об голову. Ой! — черевиком за ніс зачепив. Але я поки що мовчу, терплю! Черевик вдавлюється в моє плече, підбором ключицю мені проламує. Я починаю хитатися, коліна тремтять, підгинаються, підгинаються...

— Яво! — кричу. — Швидше дивись, я падаю.

І... щось затріщало, зашуміло, завищало — наче бомба в кукурудзу гепнула.

Я лежу, вгрузнувши носом у землю. У роті — пісок, у вухах — пісок, очі запорошені.

Одпирхуюсь, одплывуюсь, протираю очі й гукаю:

— Яво, де ти? Ти живий?

— Жи... — апчхи!.. — ...вий. — І з купи потрощеного кукурудзиння висовується Явина голова.

— Ну, що, — питаю, — бачив? —

— Дулю, — каже, — я бачив. Саме волоття перед носом.

Ява зітхнув. Я подивився в небо.

— "Чудасія, — подумав я. — Космонавти літають у безмежному небі, серед зірок, за сотні кілометрів від землі — й нічого. А ми в кукурудзі заблудилися. Та ще й у такий вирішальний момент! Кіно!.."

— Яво! — підхопивсь я. — Це дурниця якась. Цього не може бути, бо це неможливо. Ще ніхто в світі не за-блуджувався в кукурудзі. Ми просто пішли не в той бік. Я добре пам'ятаю, що, коли ми йшли, сонце нам було в спині. Ходімо назад.

Спершу Ява недовірливо поглядав на мене. Але я говорив, мабуть, так переконливо, що він підвівся.

— Хтозна, може й правда. Ходімо. І ми попленталися назад:

Ох, як важко було йти! Ми не відчували під собою ніг. Ми просто механічно переставляли їх, як ходулi. І нащо ми ото повзали на колінах?

А тут я ще спіткнувся і ногу підвернув, аж скрикнув, так заболіло.

Сів на землю і скрививсь, як середина на п'ятницю. Якби Яви не було, заплакав би.

— Що? Що? — схилився наді мною Ява.

— Кинь мене! Іди, пробивайся сам, — сказав я хрипко і безнадійно.

— Тю, дурний! — Ява обняв мене за плечі. — Зараз мине.

Він допоміг мені підвестися. Я сперся йому на руку, і ми помалу пішли.

За кілька кроків біль вгамувався, і я зашкандибав досить бадьоро. А згодом і зовсім забув про ногу.

Важко сказати, скільки ми йшли: півгодини, годину чи дві, і скільки ми пройшли: кілометр, два чи десять. Але нарешті я не витримав:

— Яво, — кажу, — я більше не можу. Я зараз упаду. Давай відпочинемо.

Ми лягли на землю. Довго лежали.

Було тихо. Лише кукурудзяне листя шурхотіло над нами. Десь далеко прохававкав перепел, знову настала тиша. Навіть коників-стрибунців не було чути.

— А що, як ми зовсім не виберемося звідси? — тихо сказав я. — І ніхто не знає, куди ми пішли. І нас не знайдуть. І ми загинемо. І через два тижні комбайн разом з кукурудзою збере наші кісточки.

— Було б пообідати. Усе ж довше б протримались. А так на ранок можемо й повмирати, — сказав Ява.

На згадку про обід мені так захотілося їсти, що я мало не заплакав.

— У нас на обід сьогодні борщ і вареники з м'ясом, — сумно промовив Ява.

— А в нас суп з галушками і смажена курка, — сказав я, ледве стримуючи сльози.

Ні, далі терпіти я не міг.

— Яво, — кажу, — давай гукати людей. Давай людей гукати, Яво.

Але Ява був стійкіший за мене.

— Ї! що, — каже, — щоб сміялися? Здорові гицелі серед білого дня у колгоспній кукурудзі "рятуйте!" кричать.

— Нехай, — кажу, — аби було кому сміятися.

— Ні, — каже Ява, — якщо вже так, давай краще співати.

— Нехай, — кажу, — хоч і співати.

І ми затягли перше, що в голову прийшло. А першою прийшла чомусь у голову пісня космонавтів:

На пильних трапінках дальокіх планет, —

жалібно-жалібно виводив Ява.

Аста-нуцца наші следи, —

ще жалібніше підтягував я.

Довго ми співали. Майже всі пісні, які знали, ми проспівали. Особливо чогось добре співалися ті, що починалися з "ой". "Ой у полі могила", "Ой я нещасний", "Ой не світи^місяченьку", "Ой не шуми, луже", "Ой чого ти, дубе", "Ой одна я, одна", "Ой у полі жито". Оте "ой" ми ривкали так, наче нас хто в бік штрикав.

Добре пішла у нас також пісня "Раскінулось море широко". По-особливому виходив куплет "Напрасно старушка ждьот сина домой". Тричі ми співали цю пісню, і тричі, коли доходило до отого "напрасно", у мене починало дерти в горлі. Нарешті ми зовсім захрипли і припинили співи.

Ми лежали, знесилені від голоду, від пісень, від безнадійних думок.

— Недарма я відчував, що сьогодні щось буде! — зітхнув Ява.

Я знічев'я засунув руку в кишеню і раптом намацав там щось тверде. Витяг і аж підскочив. Та це ж цукерка, яку я ще вчора забув з'їсти! Та ще й м'ятна. Це ж і пити менше хотітиметься.

— Яво, — хриплю, — дивись! Ява глянув і зітхнув:

— Одна?

— Одна.

Цукерка злежалася в кишені, підтала, обгортка прилипла так, що й зубами не віддереш. Раніш я б її, мабуть, просто викинув. Але тепер це була така цінність, що ого-го!

Я обережно перекусив цукерку навпіл. Але невдало — одна половинка вийшла більша, друга — менша. А ще кусати — тільки покришиш.

Я зітхнув і простяг Яві більшу.

— Чого це? Давай мені ту.

— Ні, — кажу, — бери. Тй дужче їсти хочеш.

— Чому?

— Бо я, — кажу, — добре снідав. Яечню їв, і ковбасу, і молоко пив.

— А я! Я картоплі цілу тарілку, і м'яса, і сала^г з огірків і помідорів. Отже, голодніший ти, а не я. Бери.

— Ні. Я ще пиріг з яблуками отакений і варення блюдце. Бери ти.

— А я два пироги, і цілий глечик молока, і склянку сметани, і ще й сиру, і...

— А я ще млинців, і грушок-гниличок, і...

Наші сніданки збільшувались і збільшувались. Якби їх скласти, то вийшов би вже, мабуть, денний раціон слона. Закінчилося тим, що Ява від більшої половини дуже ловко відкусив маленький шматочок, і таким чином "порції" зрівнялися.

Ми намагалися смоктати цукерку якомога довше, але через кілька хвилин у роті вже й смаку не лишилося, їсти захотілося ще дужче. І їсти, й пити. Особливо пити. Незабаром ми навіть забули про голод. Пити, лише пити хотілося нам. Отепер лише відчували ми себе по-справжньому нещасними. Ми ледь ворушили пересохлими губами. Сонце почало сідати, наближався вечір. Ми з жахом думали про своє майбутнє.

І раптом ми почули... пісню.

Три діди, три діди полюбили бабу,

А четвертий манюсінський причепився ззаду...

— виводив хтось хрипко й гугняво у два голоси. Нас аж угору підкинуло, мов на пружинах. Люди!

— Гей! Гей! — скрикнули ми і замовкли, прислухаючись.

Нам здалося, що пісня, яка нібито наближалася, почала трохи віддалятися.

Трьом дідам, трьом дідам баба дулі тиче,

Четвертого, маленького, за чуприну смиче...

І тоді ми, забувши про все на світі, кинулися, ламаючи кукурудзу, на пісню і відчайдушно закричали:

— Люди! Пождіть! Людоньки! Сюди!..

І здається, я навіть вигукнув оте ганебне "рятуйте!" — я точно не пригадую. Пісня припинилася.

— Людоньки-и-и-и! Підожді-і-іть! — проверещали ми й замовкли, чекаючи відповіді.

І десь зовсім уже недалеко почулися голоси:

— іу-ук-ає хтось...

— А, пішли!

— Не! Кр-ик-чить хтось... Щоб я Бога не бачив! Ми^гак і присіли.

Лишенько, та це ж Бурмило! І Книш.

— Та пішли! — каже Книш. — То хтось балується.

— Не, не балується. "Рятуйте!" кричить... Агов! Хто тут є? Де ви? — загукав Бурмило.

Ява глянув на мене і приклав палець до губів: "Цс!" Та було вже пізно.

— Тут! — писнув я. Воно якось само вирвалось, мимохить.

Кукурудза над нами розсунулася, і ми побачили червоні пики Книша й Бурмила.

— Го-го! Дак це ви?! Голубчики! — розплився в ехидно-радісній посмішці Книш і підморгнув Бурмилові. — Що я тобі сказав? І заблудилися? У кукурудзі? Га-га-га-га! Го-го-го! Ге-ге-ге!

Він аж удвоє згинався, тримаючись за живіт, так реготав. Бурмило сміявся не підряд, а через певні відрізки часу. Він був п'яніший за Книша. Сміх у нього булькотів десь глибоко всередині, а назовні виривався невеликими порціями, як пара з чайника, що тільки-тільки закипає:

— Ги-ш... ги-ш... ги-ш!..

— Ех, ви... ш-шмаркачі! — нареготавшись, сказав Книш. — Ну, хапайтесь ондо за дядькові штани та міцно держіться, бо знову загубитесь.

І, обнявши Бурмила, він повернувся до нас спиною. Більшої ганьби й приниження ми в своєму житті не відчували.

Але виходу не було.— Не ночувати ж у кукурудзі.

І ми, як арештанти, похиливши голови, покірно потяглися за "ворогами народу", за тими, кого ми вважали шпигунами, зрадниками і запроданцями.

РОЗДІЛ ДВАНADЦЯТИЙ. "Не зви мене більше — Ява, зви мене — Кукурузо!"

Я йду в сільмаг. Мене мати послала. По олію! Це на другий ранок після тої трагедії в кукурудзі.

У сільмазі й біля сільмагу повно людей — сьогодні неділя. Хто щось купує, хто пиво п'є, хто просто балакає, насіння лускаючи. Сільмаг у нас проти клубу — тут завжди збіговисько, а в неділю й поготів.

Помітивши мене, люди враз починають усміхатися, перешіптуватися, переморгуватися. А дід Салимон каже:

— А, здоров, хлопче! Щось я тебе давно не бачив!

— Та його ж не було в селі, — підкидає фиць Чучеренко.

— А де ж? — "дивується" дід Салимон.

— Та в кукурудзі блукав... тиждень чи два.

— Га-га-га! — реготом вибухнув сільмаг.

Тут і продавець дядько Кузьма не витримав, собі встряв:

— Ми недавно компаси одержали... Не треба?

— Га-га-га!

— Го-го-го!

— Гк-ги-ги!

— От хлопці!

— От артисти!

— І кіна не треба!

— Ге-ге-ге!

— іу-гу-гу!

Взяв я олію і прожогом на вулицю. А за мною слідом регіт котиться. Хто не

зустрінеться, слово кине:

— Привіт кукурузнику!

— Здоров, козаче!

— Салют від королеви полів!

Може, хто й просто так вітається, а мені здається, що глузливо, насмішкувато. І може, хто десь сміється зовсім з іншого приводу, а я все на себе приймаю.

Біля клубу величезна реклама кінофільму "Тарас Шевченко" (сьогодні йтиме). Намальовано, як проганяють крізь стрій солдата.

І враз здається мені, що оживають тини обабіч, висмикуються лозини з них, шпіврутенами свистять у повітрі. І горщики, макітри на тинах — уже не горщики й макітри, а солдатські голови в безкозирках... Як той солдат, біжу я крізь стрій — вулицею...

Вскочили ми в халепу. Це кілька днів сміятимуться, не менше. Хоч на вулицю не виходь. У нас такі!

Заніс я олію, пішов до Яви одвести душу. Зустрів його в садку — він до мене якраз намірявся.

— Здоров, Павлушо! — серйозно-серйозно сказав він. — Я до тебе.

— Здоров, а я до тебе!

— Попрощатися йшов, — одвів убік очі Ява.

— Що, посилають кудись? — здивувався я.

— Та-а! — махнув рукою Ява. — Зовсім з дому тікаю.

— Куди?!

— На який-небудь безлюдний острів.

— Тю на тебе, дурний! Мелеш таке, що й купи не держиться. Де ти візьмеш той острів? Тепер таких островів і не буває.

— Буває. То ти не знаєш.

— Як же ти втечеш, коли ми й до моря з тобою не змогли доїхати? Тебе ж на першій станції зловлять.

— А я й не піду на станцію. Нащо мені станція?

— А що?

— У плавні подамся. Скільки там островів безлюдних...

— Але як же ти там житимеш? Пропадеш, як руда миша. Пам'ятаєш, як Гунька пропав?

Жив у нашому селі колись пришелепуватий іунька. Приплентач. Без роду й племені. Ніхто не знає, як він до села прибився. Взимку ходив босий, без шапки. Старі баби його святим вважали. Тихий був, нікого не зачіпав. Ходить собі по селу і сміється: "Гк-ги... ги-ги".

Любив у плавнях блукати. Як заповітриться — два дні нема. Потім вертається, худий, голодний, зарослий рудою стернею. Навіть узимку в плавні ходив по льоду. У великий мороз піде, розкладе на острові величезне багаття: люди вже думають — плавні горять. Приходить: "Ху, — каже, — натопив. Тепер у селі тепло буде". Два роки

тому пішов Гунька у плавні, і чи то він справді загинув, утонув десь у болоті, чи просто подався з села — так ніхто й не знає. Більше його не бачили.

— Невже хочеш пропасти, як Гунька? — повторив я.

— Не пропаду, — впевнено сказав Ява і витяг з-під сорочки книжку. — От жив же чоловік на безлюдному острові — і нічого. Не пропав.

— Що за книжка? — питаю.

— "Пригоди Робінзона Крузо". Читав?

— Не пам'ятаю... Може, й читав. Що це за Кукурузо?

— Крузо, а не Кукурузо, чудило. Дуже цікава книжка.

— Книжка книжкою, а плавні плавнями. Ти краще подумай.

— Я вже думав. І вирішив остаточно. Ти мене знаєш. Я лише хочу, щоб ти мені трошки поміг.

Я був обеззброєний. Якщо людина звертається до тебе за допомогою, одмовляти їй — свинство.

— І надовго ти збираєшся на той острів?

— Робінзон пробув на безлюдному острові двадцять вісім років два місяці і дев'ятнадцять днів, — зітхнувши, сказав Ява.

— Ого-го! — аж рота роззявив я. — Це ж скільки тобі буде? Сорок з гаком. Це ми вже всі школу покінчаємо й інститути. Карафолька академіком стане, фебенючка агрономом. Я льотчиком, якщо вийде. А ти...

— Що ж поробиш, — знову зітхнув Ява.

— Слухай, а хто ж буде за Книшем і Бурмилом стежити? Хто буде їх викривати, виводити на чисту воду? Може ж, вони справді небезпечні шпигуни й злочинці? Га? Ти що — забув оту таємничу розмову? І акваланг? І торт, і все інше? Забув?

Ява враз почервонів, наче я його спіймав на гарячому. Я вже почав радіти, думав, що він зараз відмовиться від своєї затії. Але він сказав:

— Ні, нічого я не забув. Та доведеться тобі самому стежити за ними й викривати їх. Ти хлопець сміливий, сам впораєшся. І станеш знаменитим. І про тебе в газетах напишуть, і по радіо, й по телевізору... А я не можу тут більше жити. Не можу Переекзаменовка... та ще й ця кукурудза. Через кілька днів приїде мати і... хоч на край світу.

Я зітхнув.

— А може, все ж не тікатимеш? Якось перебідуєш.

— Ні, якщо я вирішив — усе!

— А хай би сказився той Кукурузо, що напутив тебе на острів тікати. То це ми в дитинстві більше й не побачимось? — з відчаєм сказав я. — З ким же я в м'яча гулятиму? З Карафолькою? Спасибі тобі!

Ява, зморщивши лоба, дивився на мене — щось міркував. І, помовчавши трохи, сказав:

— Чому це не побачимось? Ти єдиний знатимеш про острів. І приїжджатимеш інколи... Робінзон теж не зовсім один був. Потім він урятував дикуна П'ятницю і удвох з

ним жив. Так що...

— Виходить, я буду в тебе за дикуна, — уже веселіше сказав я. — Він, бачте, герой... А я, значиться, дикун. От Кукурузо!

— Та Крузо, а не Кукурузо! Робінзон Крузо.

— То він був Крузо, а ти — Кукурузо. Якраз підходяще для тебе ім'я. Після вчорашнього...

— А що! Може, це ти й непогано придумав. Кукурузо! Звучить! Га? Знаєш що! То ти не зви мене більше Ява, зви мене Робінзон Кукурузо. Хай так і буде. Домовились?

Так Ява перестав бути Явою, а став Робінзоном Кукурузо. Видно, на роду вже йому було написано носити вигадані імена.

Так що запам'ятайте добренько: далі я зватиму його Кукурузо.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ. Шукаємо острів

— То ти що — уже сьогодні хочеш утекти на острів? — спитав я.

— Ех, який ти бистрий! "Сьогодні!" — розсердився Кукурузо. — Треба ж спершу вибрати підходящий безлюдний острів, а тоді вже тікати.

— А що там вибирати? Висадився на будь-який і живи.

— Тобі — звичайно. А мені двадцять вісім років два місяці і дев'ятнадцять днів жити... Думаєш — легко?

— Та я хіба що, можна й вибрати. Хоч зараз. Поїдемо?

— Трохи згодом. За годину. Як дід у сільмаг піде.

— А що та взагалі дома скажеш, як тікатимеш? Вони ж хвилюватися будуть. Усе село на ноги піднімуть. Шукатимуть. Я собі уявляю!

— Звичайно ж, я не скажу: "Дорогі родичі, я тікаю від вас на безлюдний острів. Бувайте здорові. Пишіть". Це ж комедія. Ніхто ж так на безлюдний острів не тікає. Матері й татові взагалі нічого не доведеться казати. Вони в Києві. А дідові я щось придумаю. Скажу, наприклад, що до тітки Ганни у Піски піду Там же і Яришка зараз гостює. Щось вигадую... Щоб паніки не здіймав.

— А потім що? Як мати приїде і як довідаються, що ти зник?

— А мені що — хай шукають. Аби не знайшли. Гуньку теж, пам'ятаєш, три дні шукали, а потім кинули. І нічого. Тепер рідко хто й згадує. Так і мене... — Тут голос у Кукурузо затремтів. Мабуть, думка про те, що його забудуть, була усе ж гірка йому. І він поспішив перевести розмову на інше: — Головне, острів треба хороший надібати. Щоб і місце рибне було, і дичина щоб...

— А ти й рушницю братимеш?

— Аякже. У Робінзона було навіть кілька рушниць. Але я й з одною своєю берданкою не пропаду. Ти ж знаєш мою берданку. Б'є, як скажена. Навіть краще за дідів "Зауер".

Це вже Кукурузо перебільшував. Та я не став сперечатися — хлопець на двадцять вісім років на острів тікає, хай потішиться. Торік дід подарував йому на день народження берданку і почав брати з собою на полювання. Кукурузо дуже пишався і своєю одностволкою, і тим, що ходив на справжнє полювання. Я заздрив йому і теж

мріяв про рушницю, але в мене її не було.

У сінях почувся кашель, рипнули двері, і в двір вийшов дід Варава. Глянув сердитим оком на нас і сказав:

— Яв сільмаг на хвилинку. Глядіть мені тут!

— Та ми нічого. От лише на річку, може, скупатися. Бачте, спека яка, — прохальним тоном сказав Кукурузо.

— Вроки, вроки треба вчить, а не купатися. Двоєшник! — буркнув дід і, кречучи, переступив через перелаз.

Я з сумнівом глянув на Кукурузо.

— Нічого, підемо, — тихо сказав він. — Я знаю ту "хвилиночку". Зустрінуться біля сільмагу з дідом Салимоном і години зо три пропатякають, не менш.

Хоча нічого дивного й не було в тому, що ми їдемо на човні в плавні (скільки разів їздили і рибу ловити, і просто кататися), ні в кого ніякої підозри не могло виникнути, але ми пробиралися до річки крадькома, весь час озираючись. І жодним путящим човном не скористалися. Хоча всі вони були припнуті біля берега і нам не заборонялося брати їх — тут і мого батька човен був, і дідових Варавиних аж троє (довбанка і дві плоскодонки). Ми роздягайся і перепливали на той бік на піщаний острівець, де за великим кущем верболозу лежала ота гнила, зношена, як старий черевик, нічия плоскодонка, з якої ми думали зробити, але так і не зробили підводного човна і на якій тонував Ява. Ми її після того зашпаклювали, просмолили, і вона хоч і пропускала воду, але не тонула: як не забувати вичерпувати, можна пливти. Тут же під човном лежало довге потріскане весло, яке ми позичили в діда Варави. Він і не помітив — у нього в сараї щось з десятків весел валяється: і короткі — для довбанка, і довгі — для плоскодонок. У нас же, знаєте, як на плоскодонках їздять? Навстоячки. Стоїш на кормі (або й на носі) — і то з одного боку, то з другого підгрибаєш. Тому й весло довге. Так гребти — вміти треба. Як не вмієш, можеш тільки — беркиць! — і годуй раків. Ну, ми з Кукурузо змалку вміли — нам не страшно.

— Черпака не забудь, бо висьорбувати доведеться. Бач, тече все-таки, калоша стара, — сказав Кукурузо.

Одіпхнулися ми й поїхали.

Обігнули острівець — і вже в очеретах. Вузькою стружкою пливемо. Гребе Кукурузо — хоч і я добре вмію, але він більший мастак. Гребе тихо, обережно — пильнує. Стружка звивиста, весь час завороти. Як гребонеш дужче, ніж треба, — раз! — і човен уже носом в очерети заліз. Одпихайся потім назад, виймай носа — морока! Добре гребе Кукурузо — жодного разу в очерети не ввігнався. Я лежу на носі, дивлюсь у воду. Вода прозора-прозора — геть до самого дна видно: водорості, латаття, корчі. І навіть видно, як риби шмигляють. Інтересно!

Усе далі й далі заглиблюємося ми в плавні. Несподівано за поворотом відкрилося широке плесо. Гладінь — ані зморшки. Білі й жовті лілії розкидані — як на картині. Посеред плеса дві пірникози плавають. Вгледіли нас — і нема. Так швидко пірнули, ніби й не було. Тільки рівне плесо. Аж гульк — метрів за двадцять — наче й не вони, а

інші...

Знову ми в стружку заїхали.

Ш-ш-ш! С-с-с! Ш-ш-ш!

Качки пролетіли.

Мисливський сезон не почався, і ще не лякані качки хмарами літають над нами.

— От би рушницю! — каже Кукурузо.

— Ага, — кажу я. Пливемо.

— Ондо той кізяк, біля якого я затонув, — гірко мовив Кукурузо.

— Тьху! — плюнув я в той бік.

Ми знову випливали на плесо, досить-таки величеньке, по якому навіть гуляли бурунисті хвилі (бо якраз знявся вітер) — як по справжньому морю. Це було вже п'яте плесо, яке ми пропливли. І островів ми вже минули чи не з десяток. Я щоразу питав: "Може, оцей? Чи оцей? Гарненький же безлюдний острів. Те, що треба". Але в Кукурузо була своя думка, і всі острови він позабракував. З різних причин. Той був занадто маленький — ніде розгулятися. У того береги дуже очеретом поросли — до води важко добиратись. На тому дерев нема — де ж дрова брати для вогнища? І так далі.

І от перед нами новий острів. Ніби суцільна зелена купа: кущі верболозу, плакучі верби і тополі вкрили його майже всього. Береги заросли очеретом не цілком — є виходи до води. Чисте плесо з трьох боків омиває острів.

— Здається, воно, — сказав Кукурузо. — Давай пристанемо.

— Давай! — з радістю вигукнув я, бо мені вже набридло шукати.

Ми пристали. Острів був чудовий. Ніби спеціально створений для такого діла, яке задумав Кукурузо. Дерев багато і сухого гілля — на двадцять років топоти. В очеретах, навіть зараз чути, — качки кричать. Отже, дичини повно. На чистоводді попід берегом риба скидається, сама в юшку проситься. Посеред острова галявина: не те, що в цурки-палки — у футболу грати можна. Край галявини величезна стара плакуча верба стоїть, вітами землю підмітає. І без куреня від дощу сховаєшся. Але курінь, звичайно, потрібен.

— Курінь я тобі поможу зробити, — сказав я, — ти ж знаєш, як я курені роблю.

По куренях я таки був мастак. Кращого, ніж я, куреня ніхто з хлопців у селі не зробить. Це мене батько навчив. У мене батько тесля. Половину хат у селі він будував.

На обличчі в Кукурузо було вагання:

— Робінзон, звичайно, усе сам робив. Бо ж він сам потрапив на безлюдний острів.

— Та то ж Робінзон Крузо, а ти Кукурузо, — заперечив я. — Не можна ж точно копіювати.

Мені обов'язково хотілося якомога більше допомогти другові. Кукурузо не став сперечатися. Я тут же витяг з кишені великий складаний ніж з дерев'яною колодочкою і заходився різати лозу. Я дуже любив різати щось своїм ножом, ніколи не розлучався з ним, і від безкінечного носіння в кишені колодочка відполірувалася так, що блищала, як лакована.

Кукурузо покійно допомагав мені, незаперечно визнаючи у цій справі мій верх. Він

носив лозу, розчищав для куреня місце, загострював палиці для каркаса.

Незабаром під старою вербою вже стояв прекрасний просторий курінь, міцний-міцний (жодні бурі не страшні) і такий затишний, що аж мені захотілося жити в ньому. Я був дуже задоволений своєю роботою.

— Усі двадцять років простоїть — гарантія! — впевнено сказав я.

Тільки тепер ми згадали, що дід уже, напевне, повернувся з сільмагу, і заспішили назад. Діставшись нарешті до берега і заховавши човна, ми аж до самісінької хати бігли бігом. А коли, захекані, прибігли, виявилось, що дід іще не прийшов. Кукурузо не помилився: дідова "хвилиночка" вміла розтягуватись до кількох годин.

— Ну що? Діда нема, можна зараз зібрати все необхідне, — сказав Кукурузо. — Сьогодні все приготуємо, перетягнем до човна, а завтра...

— Отже, вирішив уже завтра? — спитав я.

— Аякже... Ти що! За кілька днів мати приїде... Кукурузо ходив по хаті, задумливо взявшись рукою

за підборіддя, і примірявся, що брати з собою.

— Перш за все ложку, — він витяг з буфета щербату дерев'яну ложку і застромив її за пояс. — Солі обов'язково, без солі пропаду. — Відсипав собі в ганчірочку півпачки солі. — Хліба! — з сумом глянув на зачерствілий окраєць, що лежав на столі. — Мало...

Дід пішов у сільмаг саме по хліб.

— Я тобі принесу. І хліба, і сухарів. У нас є, — заспокоїв я його.

— Чаю? — він покрутив у руках цирик з чаєм. — Обійдуся. Це тоді й чайник треба. А в нас один...

— Ліхтарика не забудь. Згодиться, — нагадав я.

— Ліхтарика обов'язково. Без ліхтарика не можна. Він пройшовся по хаті, взяв у руки сокиру, що стояла

в кутку біля порога:

— Сокиру. Треба було б хоч дві. У Робінзона було аж дванадцять сокир.

— Що він — жонглював ними, чи що? — здивувався я. — Нащо йому було стільки? Дурнуватий якийсь твій Робінзон.

— Ти дуже розумний! — розсердився Кукурузо. — Мовчи! Ти ніколи на безлюдному острові не жив — не переч!

У цей час двері розчинилися і на порозі з'явився дід. Кукурузо так і завмер з сокирою в руках.

— Ов-ва! — спокійно вимовив дід. — Меблю рубати здумав? Ану, постав сокиру на місце! Двоєшник!

— Та я нічого, — замимрив Кукурузо. — Я... я... хотів показати йому, яка в нас сокира добра... замашна... Він каже, що в них краща... Еге ж, у нас краща, діду?

Дід нічого не відповів, і ми вишмигнули з хати.

— Ху! Мало не засипались! — уже за клунею видихнув Кукурузо. — І як ми не почули його кроків!

Це справді було дивно. Отже, ми дуже захопилися. Бо дідові кроки чути здаля. Дід

ходить, як на лижах, не відриваючи ніг від землі: човг-човг, човг-човг. Здається, ледве ноги переставляє, от-от упаде... Та побачили б ви його на полюванні. На зайця по чорнотропу дід може прочовгати отак кілометрів п'ятдесят — і хоч би що.

Сидимо ми з Кукурузо за клунею і обговорюємо, як краще перетягти все необхідне в човен. Нарешті домовились. Кукурузо потроху виноситиме з хати і ховатиме у бур'янах за клунею. А як стемніє, вже я (щоб Кукурузо був у діда на очах і не викликав підозри) нищечком перенесу все у човен. А завтра...

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ. Робінзон Кукурузо висаджується на безлюдний острів

Ранок наступного дня. Сонячний, дзвінкий, голосистий: півні співають, гуси гелґочуть, корови мукають. Я скоцюрбився біля тину і підглядаю у шпарку, що робиться на подвір'ї в мого друга.

Підготовчі роботи успішно закінчено. Все майно Робін-зона Кукурузо уже в човні: і берданка, і вудочка, і ліхтарик, і ложка, і ковзани (на зиму), і сокира (на жаль, одна і то стара, тріснута і без топорища — ну, то нічого, на острові можна буде витесать), і багато чого іншого. Черв'яків накопано повну бляшанку з-під бичків у томаті (я слово "бички" закреслив і написав олівцем "черв'яки", вийшло "черв'яки в томаті"). І харчів ціла торба. І навіть дві таблетки пірамідону (на випадок хвороби). Отже, все в порядку.

Тепер лишилося одне — відпроситися в діда.

Дід сидить на колоді й теше держака до вил. Кукурузо ходить біля нього й канючить.

— ДІДУ!

— Га?

— То я до тітки Ганни піду в Піски.

— Одчепись.

— ДІДУ!

— Га?

— То я піду.

— Одчепись, тобі кажуть. Іди уроки вчи. Двоєшник! Помовчали трохи. Потім знов:

— ДІДУ!

— Га?

— Мені з вами скучно.

— То мені що — на голову стать, щоб тебе розважити?

— Я до тітки Ганни піду. Там же Яришка. Я її скільки не бачив.

— Як вона дома, то тільки чубишся з нею, а тут, бач, скучив...

— Я вам і самосаду принесу. Ви ж знаєте, який у тітки Ганни самосад.

— У мене свій є не гірший. Одчепись. Знову помовчали.

— ДІДУ!

— Га?

— То я піду Ге?

— От пристав, як сльота до плота! А уроки?

— То я ж книжку візьму і там вчитиму. От поспитаєте в тітки Ганни тоді.

Я причаївся й думаю: "Ох, і важко у наш час тікати на безлюдний острів!"

— ДІДУ!

— Га?

— Я тільки на пару днів. З мене ж усе село сміється після вчорашнього... От які ви, їй-богу!

— Ото не швендяй, де не треба! Хто тебе в кукурудзу погнав?

Знову помовчали.

— ДІДУ!

— Га?

Довго канючить Кукурузо. Нарешті дідові уривається терпець і він каже:

— От бісова дитина! Зовсім замучив. Ну йди вже, щоб я тебе не бачив. Тільки на два дні, не більше. Та якщо тітка Ганна скаже, що уроки не вчив, — цього держака скуштуєш. Двоєшник!

Кукурузо не став баритися, бігцем побіг у хату (бо ще передумає дід!), схопив "Граматику" — і до воріт Тоді раптом спинився, обернувся, потупцяв на місці, зітхнув:

— Бувайте здорові, діду! Хороший ви... Я завжди знав, що ви хороший...

— Їди-йди! — буркнув дід. Хіба він знав, що то прощається з ним Кукурузо на двадцять вісім років два місяці і дев'ятнадцять днів...

На вулиці я приєднався до Кукурузо.

Мовчки дійшли ми до річки, мовчки сіли в човна і мовчки попливли у плавні.

Тільки Собакевич, біжучи за нами, весело гавкав і намагався вхопити за литку то мене, то мого друга. Не розуміло урочистості моменту дурне собака!

Не проронивши жодного слова, допливли ми до острова. У мовчанні перенесли всі речі на галявину до куреня.

І ось востаннє стоїмо на березі коло човна. Похнюпившись, довбаємо носками черевиків землю. Стоїмо і зітхаємо. Треба прощатися, а ми не знаємо, що кажуть у таких випадках на прощання.. Адже не на день ми прощаємось, не на місяць, не на рік навіть, а на цілих двадцять вісім років два місяці і дев'ятнадцять днів. Ще ніхто в світі не прощався на так довго.

Кукурузо нахилився до Собакевича, почухав за вухами, взяв його передню лапу, потиснув:

— Прощай! Я б тебе тут залишив, але й сам не знаю, як у мене з харчами буде... Не бійся... Павлуша тебе в обиду не дасть. Тії ж, Павлушо...

— Аякже!.. — не дав я йому договорити.

І змовк, думаючи, що б же йому ще таке сказати заспокійливе на прощання.

— А ті двоє таки не шпигуни, — сказав я. — Справжні шпигуни нас придушили б отам, у кукурудзі. І ніхто б не знав. Вони ж точно тепер знають, що ми за ними стежили. Так що не переживай — однак ніхто б про нас ні в газеті не написав, ні по радіо, ні тим паче по телевізору...

Але Кукурузо на це нічого не відповів. І знову ми стоїмо й мовчимо.

— Ну то що? Давай їдь уже! — не витримує нарешті Кукурузо.

— А ти що, поспішаєш? — кажу я.

— Та не, я нічого, але взагалі... Тобі ж додому треба. Хлопці, мабуть, у футболу зараз на вигоні гуляють.

— Та! — махаю рукою. Мовляв, не потрібні мені ні футбол, ні хлопці. А сам думаю: "Невже оце Кукурузо ніколи в футболу більше не гулятиме? От бідний хлопець!" І так мені його жаль стало! Такий же він воротар добрий був! Справжній Лев Яшин міг з нього вирости.

Зітхнув я, поліз у кишеню і витяг свого складаного ножика.

— На, — кажу, — тобі пригодиться. 1к ж знаєш, який це ножик. Як бритва. Такого ні в кого нема. А в тебе якийсь чепелик.

Кукурузо аж почервонів від задоволення. Він завжди заздрих мені через оцей ножик і мінятися не раз пропонував, та я не хотів. Але тепер хай йому буде, якщо він у футболу не гулятиме і в самоті житиме.

Я ще раз зітхнув, поліз у другу кишеню і дістав коробочку з-під сірників. Там лежали гачки для вудочок, які подарував мені батько. Прекрасні гачки! Ціле багатство для рибалки. І маленькі — на верховодок, пліток та карасів, і більшенькі — на йоршів, окунів та лящів; і великі — на щупаків, линів, коропів. І зовсім великі — трійчасті — на сомів та іншого риб'ячого звіра.

— Лови, — кажу, — на здоров'я. Рибою ти тепер забезпечений. Тільки знаєш, як я до тебе колись приїду, то й мені даси половити. Дуже я звик до цих гачків.

Чого я так сказав — не знаю. Я ж ще й разу не ловив ними. Мабуть, усе-таки шкода мені було тих гачків. Навіть більше, ніж ножика. Кукурузо відчув це:

— Та нащо? Не треба. У мене ж є.

Але не міг відірвати захоплених очей від коробочки. Хіба стане в людини сили відмовитися од такого подарунка? Ні, не шкода мені гачків! Кукурузо ж лишається на безлюдному острові сам-один, як отой зуб у роті діда Салимона. І ніхто його більше не побачить. Навіть листа йому написати не можна. Авжеж, не можна. У нього ж нема адреси. У всіх людей на світі є адреси, а в нього немає. Ця несподівана думка схвилювала мене.

— Слухай, — кажу, — так не можна. Виходить, у тебе тепер немає адреси.

— Ну то й що?

— Як — "ну то й що"? Адреси нема, розумієш! Виходить, ніби ти взагалі не живеш на світі.

— А що ж я можу зробити? — розгубився Кукурузо.

— Треба негайно якось назвати острів. Буде назва — тоді й адреса буде.

— Давай. Я хіба що — проти? А як?

— Хіба я знаю? Острови по-різному називаються. Острів імені Врангеля, острів Мадагаскар, острів Таймир. Ні, то, здається, півострів. Ну, якось так.

— Ну, хай буде острів Мадагаскар. Гарна назва. Мені подобається.

— То уже ж є Мадагаскар. Треба, щоб така назва, якої ще нема.

Кукурузо задумався. Довго ворухив губами, мабуть, перебираючи в голові назви. Потім сказав:

— А знаєш — нехай буде імені Переекзаменовки. Переекзаменовка мене сюди привела, і хай буде імені отої клятої переекзаменовки. Такої назви ще нема — стопудово.

Я не став сперечатися. Так на карті світу (хоч про це ще ніхто не знав) з'явилася нова географічна назва — острів Переекзаменовки. Хтозна, може, колись у майбутньому школярі навіть учитимуть про це на уроці. "Острів Переекзаменовки. Знаменитий тим, що на ньому провів у самотності майже тридцять років учень п'ятого класу Робінзон Кукурузо". І якийсь телепень одержить двійку за те, що не знатиме цього.

— Не дрейф, Робінзоне, все буде гаразд, — бадьоро сказав я. — На такому острові не те що двадцять вісім — сто років прожити можна. Аби риба клувала.

— Я теж так думаю.

— Ну, прощай!

— Прощай.

Я кинув у човен Собакевича, сів сам. Кукурузо раптом зітхнув і тихо сказав:

— Ти пробач мені, Павлушо, що я позаторік тебе при всіх у калюжу пхнув. Пробач.

Я теж зітхнув і сказав:

— І ти пробач, що я тоді, пам'ятаєш, твого картуза на вербу закинув. І взагалі пробач, коли що не так.

— Прощавай! — сказав Кукурузо.

— Прощавай! — сказав я і одіпхнувся нарешті од берега.

Останній зв'язок Робінзона Кукурузо з людьми обірвався. Він лишився сам-один на безлюдному острові.

Тепер навіть якби він і схотів повернутися додому, він би не зміг цього зробити сам, без сторонньої допомоги. Бо в нього не було човна. А без човна вибратися з наших плавнів неможливо — потонеш, як сліпе кошеня.

Я пропонував, щоб він залишив собі нашого "підводного" (ми ж будь-яким човном могли скористатися для переправи на острів), але він категорично відмовився.

— Це несерйозно, — сказав він. — Це було б ніби якась прогулянка: набридло — вернувся. Якби у Робінзона був транспорт — чорта лисого він сидів би так довго сам на острові! Не, треба по-справжньому. Жодних човнів, жодної можливості повернутися.

Героїчна людина був Робінзон Кукурузо.

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ. Перший день на острові імені Переекзаменовки. Розділ, розказаний Робінзоном Кукурузо своєму другу і однокласнику Павлуші

Отож як відштовхнувся ти ото від берега і поїхав, і як зник уже за очеретом, тільки жмурки на воді від човна лишилися, то така тиша раптом настала — ніколи я такої тиші не чув (навіть тоді, коли вуха мені після першого з берданки пострілу позакладало). Стою я й не дихаю, мов закам'янів. Тиша-тиша... І тільки небо, здається, дзвенить — ніби величезною голубою мискою мене накрито. І я під тією мискою сам-

один, як мишеня під ситом, і дівається нікуди.

Стою я, і що робити — не знаю. І поспішати мені не треба, і робити нічого. Хоч стій, хоч через голову перекидайся — все одно. Ніхто не бачить, нікому до цього нема діла.

Погано мені було. І головне, ота клята думка, що сам я звідси не виберуся. Хоч кричи, хоч бийся головою об дерево — нічого не допоможе. Я б не знаю, що робив, якби не відчув раптом, що хочу їсти. Ти пам'ятаєш, я так хвилювався і поспішав, що дома добре й не поснідав. Це одразу мене до тьми привело. Харчів я вирішив поки що не чіпати — хто там зна, як воно далі буде. Вирішив наловити риби. Вибрав місцину підходящу, розмотав вудочки, наживив, закинув. Жду. Сиджу, на поплавці дивлюсь і жду. Жду, жду, жду... Поплавці — ані шелесь. Не ворухнуться навіть. Не клює. Я вже й плював на черв'яків, і міняв їх, і з місця на місце переходив — нема кльову й квіт. А голод мене дедалі дужче розбирає. Сиджу я, слину ковтаю і шепочу: "Клюйте, рибоньки! Клюйте, будь ласка! Я ж їсти хочу". А поплавці, мов

цвяхи з дошки, — стирчать собі просто з води і все. Нема риби. Плаває мій сніданок під водою, і ніяк його не дістанеш. Нервую я, раз у раз вудочки смикаю, та тільки черв'яки на гачках витягаю. Хоч самих черв'яків їж. Тьху!

Сам розумію, що час непідходящий для лову, знаю ж прекрасно, що клює або рановранці, або надвечір, та не легше мені від цього. Не чекати ж до вечора — живіт же підтягне, зовсім охляну. Кінчилося тим, що зачепив я гачком за корч і жилку обірвав. Пропав гачок — один з кращих, що ти мені подарував. Розсердивсь я, плюнув і пішов до торби з харчами — не міг більше терпіти. Як допався — півторби вмовов. Наївся, як дурень мила. Ліг голічерева на галявині, почав дрімати і заснув непомітно. Довго, мабуть, спав, прокинувся, бо відчув, що пече. Сонце палить — шкварчить на небі, мов яєчня на сковороді. Мацнув себе — щоки вогнем горять. Обпікся я на сонці. Пішов умився — пече. Мокрої землі приклав — пече. Згадав — сметаною або кисляком треба. Та де ж її взяти — сметану! Отоді я вперше відчув, що безлюдний острів — це безлюдний острів, а не наше село, де сметани цілі ставки. А мені б зараз хоч ложку, хоч півложки. Ох же ж як пече! Заліз я в курінь. Темно в ньому, холодок. Полежав трохи, та хоч пече, але жити ж треба. Не можна ж двадцять вісім років у курені пролежати. Виліз я, взяв сокиру, ножа твого і пішов вирізати топорище.

Знайшов добру суху гілляку, вирізав топорище, почав обстругувати ножем і раптом скабку в пучку загнав. Та таку болючу — під самий ніготь. Зразу пальця в рот. Смокчу — не висмоктується, зубами давлю — не видавлюється. Голкою б оце, голкою б одразу вийнялася... "А дульки! Дульки не хочеш? — сам собі зі злістю. — У село за голкою треба бігти. Біжи, чого ж ти не біжиш?" Трохи не заплакав я від безсилої люті — таку потрібну річ, як голка, забув. Узяв гачка рибальського, почав колупати. Але дуже колупати боюсь. Там же на кінці гачка зазубрина: як заженеш, то мало того, що із скабкою, ще й з гачком у пальці ходитимеш. Ох і попомучився! Аж мокрий став. А скабку так-таки всю й не вийняв — маленький кінчик лишився. І потім довго боліло. Добре, що хоч не нарвало.

Сонце почало сідати, і я знову відчув апетит. На торбу навіть дивитися боявся, бо

знав, що як підйду до торби, то завтра доведеться землю гризти. Риба, тільки риба могла врятувати мене від голоду. Я знову завинув вудочку. І на цей раз мені пощастило. Ох, Павлушо, як я зрадив, коли витяг нарешті першого пічкура! Він був маленький, як палець, але був дорожчий мені за отого півметрового щупака, що ми з тобою впіймали минулого літа. Він тріпотів на гачку, а моє серце тріпотіло у грудях. Я навіть поцілував його, отого пічкурика. Потім пішли окунці, краснопіри, карасики... Я так захопився, що не звернув уваги, як перекинулася банка з черв'яками. А коли помітив — вони розповзлися по всьому берегу. Я аж підскочив. Йой! Це без черв'яків і риби не буде. Куди ж ви тікаєте, черв'яки?! На кого мене покидаєте, дорогенькі?! Кинувся я перед ними навколішки, почав повзати по берегу і ловити. Та більшість уже в землю поховалася. До того ж темніти почало. Ледве я чверть банки віднайшов... Рибу більше не ловив, вирішив черв'яків економити.

Розклав я багаття, почистив оту дрібноту, що впіймав, заходився юшку у старій каструльці варити. Варю я і бачу, що дуже щось швидко вода википає — весь час доливати доводиться. І під дном щось шипить і шкварчить. Придивився — аж то моя каструлька тече-про-тікає. І як же я раніше не помітив, що там дірки! Мало не заплакав з горя. Що ж я тепер робитиму? У такій же каструльці тільки глину місити, а не юшку варити. Це ж решето, а не каструля. А іншої в мене нема і взяти ніде. На безлюдному острові я.

Добре було Робінзонів Крузо. Все потрібне викидало йому на берег море після корабельних аварій. Геть усе чисто, навіть гроші. Захотів дванадцять сокир — на тобі дванадцять сокир. Захотів сорочки шовкові — на тобі сорочки шовкові... А мені бодай одну каструлечку, що не тече. Хоча б одненьку!.. Та де там! Хіба дочекаєшся тут, у плавнях, аварії корабля! Хоч сто років жди! Ото зазнав аварії київський мисливець Папуша, втопив рушницю, та яка мені з цього користь. У мене своя берданка є. А то ще колись дід Салимон у райцентр на базар картоплю віз і перекинувся. Та хіба він дасть добру пропасти — до півночі бороду у воді мочив, по картоплині з дна визбирував. Потім тиждень черепашок і водорості вичісував з бороди. Ні, на аварію мені годі й сподіватися!

Посьорбав я з огидою недовареної юшки, яка ще не встигла витекти, пожував напівсирої риби і сиджу.

Вже зовсім стемніло, і ніч кашкета свого чорного мені на очі насунула. Навіть зірок на небі не видно — хмарно. Тільки вуглинки в догорілому вогнищі жевріють. Ти ж знаєш, я не боягуз, але... У животі холодне, й звідти в серце страх прокрадається — слизький і противнучий. Треба щось робити, бо зараз він усе серце огорне й нікуди не дінешся. Поліз у курінь, намацав ліхтарика, засвітив. Знайшов зошита свого з української мови (ти ж знаєш, я й зошити, і "Граматiku" про дідове око взяв — буцімто у тітки вчитиму). Олівець відшукав у торбі.

Тебе дивує, правда, чи, бува, не уроки я вчити зібрався? Ні! Щоб ти знав — Робінзон Крузо на острові щоденника писав, записував усі події, які з ним траплялися. Що ж, я гірший за нього? Я теж, як і він, на острові. А на острові без щоденника не можна.

Ну, підряд писати, ти ж знаєш, я не можу. Я тобі не письменник. Навіть більше — я з письма переекзаменовник. Вирішив я коротенько записувати лише факти — погані й хороші. Провів у зошиті посередині лінію, розділив таким чином аркуш на дві половини — ліву й праву. У лівій зверху написав "Пригоди" (це хороше, це для мене, ти знаєш, у житті головне, заради цього я й на острів висадився, бо без пригод моє життя — не життя, особливо на острові). У правій половині написав зверху "Неприємності" (що ж поробиш, як трапляються).

Довго я думав, довго гриз олівця і нарешті написав. От що в мене вийшло:

ПРИГОДИ

1. Наловив риби і з'їв.

НЕПРИЄМНОСТІ

1. Обпікся на сонці

2. Загнав під ніготь скабку.

3. Загубив гачка (одного з кращих).

4. З'їв пів торби харчів.

5. Втекли майже всі черв'яки

6. Протікає каструля, і я не знаю, в чому юшку варитиму (хоч у жмені вари).

Як бачиш, пригод одна і та манюня, як той пічкурик.

А неприємностей аж шість, і всі здоровенні, як акули.

Усе оце я писав, ліктем притискаючи зошит до коліна і чвиркаючи собі над вухом ліхтариком, бо вогнище вже догоріло, а розпалювати знов мені не хотілося (тільки не думай, ніби через те, що по хмиз треба було йти у темнющі непривітні зарості!).

Ліхтарик у мене, ти ж знаєш, "динамічеський", вічний, ніяких батарейок не треба. Але оте чвиркання... Чвиркаєш — є світло. Не чвиркаєш — нема світла. Або чвиркай і пиши. Або не чвиркай і не пиши. Я чвиркав. Півгодини після того мені у вусі гуло. І рука задерев'яніла, наче я ліктем об край столу стукнувся.

Написав я і думав, що все — день скінчився і більше нічого не буде.

Спати мені не хочеться — удень виспався. Вийшов я, сів на березі, обхопивши руками коліна, і думки різні в голові снуються: про село, про школу, про тебе (що це ти там зараз поробляєш — спиш уже, мабуть)...

Ріжок місяця з-за хмари виткнувся, — мов шабля козацька, — висвітлив плесо срібним присмерком.

Невидимі качки просвистши-прошуміли крильми над головою, і тихо. Вітру нема, і навіть завжди шурхотливі очерети мовчать, не шепочуться між собою. Я дивлюся собі на воду і думаю.

Аж раптом тінь упала на плесо: довга-довга, бо якраз проти місяця. З-за очеретів вплив човен — без звуку без жодного плеску, як мара. І це було найстрашніше (наче уві сні!). У човні на повний зріст стояв хтось високий і довгим веслом нечутно правив. Я закліпав очима — чи не привиділось. Ні! Човен линув прямо до острова. Збільшувався, збільшувався, як на екрані кіно; попід самим берегом звернув і зник за прибережними кущами.

Серце моє забухкало в грудях, аж земля здригнулася. Хто то?! Хто то вночі у плавнях? Водяник? Відьмище? Нечиста сила?.. Та що це я? То ж тільки старі баби неосвічені в них вірять. А я ж школяр! Барабанник у загоні!

Я вірю в радіо, в телевізор, у космічні ракети! Ні, дурниці, не треба боятися. І враз я згадав Гуньку... Отого придуркуватого Гуньку, несповна розуму, що два роки тому пропав, зник у плавнях... Гунька! А що, як це Гунька?

Що, як він теж, як і я, живе у плавнях на якомусь безлюдному острові? Гунька! Він же несповна розуму, він же нічого не тямить. Він може побачити мене, подумати, що я якийсь злий дух (чого б це звичайний хлопець був уночі в плавнях!), і задушить. Задушить — і нічого йому не докажеш... Хоч кричи, хоч плач, хоч благай... Наче слимаки поповзли в мене по спині — холодні, слизькі й мокрі. І немов хто зашморг затягнув на шиї — здушило горло, дихнути важко.

Я завмер, прислухаючись. Навіть серце, здалося, зупинилось, щоб я краще чув. З-за кущів долинув плюскіт, щось шубовснуло в воду, наче когось з човна скинули. Може, то Гунька привіз когось і втопив? Тепер моя черга. Я не міг більше сидіти на місці. Я схопився, ступив задерев'янілими ногами кілька кроків у темряву до куреня. І раптом — на когось наштовхнувся... Хтось величезний вхопив мене цупкими руками за ! плечі. Крик жаху застряг у мене в горлі — не вирвався. Я сіпнувся, брикнув ногами, впав. Хтось навалився на мене, дряпонував по обличчю і...

Тут розповідь Робінзона Кукурузо обривається, бо Павлуша в цьому місці ойкнув і почалася розмова, якої читач не зрозуміє, доки не почує про те, що сталося того дня і тої ночі з Павлушею Завгороднім.

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ. Павлуша Завгородній знову розказує про те, що він робив у той день і в ту ніч

Приїхав ото я з острова Переекзаменовки, де залишив свого друга Кукурузо на двадцять вісім років два місяці і дев'ятнадцять днів. Витяг човна на берег. І одразу заходився лагодити його. До обіду пропанькався, але всі дірки заново зашпаклював і просмолив добряче. Працював із завзяттям — це ж наш, спільний з Кукурузо човен, з якого ми ще підводного зробити хотіли, хай буде цей наш човен у порядку. Я наче виконував якийсь свій обов'язок перед Кукурузо...

Поки зайнятий був роботою, то ще нічого, а от як скінчив, як пішов по обіді на вулицю, як глянув на ту високу тополю за ворітьми, біля якої щодня зустрічалися ми з Кукурузом рано-вранці, щоб не розлучатися до пізнього вечора, то така нудьга мене охопила, хоч плач. Такою порожньою здалася мені вулиця, все село, весь світ — наче острів безлюдний. Є люди — і нема їх, бо нема між ними друга мого найкращого.

І собаки ніби не гавкають. І півні не співають. І корови не мукають. Ніби пропав звук у світі — як ото в кіно буває...

Тиняюся по селу, місця не знаходжу. І кожен куточок, кожен кущик і деревце кожне про нього мені нагадує. Отут ми в цурки-палки завжди гуляли. У цих кущах ховалися, як щигликів ловили. На цьому дереві змагання верхолазів влаштовували. Пам'ятаєш, як ще тоді гілка піді мною вломила і я догори ногами на сучку повис, а

потім упав просто на голову і думав, що голова моя у плечі зовсім вгрузла — дихнути не міг. Гк-ги! А втім, ти не сміявся, ти мені штучне дихання робив. Думаєш, я це забуду!

А он старий колодязь, з якого ми, ні, з яігого ти Соба-кевича витяг. Не думай, я про нього дбаю. Оце щойно отакенний шмат м'яса йому дав. За обідом не з'їв, для нього приберіг. Так що не хвилюйся.

А он будиночок Фарадейовича, де ми... З хвіртки виходить гурт юннатів на чолі з Бардадимом. Про щось збуджено балакають.

— Глобулус... наш глобулус... київські юннати... професор. .. блискучі результати... тільки б не осоромитись... — долітають до мене уривки фраз.

А, нащо мені ваш глобулус, ваші результати, як нема зі мною мого друга єдиного! Якщо він на безлюдному острові...

Бай дужечки мені, байдужісінько.

Шурр... — вантажівка проїхала. Книшева. І в кабіні поруч з Книшем — Бурмило. Куди це вони?..

А, хай їдуть куди хочуть!

Був би ти, ми б обов'язково причепилися б ззаду. Аякже! А самому... Нецікаво мені самому Не ловляться шпигуни наодинці. Колективна це справа. Як толока.

До пізнього вечора блукав я в самотині по пам'ятних для мене місцях.

Нарешті ліг спати.

Я лежу, і мені не спиться. Я думаю. За вікном темно — хоч в око стрель. На небі ні зірочки — хмарно.

Що робить там, на безлюдному острові, мій друг Кукурузо? Чи спить? Навколо нікого. Догоріло вогнище, і з усіх боків насуваються чорні химерні тіні. А він сам-один, ні з ким слово мовити, лише слухає, як стукає його серце.

А що, як уже трапилося з ним щось, якась біда, і кричить, гукає він на допомогу, і ніхто-ніхто не чує, тільки банькаті жаби байдуже кумкають у відповідь, і качури в очереті крячуть, і луна стоголоса котиться-котиться плавнями і не докочується до людей, губиться, застряє в густих очеретах. Хто ж йому допоможе, хто порятує?!

Я лежу, напружився весь, затамувавши подих. І раптом вчулося мені, що десь далеко-далеко розляглося тонке й тужливе: "А-а-а-а-а!" Чи то ледь чутний гудок теплового на далекому полустанку, чи то справді голос — хіба розбереш. Але серце вже шалено б'ється в грудях, і вже чомусь впевнений я, що друг у біді. А ніхто ж, ніхто не знає, де він. Крім мене. І ніхто туди дороги не знайде. Крім мене. І ніхто не допоможе йому. Крім мене.

Ні, не можу я спокійно спати, коли друг у біді. Не можу.

— Мамо, — кажу, — піду я надвір спати. У сіно. Парко дуже.

Я беру ковдру і виходжу з хати. І одразу занурююсь у густу й навіть, здається, липучу темряву. Йду майже навпомацки, як сліпий. Щоб ненароком не рипнути хвірткою, прокрадаюся в сад і вже там перелажу через паркан. Йду селом, наче лісом, — темінь і тиша. Лише в одному місці блимає вогник. То на стовпі біля сільради горить ліхтар. Вітер хитає його, і кругла світла пляма взад-вперед ковзає по землі, мов

гойдалка. А далі знов темрява. Я двічі вже спіткнувся і мало не впав. Аж ось і річка. Тут трохи світліше. Тьмяно виблискує вода. Я сідаю в човен, обережно, щоб не замочити, кладу на ніс ковдру (чого я її взяв — сам не знаю) і вирушаю. Руки мої — ніби не мої. Гребуть механічно — я їх наче не відчуваю. І все тіло не моє: якесь дерев'яне. І голова дерев'яна. Наче не насправді все відбувається, а марення якесь. Шелестять очерети, мов по шкірі моїй шелестять.

Тільки б не збитися з дороги, тільки б не заблудити! Перше плесо. Стружка. Друге плесо. Тепер праворуч. Он той гнилий острівець, біля якого затонув Кукурузо. Правильно пливу. З-за хмар визирнув місяць, і не лише в плавнях, а й у душі моїй одразу стало світліше й веселіше. Ще трохи, ще... Вже близько. Оце ще ця стружка. Далі поворот і — наче з вузесенької вулички виїхав я на величезний майдан. Широке рівне плесо віддзеркалювало рогатий місяць і срібні кучері залитих сяйвом хмар, і здалася раптом зелена купа острова гігантською казковою горою серед безкрайнього моря, і до гори тієї далеко-далеко, аж на виднокраї вона, а сам я малесенький-малесенький, як комашка. Здавалося мені, що я навіть бачу чарівно-гарні міста на схилах гори, з церквами, з палацами, з високими вежами (то химерно перепліталися вербові гілки) і вершників навіть бачу, що мчать по звивистих гірських дорогах (чи не птаха якась ворухнулася в гущині), і навіть чую цокіт копит (то дзвеніло у вусі від тиші). Отак-то змінює іноді масштаби і задурює-замакітрює голову чарівник-місяць.

І тим неймовірнішим і фантастичнішим здалося мені те, що я раптом побачив. А побачив я величезну сіру постать на човні попід самим берегом — наче казковий велетень Гулівер вдерся в країну ліліпутів. Я здригнувся від несподіванки. Хто то? Кукурузо? Але ж у нього немає човна. Рибалка якийсь? Але ж рибалки ніколи так далеко не запливають у плавні, та ще вночі. Риба й біля самого села прекрасно ловиться...

Книш? Бурмило?

Серце в мене покотилося-покотилося кудись донизу... Тим часом незнайомий човен зник за прибережними очеретами. Мені захотілося повернутися і якнайшвидше гайнути назад. Але я стримався. Адже там, на острові, Кукурузо, мій друг, зовсім самотній. Я пливу йому на допомогу. І може, саме в цю мить моя допомога найпотрібніша. Адже в мене човен. І якщо незнайомиць, якого я щойно бачив, справді Книш чи Бурмило і хоче заподіяти лихо моєму другові, я врятую його — ми втечемо на човні. Швидше, швидше! Я наліг на весло й спрямував човна до берега, — звичайно, з іншого боку, ніж незнайомиць. Пристав, виліз і обережно почав прокрадатися вглиб острова. Кукурузо, певно, в курені, — може, й спить, бо не чути ні звуку. Кликати його небезпечно — одразу привернеш увагу того типа.

Ох, як темно, які хащі! Нічого не видно...

Враз десь там, за очеретами, де був незнайомиць, щось шубовснуло в воду. Серце спинилося в мене. Що це?.. Що?.. Ой! А що, як це... він уже втопив мого друга! Холодний піт вкрив моє чоло. Минула хвилина, друга. Я стояв у цілковитій темряві, витягнувши вперед руки (так як ішов) і не міг ворухнутися. І раптом... раптом на руки мої

хтось наштовхнувся. Величезний, як ведмідь. Руки мої самі собою мимоволі конвульсивно стислися, вчепилися в його груди, одпихаючи. Наступної миті я відчув страшний удар по ногах і полетів на землю. Але чомусь не назад, а вперед, на нього. Мабуть, він підбив мене і кинув на себе. Я зойкнув і шалено замолотив руками й ногами, вирываючись. Дряпнув по чомусь м'якому, здається, по обличчю, щосили рвонувся, скочив на ноги й кинувся навтьоки. Я мчав через хащі, ламаючи гілки, спотикаючись і наштовхуючись на дерева. Але я не відчував болю ні від подряпин, ні від ударів. З розгону вскочив у човен і, схопивши весло, щодуху почав одгрібати від берега. Я ніколи не гріб так шалено — човен летів, як ракета. Весь час я панічно оглядався — чи не женеться за мною він. Ні! Погоні не було. Опам'ятався я лише тоді, коли пристав до берега біля села. Я весь час тремтів від напруження, від втоми, від переляку. Та, незважаючи на втому, по селу я теж не йшов, а біг — у цілковитій безпеці я міг відчутися лише в своєму дворі.

Мокрий кінець ковдри (я таки замочив її) льопав мене по спині, ніби підганяв. Як дровиняка, впав я у сіно біля повітки й довго лежав зовсім нерухомо, — віддихувався. У голові, наче в зіпсованому телевізорі, миготіли уривчасті кадри щойно пережитого й думки. Що ж це сталося? Хто то був? Невже Кукурузо загинув? Що робити? Може, збудити батька, все розказати, зібрати людей — і туди... А якщо Кукурузо не загинув? Адже я не певен у цьому. Тоді його таємниця розкриється і вийде, що я зрадник. О ні! Зраджувати друга — це жахливо. Я ніколи не піду на зраду. Все що завгодно, але не це.

Що ж робити? Що робити? Довго я мучився над цим питанням, але так нічого й не придумав. Нарешті втома і сон знемогли мене і я заснув.

Нічна пригода була настільки неймовірна, що коли я вранці прокинувся, то навіть подумав спершу, чи не наснилося то мені.

Та ось до мене підійшла мати, схилилася:

— Ну, як спалося надворі, синку? О, чого це ковдра мокра? Хіба вночі був дощ? Чи, може... — мати всміхнулася.

Я густо почервонів:

— Та що ви... то... то... я... води захотілося, горнятко сюди взяв і розлив ненароком.

Добре, що мати поспішала доїти корову і не стала допитуватися.

Нічна пригода знову згадалася мені з усіма подробицями. Але тепер вона чомусь не здавалася мені такою жахливою, як уночі. Може, тому що ранок був сонячний і веселий, а, як ви знаєте, всі нічні страхи минають уранці. Уночі все здається страшнішим тому, що темно й тихо і люди сплять. А вранці світить сонце, гомонить птаство, брязкають відрами баби біля криниці, і навколо люди. Я був бадьорий і сповнений енергії. На острів! Негайно треба на острів! Довідатися, як же там — чи живий...

Нашвидку вмившись, я побіг до хліва. Мати ще доїла. Теля й собі лізло до корови. Мати одганяла його: "Лишки! Лишки!"

— Мамо! — гукнув я. — Дайте молока, будь ласка, швидше, бо я біжу.

— Куди це ти? Зараз снідати будемо.

— Та потім. Я не хочу. Я молока тільки. Я з хлопцями домовився на рибалку.

— Та хоч хліба вріж.

Випив я склянку молока, відрізав велику партику хліба — за пазуху — і на вулицю щодуху. За ворота вибіг і з розгону просто на діда Вараву наскочив — не вгледів.

Аж хитнувся він.

— Тю на тебе! — буркнув сердито. — Ич, розігнався!

— Вибачте! Драстуйте, діду!

— Здоров. Куди це тебе несе? Преш, як німий до суду. Людей з ніг збиваєш.

— Та я на річку, на рибалку з хлопцями домовився.

— Проспав, ледащо? — уже співчутливо й докірливо спитав дід: сам же рибалка — розуміє.

— Еге! То я побіжу! Вибачайте! — А сам думаю: "Ех, не знаєте ви, нічого не знаєте, куди я спішу. Якби знали, не те б заспівали..."

РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ. "Сьогодні вночі..." Таємниця от-от розплутається

З неспокійним серцем підпливав я до острова. І що ближче підпливав, то сильніше трепетало моє серце: живий чи неживий, живий чи неживий...

І раптом радість шаленим криком забулькотіла в моєму горлі, як вода в закипілому чайнику:

— Ого-го-го-го-го!..

Я побачив його. Живісінький і цілісінький стояв мій друзяка Кукурузяка на березі, виткнувши з кущів голову, і радісно усміхався мені. Тільки ніс у нього був облуплений і праву щоку навскоси перетинала свіжа подряпина. Але що таке подряпина на щоці такого геройського хлопця, як Кукурузо? Ніщо!

Коли я пристав до берега, мені хотілося кинутись і обняти його на радішах, але я стримався. Я лише штурхонував його в плече й спитав:

— Ну як? Як ти тут?

— Нічого, — ляснув він мене по животу й одразу додав, взявшись рукою за щоку і похитуючи головою: — Тут таке було-о-о...

— Що?! — спитав я, ніби нічого й не підозрював.

— Ти однак не повіриш. Подумаєш, що я брешу.

— Ну?

— Шпигуни на мене нападали вночі. От тобі й ну! Бився я. Так бився, як ніколи в житті. Думав, що загину. Ось бачиш, — він ткнув пальцем у подряпину на щоці, тоді задер сорочку і показав синець на ребрах.

— Ну? Ну? — нетерпляче спитав я. — Як же воно було?

— Пожди. Я все по порядку. — І Кукурузо почав розказувати мені те, що ви вже знаєте.

Коли ж він дійшов до трагічного опису бійки з незнайомцем — як він брикнув ногами, як незнайомиць упав на нього і почав дряпатися, — у мене в животі раптом щось засміялося, пролоскотіло в горлі і вирвалося з рота коротким гиком. Кукурузо ображено пирхнув:

— Ти що — дурний? Тобі, звичайно, смішки. Попробував би ти.

— Ану повтори ще раз, як воно було — ота бійка, — попросив я.

Кукурузо повторив. Я покивав головою, зітхнув і сказав:

— То був я.

Кукурузо вирячився на мене.

— Це точно був я... Дивись. — Я закотив холошу і показав на нозі під коліном здоровенний синець. — Твоя робота.

І я розказав усе, що трапилося зі мною цієї ночі. Кукурузо лишень очима кліпав:

— То виходить, що то... що то... билися ми з тобою? А мені ж здалося, що був хтось такий здоровенницький...

— А мені, думаєш, ні? Просто велетень.

Ми глянули один на одного і раптом як зарегочемо!

— Оце клас!

— Оце-то так!

— І як я міг тебе не впізнати?

— Ая?

— Хоч би слово сказав.

— А ти ж чого — як води в рот набрав?

— З переляку.

— З переляку!

— А незнайомиць що — і не вилазив з човна?

— Не вилазив.

— А де ж він потім дівся?

— Зник десь. Поїхав. Я на дерево з переляку видряпався — усю ніч на гілці, як мавпа, просидів, аж до світання. І очей не стулив. Оце тільки як розвиднілось, донизу спустився та задрімав трохи.

— А чого він приїжджав, як ти думаєш?

— А я знаю? Не в гості до мене в усякому разі.

— А ти чув, як у воду шубовснуло щось?

— Чув, звичайно. У мене аж у животі тенькнуло.

— Може, то когось утопили? Га?

— Хто його зна.

— Так, може...

— Цить! — Кукурузо раптом схопив мене за руку— Пригнись.

Ще не знаючи, в чому справа, я слухняно пригнувся.

— Диви! — прошепотів Кукурузо. На плесо вплив човен. У ньому сидів Книш. Човен плив тим самим "курсом", що й незнайомиць уночі. Обігнув острів і зник за прибережними кущами.

Ми кинулися в траву і поповзом — туди. За тими кущами острів закінчувався. Нікого там не було. Книш проплив мимо.

— У човен!

Ми сіркнулися до плоскодонки. Кукурузо враз спинився:

— Взяти рушницю?

— Не треба! — прохопивсь я, потім додав: — Ніколи. Ми сіли в човна і почали огинати острів, наближаючись до того місця, де вночі зник незнайомиць. І хоч зараз був ранок і світило сонце, серця в нас билося тривожно — ми не знали, що нас чекає там, за кущами. А що, як справді щось жахливе...

За кущами починалася вузьенька стружка. А навкруги — щільні очерети. Шлях був один.

Ми в'їхали в стружку. Вона була вузька, але майже рівна й нікуди не звертала.

Незабаром ми випливали на невелике плесо і побачили острів. Я здивовано глянув на Кукурузо. То був Високий острів. Ондо й Бурмилів курінь — "президентія" — якраз край берега. Я й не знав, що цією стружкою можна втрапити до Високого острова і що він так близько. Ми завжди добиралися до нього іншим шляхом.

Ми обережно підпливали до берега. При березі стояло два човни.

З-за куреня лунали добре чутні голоси Книша й Бурмила, їх не було видно. Вони, мабуть, сиділи біля вогнища — курився синій димок...

— Нехорошо це... — докірливо казав Бурмило. — Нехорошо...

— Цить уже — "нехорошо!". Моральний кодекс найшовся мені! А ятери вночі хто ставить?

— Та що ти! Двієчко ятерків якихось, гнилих, ледь живеньких. Туди й риба не йде. Щоб я Бога не бачив!

— Нічого-нічого! За це теж совєцька власть по голівці не гладить.

— Але ж... Та то ж зовсім інше...

— Ну, якщо ти така цяця, то мотай отсюдова, не вмішуйся! Щоб я тебе тут і не бачив! Сьогодні вночі я це зроблю — і квит! І дивись мені!

— Та гаразд уже! Тільки зараз ти йди звідси, бо понаїдуть оті юннати з тим старим! Кому це нужно!..

Я схопився за весло.

— Гребімо звідси — він зараз пливтиме.

Добре, що човни наші в обидва боки однакові — що носом пливти, що кормою (корма теж загострена). А то б ми не розвернулися — вузько. Та й не встигли б. А так натиснули ми — і заднім ходом у стружку чимдуж, до острова Переекзаменовки. І тільки вже як добряче замаскували човна в очеретах попід берегом свого острова — одхекались і прийшли до тями.

То он воно що! Отже, то вночі Бурмило був, ятери ставив. А ми трохи не повбивали один одного.

Але що ж сьогодні вночі робитиме Книш на Високому острові?! Що навіть Бурмило його одговорював. Певно ж, не в цурки-палки гратиметься!

— А може, він хоче глобулус викрасти й за кордон передати? — каже Кукурузо.

— А він хіба секретний?

— А що ж ти думав, може, й секретний... У всякому разі, крім глобулусу, на цьому

острові красти нічого. Не жабів же.

Невже глобулус?.. І раптом я згадав...

Це було місяців півтора тому. Я поїхав з мамою на базар. Вона просила допомогти підвезти їй кошики.

Базар у нас у райцентрі, дванадцять кілометрів від села. Раніше туди човнами по річці плавали. А тепер більше на велосипедах. Швидше.

Поїхали ми. Мама — на "Україні", я — на своєму "Орльонку". Не люблю я базарів, та що поробиш.

Одвіз я кошики, збираюся назад їхати. І тут бачу — Книшиха. Торгує в ряду, де продають насіння, сушені трави та різні "спеції". На дашку рундука, за яким вона стоїть, пришпилено портрет космонавта Поповича.

Добре поставленим базарним голосом Книшиха вигукує:

— А кому льобулі, кому льобулі? Двадцять копійок пучечок! Кому льобулі? Чиста льобуля! Сто процентів вітамінів! Усі вітаміни! А! Б! В! Г! Д! Більш не купите ніде! Навались, у кого гроші завелись.

Її оточують покупці. Торгівля йде повним ходом.

— Як чайок заварювать, — пояснює Книшиха якійсь молодиці. — Од бешихи крепко помагає... Од перестріту... Од... — шепче щось молодиці на вухо.

— Ну?! — здивовано-радісно каже молодиця. — Дайте три пучечки.

— Уступили б трохи, тітко... Дорого, — торгується інша молодиця.

— Дорого — мило, дешево — гнило, моя дорогенька! Не можу менше... — І вже Книшиха замакітрює голову якійсь літній дачниці. — Можна й у борщ... Смакота! Беріть, дама, не пошкодуєте. Чоловік вам ноги цілуватиме!

І знову завелася дзвінкоголосо:

— Ану — водорість! Цілюща водорість для всього! Смачна приправа для холодного й гарячого! Можна в чай! Можна в горілку! Можна сушить! Можна варить! Можна для дальньої дороги! їжа космонавтів! — тицьнула відстовбурченим великим пальцем угору, на портрет Поповича. — Тридцять копійок пучок! Український женьшень! Покупці посміхатися, але брати.

Я придивився, чим вона торгує. То були пучечки якоїсь сушеної трави, а може, й справді водорості. Але те, що то не глобулус, і сумніву не було. Глобулус же, як казав Фарадейович, — мікроскопічна одноклітинна водорість і мати такий вигляд не міг аж ніяк.

Розказав я тоді про це Яві, подивувалися ми заповзятливості й базарному талантові Книшихи ("От людей обдурює, зміюка!"), а потім і забули. Чим тільки не торгують на тих базарах! Це ж тобі не в магазині.

А тепер я згадав. Може, й справді Книш на глобулус зазіхає.

— В усякому разі, — рішуче сказав Кукурузо, — ти собі як хочеш, а я сьогодні вночі...

Кукурузо не доказав. Раптом з плеса долинула дзвінка пісня:

Хай завжди буде сонце.

Хай завжди буде небо.
Хай завжди буде мама.
Хай завжди буду я!

РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ. Несподівані Ігор, Валька та інші

Голоси були хлоп'ячі й дівчачі. Здавалося, що плавнями просто по воді й болоту крокує через очерети веселий піонерський загін. Ми здивовано презирнулися — що таке? Потім рвонулися й побігли на берег — туди, звідки видно було плесо. Але нічого не побачили — заважав очерет.

Ми швидко видряпалися на стару вербу, під якою стояв курінь. Це було найвище дерево на острові. І тоді побачили: зі стружки на плесо випливали, наче лебеді, білі човни. У човнах сиділи піонери — в білих майках, у білих панамках, з червоними галстуками. В першому човні стояв на весь зріст стрункий високий юнак у білих штаних, без майки, але теж з червоним піонерським галстуком. То був, мабуть, вожатий. Під його бронзовою шкірою випиналися могутні мускули. Здавалося, цей юнак зійшов просто з фізкультурного плаката.

Та ось пісня скінчилася і вожатий вигукнув:

— Друзі, пропоную на цьому острові зробити зупинку! Як ви вважаєте, товаришу штурман? — схилювся він до маленького вилицюватого хлопця з насупленими бровами, що сидів на кормі.

— Тільки так! — дуже серйозно відповів хлопець. Усі чомусь засміялися.

— Тоді тримайте курс на острів, штурмане! — в тон йому сказав вожатий.

— Тільки так! — повторив хлопець, і знову всі засміялися.

Але на хлопця це не справило жодного враження. Він і бровою не повів.

Один за одним човни причалювали до берега. І враз острів ніби перетворився на піонерський табір: сміх, крики, біганина. Хтось бив м'яча, хтось уже хлюпався у воді, хтось ловив сачком метеликів. Серед юрби ми побачили й кількох васюківських юннатів, але вони були не з нашого кутка, ми їх знати погано. Ми сиділи на дереві, не знаючи, що нам робити — показуватись чи ні. Та довго вагатися нам не довелося. Якась висока цибата дівчинка натрапила на курінь і вигукнула:

— О! Дивіться! Тут хтось живе!

Усі збіглися до неї. Підійшов і вожатий. Смаглявий прудкий хлопчина з фотоапаратом через плече шмигнув у курінь і одразу ж вискочив, тримаючи в руках електричний ліхтарик.

— Ліхтарик! — пояснив він. — Механічний. З динамкою. Дає струм лише тоді, коли натискати на цю ручку.

І почав чвиркати, показуючи. Кукурузо неспокійно засовався на гілці.

Цибата дівчинка теж шмигнула в курінь і потягла звідти рушницю.

— Погляньте, справжня, мисливська...

— Ой, обережно, вона, може, заряджена! Ще стрельне, — зойкнула котрась із дівчат.

Тут Кукурузо вже не витримав:

— Ану не займай!

Усі враз підняли голови. Ховатися більше було ні до чого. Ми злізли з дерева. І одразу нас оточили піонери.

— Хто ви?

— Що ви тут робите?

— Це ваш курінь?

— І рушниця ваша?

— Ви мисливці?

— Ви тут живете?

Я розгублено подивився на Кукурузо. Він похнюпився і мовчав.

— Та вони, мабуть, просто рибалять тут. Це наші, з Васюківки, — сказала васюківська юннатка, здається, з восьмого класу.

— Або з дому втекли, — підкинула друга (ми про неї лише знали, що вона вредна й дочка колгоспного бухгалтера).

— Або в індіців граються. Як "Маленькі дикуни" Сетона-Томпсона. Пам'ятаєте? — втрутилася цибата.

— Або в робінзонів... Правда ж? — сказав вожатий. Я зовсім безпорадно глянув на Кукурузо. Мій друг густо-густо почервонів. І раптом сказав:

— Ні в що ми не граємось. У нас тут діло одне... А ви хто такі?

— А ми з Києва. Юннати ми, — зацокотіла гостроносенька дівчинка в окулярах.

— Приїхали сьогодні, — перебила її цибата.

— От, Валько, не перебивай! Дай я скажу! — вигукнула гостроносенька і знову зацокотіла: — Сьогодні приїхали. Приїхали сьогодні... Почули, що у вас глобулус виводять, і ось приїхали. Наш керівник професор Дудка каже, що... Ви знаєте професора Дудку? О, це знаменитість! Світова знаменитість! Каже, що ваш глобулус — це надзвичайно. Надзвичайно! Вони приїдуть завтра — і професор, і кореспондент газети "Зірка". А ми сьогодні приїхали. Професор і кореспондент теж сьогодні приїхали б, але в професора сьогодні термінова вчена рада в Академії. Несподівана. А в нас уже квитки були. От ми й приїхали. А ваші не хочуть нам показувати глобулус без професора. Кажуть: "Завтра". Ну ми розуміємо — люди стільки старалися, їм хочеться, щоб урочисто... Ми розуміємо... А у вас яке діло? Яке? Га?

Кукурузо набурмосився:

— Діло... тай усе...

— Секрет? Так? Секрет? — не вгавала гостроносенька.

— От іще Оксана! Причепилася, як слюта до плота! — вигукнула цибата Валька. — Якщо не кажуть, значить, секрет.

— Ну, гаразд, не кажіть, не кажіть, хай буде секрет, — погодилася гостроносенька Оксана.

— То ми вам, мабуть, заважатимемо тут? — спитав вожатий.

— Ні, аж до вечора можете бути, — милостиво дозволив Кукурузо.

— Та ні, ми на якусь годинку Просто хотілося скупатися й поснідати на свіжому

повітрі, біля вогнища. Дівчатка з самого Києва про це мріють. Он Оксана ніколи в житті не снідала біля вогнища, — усміхнувся вожатий.

— Вона й живої корови ніколи не бачила. Тільки на картинці, — підморгнув вожатому хлопчина з фотоапаратом.

— Ти дуже багато бачив! От зараз як дам! — кинулася на нього Оксана.

— Брек! Бій закінчено! Перемогла Оксана! — вигукнув вожатий. — А тепер — за діло! Виймайте харчі! Розкладаймо вогнище!

— Тільки так, — авторитетно підтвердив маленький "штурман".

Піонери одразу загаласували й побігли до човнів.

— Ти, Ігоре, займися вогнищем, — сказав вожатий хлопчині з фотоапаратом. — Ти в нас майстер.

— Ходімо, я покажу, де хмиз, — по-хазяйськи запропонував Кукурузо. І ми втрьох пішли вглиб острова. Йшли і, як це завжди буває на початку знайомства, ніяково мовчали — не знали, про що говорити. І раптом Ігор, не розтуляючи рота (ми це добре бачили), голосно чи то бевкнув, чи то гавкнув. І враз десь всередині в нього заграла музика. Справжня музика. Джаз. Ото знаєте: "Бз-вз, дудль будль, бум-бем, бу-га-га..." І потім щось заспівало жіночим голосом по-ненашому... Ми стали і вирячились на Ігоря, мов барани. Що за таке?..

Він засміявся і пересунув з-за спини наперед те, що ми весь час вважали за фотоапарат:

— Приймач! На транзисторах, напівпровідниках. Це я тільки в футлярі від фотоапарата його змонтував. Бо іншого корпусу не було. Та й зручно. Через плече носити можна.

Он воно що! То це транзисторний радіоприймач, такий, як у діда Салимона! Як ми зразу не догадалися?

— Гарна штука, — опам'ятавшись, поблажливо сказав Кукурузо. — Скільки дав?

— Що — дав?

— Заплатив скільки?

— Ніскільки. Сам зробив.

— Що-що? — Кукурузо скривився і приклав долоню до вуха, наче недочув.

Я хихикнув.

— Сам, кажу, зробив, — серйозно повторив Ігор.

— Ага, — криво посміхнувся Кукурузо. — Ну так. Я ж і питаю: скільки дав? У нас у сільмазі "Турист" продається. Тридцять п'ять карбованців. Красивий, під перламутр. Ну, а цей, звичайно, гіршенький.

— От, дивак, не вірить. Ну, як хочеш. З кущів вийшов вожатий.

— Про що це ви, хлопці, сперечаєтесь?

— Та нічого, просто так, — махнув був рукою Кукурузо, сів і потім, глянувши знизу на вожатого, раптом ехидно спитав:

— Дядю, а у вас усі піонери отакі-го... чи лише цей?

— А що таке?

— Та нічого... Просто він каже, що цей приймач сам зробив. Може, ота худенька автомобіль справжній сама зробила, а отой "штурман-тількитак" — у космос літав?

— Щодо космосу та автомобіля не скажу, а от приймач він справді сам зробив. Це точно. Він у нас молодець. У радіогуртку вже третій рік. Академіком буде.

Вожатий говорив серйозно, без усяких жартів. Не вірити йому було неможливо. Кукурузо одразу скис — насмішкуваті вогники в очах погасли, куточки губ опустилися.

Я теж був здивований. Мені чомусь завжди здавалося, що всі оті розумненькі зразкові школярі, які майструють діючі моделі атомних криголамів та літаків, обов'язково повинні бути хирляві, заморені, в окулярах. І обов'язково дивакуваті. А тут перед нами стояв нормальний кирпиченький хлопчина — мускулистий, засмаглий, з усього видно, тренований. Якось більше уявлявся він на спортивному майданчику, серед галасливої ватаги розхристаних хлопців, ніж заглиблений у переплутані тельбухи якогось чудернацького радіоприймача.

Ми мовчали, розгублені й спантеличені.

Вожатий пильно подивився на нас і удавано сердито сказав:

— Що ж ви, братця, розпатякатися тут, а хмизу не несете? Люди ж голодні. Ану швидше!

Це зразу вивело нас із заціпеніння. Ми кинулися поспіхом (навіть надто вже поспіхом) збирати хмиз. І за хвилину вже тягли на галявину величезні оберемки. Особливо старався Кукурузо. Він тяг такий оберемок, що я боявся, щоб у нього пуп не розв'язався.

Цибата дівчинка Валька, побачивши, захоплено сказала:

— Ого-го!

І я не знаю, від чого більше був такий червоний Кукурузо: чи від напруження, чи від того "ого-го". Він узагалі чогось дуже часто поглядав на оту Вальку. Знайшов на кого дивитися! Страшило якесь! Лупате, цибате, витрішкувате! Тю! Гірша за Гребенючку у сто разів!

Усі стояли на галявині кружка і дивилися, як ловко розпалював Ігор вогнище. "Диви, міський, а вміє..."

Незабаром серед галявини вже лизало небо вогненними язиками велике багаття.

— Ну, а чия черга сьогодні кухарити? — спитав вожатий.

— Сашкова! — радісно вигукнула цибата Валька.

— Сашкова! Сашкова! — загукали звідусіль, і всі подивилися на "штурмана".

— Твоя? — спитав вожатий.

— Тільки так, — сказав той.

— Отже, нам сьогодні везе, — усміхнувся вожатий.

— Везе! Везе! Юшку! Сашеньку, обов'язково юшку! Юшку! — злилися в одно десятки вигуків.

— Тільки так, — уперше за весь час усміхнувшись, закивав головою Сашко.

Тепер, коли всі стояли разом навколо вогнища, було особливо помітно, що Сашко дуже маленький на зріст, менший за всіх. Може, тому він і тримався так серйозно й

насуплено, щоб здаватися соліднішим. Але ще було помітно, що його всі люблять, і якщо й сміються з отого його "тільки так", то зовсім не глузливо, а скоріше лагідно.

Сашко заходився готувати їжу. Дівчатка допомагали йому, чистили картоплю, рибу, яку дістали з сітки, що була прив'язана до корми одного з човнів і занурена у воду. Інші школярі розбрелися по острову. Якимось так само собою вийшло, що ми опинилися поруч з Ігорем. Ігор сидів на пеньку і стругав ножом паличку. Ми з Кукурузом сиділи біля пенька навпочіпки, уткнувшись підборіддям в коліна, і задумливо колупалися в землі. Потім Кукурузо кахикнув і, насупившись (щоб приховати ніяковість), хрипко сказав:

— Дай подивитися... приймач... Можна? Ігор відразу одклав ніжик і паличку:

— А чого ж... Звичайно. Будь ласка. Він відкрив футляр:

— Оце настройка, це діапазони, це звук, — показав, де що крутити.

Кукурузо схилився над приймачем. Засопів. Я й собі носа всунув. Кукурузо одіпхнув мене ліктем.

— Не хукай туди прямо. Запотіє і зіпсується. Ігор усміхнувся:

— Та нічого. Від цього не зіпсується.

Довго Кукурузо крутив ручки-коліщата, і ми мовчки, затамувавши подих, слухали голоси далеких країн.

— Та-а-ак... Цінна штука, — сказав нарешті Кукурузо і додав: — Ну, з фізики в тебе, звичайно, п'ятірка.

— П'ятірка, — просто і без хвастоців відповів Ігор.

— А двійки ти хапав коли-небудь? — з надією спитав Кукурузо. — Хоч з поведінки, хоч зі співів абощо? Чи круглий відмінник?

— Відмінник, — ніби вибачаючись, сказав Ігор. — Усі наші юннати — відмінники. Така умова.

Кукурузо тихо зітхнув.

У цей час з кущів визирнула Валька. Видно, дівчата вже закінчили чистити рибу. Я бачив її, а Ігор, що сидів до неї спиною, ні. Валька тихенько підкралася до нього, і я не встиг навіть рота розкрити, як вона одним рухом зіштовхнула його з пенька. Ігор нічого не підозрював і, звичайно, перекидьки полетів у траву.

— Дамі завжди треба звільняти місце, — сказала Валька, сідаючи на пеня.

Ігор, встаючи і обтрушуючись, тільки усміхнувся у відповідь.

Ми з Кукурузом здивовано перезирнулися.

Добре діло! Толкового хлопця-фізкультурника, що змайстрував отакенюній приймач, цибате страшило пхає собі так, ніби то не хлопець, а якась мебля.

А він тільки посміхається.

Якби, наприклад, мені зробила таке, скажімо, Гребенючка, я б їй так дав, що вона б ногами вкрилася. Та що це з Кукурузом?

— Ану дай мені! — нахабно каже Валька і простягає руку до приймача, якого держить Кукурузо. І Кукурузо, теля, спокійнісінько оддає приймач. Тю, дурний! Що то — її приймач, чи що? Чого вона розпоряджається!

Ич, яка розумна!

Проте всі ці вигуки, звичайно, беззвучно лунають лише в мені самому. Я мовчу. То ж не мій приймач, і не в мене його одбирають.

Валька почала настроювати приймач, по-пташиному схиливши голову набік і дивлячись у небо. Надибала на якусь тягучу мелодію і раптом радісно скрикнула:

— О! О!

Ми спантеличено глянули на неї — що таке? Мрійно дивлячись на плесо і уважно слухаючи музику, вона тихо сказала:

— "Лебедине озеро"... Адажіо...

Я скривився. Ти, задавака! Таке говорить, що й не второпаш!

А Кукурузо напустив на себе серйозність і, насупивши брови, каже:

— Ні, — каже, — це озеро скоріше не Лебедине, а Качине, бо лебеді в нас не водяться. Зате качви — як тої ряски.

Валька раптом як зарегоче:

— Ой, держіть мене! Ой, не можу! От дивак! Я ж не про це озеро, а про музику. "Лебедине озеро", — балет композитора Чайковського. Якраз оце зараз передають.

Кукурузове обличчя наче ошпарили. Вся кров, яка тільки була в його організмі, кинулася в обличчя.

— Можна подумати, що я не знаю, — сердито буркнув він. — Прекрасно знаю цей знаменитий балет. А про наше озеро я просто так сказав. Для інтересу... Для сміху.

Я одвернувся. Не можу я дивитися в очі людині, яка бреше. А Кукурузо брехав зараз безсовісно. Нічого він не знав, ніякого "Лебединого озера". Бо слуху нього препоганий. Співати він міг тільки зі мною. Підтягувати.

Мені було досадно на Вальку, що вона примусила мого друга так брехати. І взагалі, чого вона припхалася до нас?

І раптом, ніби підслухавши мої думки, Валька різким рухом вимкнула приймач і сказала:

— Ви на мене сердитесь, хлопці, так? Що я влізла до вас і пристаю, так?.. То я зараз піду. Ви не сердьтесь. Просто мені хотілося познайомитися з вами.

І так вона це якось просто сказала, що мені аж стало ніяково. І ні я, ні Кукурузо не знайшли, що відповісти.

Валька підвелася, сунула Кукурузові в руки приймач і побігла до вогнища.

— Дивачка якась... правда? — знизавши плечима, зніяковіло мовив Кукурузо.

— Вона класна, — несподівано почервонівши, сказав Ігор. — У нас з нею всі дружать. А чого ти не вмикаєш приймач? Ти вмикай, не соромся. Я недавно поміняв батарейку.

Я пильно глянув на нього і зрозумів, що він зумисне міняє тему розмови, що більше про Вальку говорити не варто. Я його добре розумів. Мені теж було б неприємно, якби хтось говорив про Гребенючку.

Я не знаю, скільки ми ще просиділи на березі біля пенька, але незабаром від вогнища почувся голос вожатого:

— Ігорю, хлопці, швидше сюди! Юшка готова!

— Пішли! — сказав Ігор.

Я як ото випив вранці склянку молока, то більше й ризику в роті не мав — був тепер голодний, як арештант, і ця пропозиція мені, звичайно, дуже сподобалася. Думаю, що Кукурузо їсти хотів не менше за мене, бо через усі нічні переживання, мабуть, зовсім не снідав.

Але несподівано він сказав Ігореві:

— Тй йди, а ми тут посидимо. Ми щойно перед вашим приїздом добряче поснідали.

Я закліпав на нього очима і роззявив рота, але промовчав.

— Та не вигадуйте, хлопці, ходіте! Такої юшки ви зроду не їли, — умовляв Ігор.

Кукурузо вперто відмовлявся. Я, ковтаючи від голоду слину, змушений був його підтримувати. Нарешті Ігор махнув рукою:

— Та ну вас! Чекайте, я зараз вожатого на вас нашлю! — і побіг до вогнища. Але за хвилину замість вожатого прибігла цибата Валька. І одразу накинулася на нас:

— Це що таке? Ану бігом їсти юшку! Якби ви мене запрошували — що, я хіба відмовилася б? Я б відмовилася, якби ви мене запрошували?! Ану, швидше!

І, на мою радість, Кукурузо, який так уперто відмовлявся перед Ігорем, тут несподівано знітився і покірливо поплентався за дівчиною. І знову мені згадалася чомусь Гребенючка...

Не знаю, чи то, може, я просто був дуже голодний, чи справді юшка була смачна, але мені здалося, що я такої зроду не їв. А я ж розумівся на юшці. В нас у селі вміли її варити, та й сам я варив не раз. Але ця просто памороки забивала — така смачна. Всі прицмокували й хвалили Сашка-"штурмана". А він сидів біля казана з ополоником у руках і, як завжди насупившись, уважно стежив, кому дати ще.

Тепер мені було зрозуміло, чому всі так зраділи, що сьогодні Сашкова черга готувати сніданок. Він у них був визнаний куховар.

Незабаром усі понаїдались і порозлягалися на траві навколо вогнища — відпочити. Хтось перший замуликав пісню, хтось підтягнув, і пісня виросла, зміцніла й полинула над плесом, аж попригиналися очерети...

Реве-е та сто-огне

Дні-іпр широкий.

Сердитий ві-ітер за-авива-а...

Як було приємно отак лежати на траві горілиць, дивитися в блакитну безодню неба і співати хором пісню! Здавалося, вся земля, увесь світ її чує.

Вожатий тихенько встав, пішов до човнів і повернувся з акордеоном. Пісня зазвучала ще дужче, ще злагодженіше.

Я ніколи б не подумав, що в Сашка такий чистий, дзвінкий і високий голос. От тобі й дивакуватий "штурман" Сашко. Мало того, що знаменитий куховар, та ще й такий співець!

Співали ми години з півтори, а може, й більше. Яких лише пісень ми не переспівали! І українських народних, і сучасних, і з мультфільмів, і з кінофільмів...

Потім Ігор сказав:

— А тепер, може, хай Валька станцює...

"Зараз буде пиндючитися, а її умовлятимуть", — подумав я. Але вона сказала без усякого:

— Будь ласка. Можу станцювати.

Тут я помітив, що Кукурузо чомусь почервонів і неспокійно засовався на місці. До речі, я ще й раніше, коли співали, помітив, що мій друга Кукурузяка постійно дивився на Вальку, а коли вона випадково зводила на нього очі і їхні погляди зустрічалися, він одразу втуплювався в землю.

— Український танець козачок! — оголосив вожатий і заграє на акордеоні.

Валька почала танцювати. І сталася дивна зміна. Незграбна цибата Валька вмить перетворилася в стрімку летючу пташину, кожен рух якої зливався з музикою. І циби її, оті самі тонкі циби, на яких, здавалося, не можна навіть встояти (от-от упадеш), оті циби, ледь торкаючись землі, наче весь час були в повітрі, у польоті — стрункі, міцні й пружинисті.

Біля мого вуха часто-часто, мов захеканий, мов це він сам танцював, дихав Кукурузо. А коли Валька скінчила танець і всі зааплодували, він не став аплодувати, а зустрівшись зі мною поглядом, чомусь нахмурився і одвернувся...

Потім Оксана читала вірші. Добре читала, тільки дуже кричала, — мабуть, аж у селі було чути.

Загалом вийшов такий собі несподіваний концерт.

А потім почали купатися. Ігор плавав кролем, Сашко-"штурман" — брасом, та й Валька нічого плавала (правда, по-дівчачому, задерши голову і одпирхуючись, як кицька). Але стрибати у воду з верби ніхто не вмів. І отут мій друг Кукурузо показав, що таке васюківські хлопці. Видерся на самісіньку верхівку, розгойдався, як мавпа, на гілці і я-ак стрибоне — майже хвилину летів і майже на середину плеса залетів. Усі тільки охнули. А вожатий сказав:

— Молодець! З тебе може вийти хороший спортсмен. Тобі треба в секцію зі стрибків з трампліна. Молодець!

Кукурузо аж зашарівся від задоволення. Мене розібрало, і я схотів довести, що я теж геройський хлопець. Я поплював на руки й собі подряпався на вербу. Але мене спіткала невдача. Прикра, жахлива невдача. Я зачепився за сучка і розпанахав труси з низу аж до пупа, навіть резинка лопнула. Про те, щоб стрибати, не могло бути й мови. Я б загубив труси по дорозі. Придержуючи своє нещастя однією рукою і мало не плачучи від сорому, я безславно спустився донизу. Але ніхто не став кепкувати з мене: "Нічого, буває. З кожним може таке трапитися", — заспокоювали мене всі. Я лише екав і досадливо махав вільною рукою. Дівчатка запропонували мені зашити труси. Я категорично відмовився. Сидіти без трусів, поки дівчатка зашиватимуть, — краще втопитися! Я взяв у них голку та нитки й поліз у курінь — зашивати свою ганьбу. Там, у напівтемряві, довго й невміло штрикав голкою, наколюючи собі пальці й ковтаючи сльози сорому. Несподівано погляд мій упав на книжку, що лежала в кутку куреня,

прикрита листям. Я зацікавився, потяг її. То була "Граматика". Я спершу здивувався, але потім згадав, що Кукурузо ж узяв її, щоб замилити дідові очі.

У "Граматику" був закладений зошит. Я розгорнув той зошит (хай простить мій друга мою цікавість!). На першій сторінці починався "Щоденник Робінзона Кукурузо". Що там таке — ви вже знаєте: "пригоди" і "неприємності" першого дня. "А що далі?" — зацікавивсь я. Перегорнув сторінку і... витріщив очі. Далі йшли вправи. Майже півзошита було списано вправами з граматики — і на дієслово, і на іменники, і на прикметники.

Вправи були написані олівцем — так само, як і щоденник. Сумніву не було — все це писалося вже тут, на острові.

То он воно що!

Робінзон Кукурузо, який збирався прожити на безлюдному острові двадцять вісім років два місяці і дев'ятнадцять днів, готувався до осінньої переєкзаменовки.

Ох ти ж хитрун! Ох ти ужака! Твоя гордість, твоя шалена гордість заводіючи й отамана не дозволяє тобі зізнатися, що ти ретельно готуєшся до переєкзаменовки, і ти втік од людських очей на острів, і там зубрячиш граматику Тепер зрозуміло, чому ти саме так назвав свій острів... Ну, стривай! Ну, пожди! Я тобі...

А втім, що "стривай", що "пожди"? Хіба я скажу йому що-небудь? Хіба я хочу, щоб він провалився, щоб він залишився на другий рік?

Та ні! Звичайно ж, ні! І я нічого йому не скажу, ні слова, ні півслова. Хай думає, що я ні про що не здогадуюсь. Хай думає!

Я швиденько поклав зошит і "Граматику" на місце й притрусив листям, ніби й не чіпав.

Від цього відкриття мені одразу стало легко й весело — немов після дощу сонце засвітило. Про сором свій я й думати забув. Бадьоро зашив я труси й зовсім іншою людиною вискочив з куреня. Усі помітили зміну в моєму настрої і тепер сміливо почали посміхатися.

А Кукурузо сказав:

— Велике діло труси. Без трусів — нема людини, а в трусах — є людина, ще й посміхається, — і хихикнув, блимнувши на Вальку. Йому хотілося бути дотепним сьогодні. І хоч дурний був його дотеп, я не образився.

Несподівано з плеса залунало:

— Го-го! Он ви де!

До острова підпливав ще один човен. У човні сиділи Гришко Бардадим і кілька наших хлопців-юнатів.

— Майже годину вас шукаємо, — сказав вожатому Бардадим, вилазячи на берег. — Нас Фарадейович прислав. Запрошує вас до себе. Хоче показати свої нові сорти овочів та фруктів і погостувати.

— Ой! Нащо ж я так наїлася! — розпачливо скрикнула Оксана.

Всі засміялися.

— Нічого! Поки доїдемо, — утруситься, — заспокоїв її вожатий. — Ну що ж, друзі,

збираймося!

Зчинилася метушня.

— О! А ви що тут робите, босяки? — здивовано вигукнув Бардадим, помітивши нас.

— У них діло! Секретне! — таємничо сказала Оксана.

— Що-о?! — скривився Бардадим. — Діло? Яке діло? У цих-о? У цих-о жевжиків? Брежуть вони! Це ж відомі на все село босяки. Мабуть, щось уже вигадали, якусь капость. Крім капостей, ніяких у них ділов не буває...

Ніхто навіть не засміявся. Мабуть, усі відчували незручність і мовчали.

Ми стояли червоні, мов два помідори.

Ми ладні були крізь землю провалитися.

Ех! Якби ми були такі здорові, як ти!

Ми б тобі показали! "Ділов! Ділов!" — говорити спершу навчися!

— І нічого вони не босяки, а хороші хлопці! — вигукнула раптом Валька.

— Звичайно! — підхопив Ігор.

— Хороші-хороші-хороші! — заверещала Оксана.

— Тільки так! — вигукнув Сашко-"штурман".

— Ну хай! Хай! Хай! — замахав руками Бардадим. — Ви — наші гості, не будемо сваритися. Поїхали швидше! Фарадейович давно чекає.

Нас оточили Ігор, Валька, Сашко-"штурман" та інші. Залунали вигуки:

— Прощайте!

— До побачення!

— Бувайте здорові!

Ми всім по черзі потисли руки. І тут Валька, простягаючи руку Кукурузові, сказала:

— Шкода, що ми не дізнаємося, як закінчилося ваше секретне діло...

Вона сказала це зі щирим жалем, і я помітив, як знову почервонів Кукурузо. І раптом в очах у Вальки спалахнули вогники:

— А знаєте що! А ви напишіть нам! Я вам залишу адресу, а ви напишіть, добре?

— Звичайно!

— Напишіть! Напишіть! — залунало звідусіль. А Валька вже писала на якомусь папірці адресу.

— На, — сказала вона, простягаючи папірець Куку-рузові. — Тільки дивись, не загуби!

Кукурузо нічого не сказав — мовчки засунув папірець за пазуху. Вони сіли в човни.

— Заспіваймо щось веселеньке на прощання! — вигукнула Валька. — Заводь, Сашко!

І вони заспівали. Але й заспівали!..

Ми довго стояли на березі, їх давно вже не було видно, а їхня весела пісня ще лунала з-за очеретів і розлягалася на всі плавні:

Народи-и-вся я в селі-і,

тато й ма-а-ма — вчителі-і.

А мій дядько — комбайнер,

він човна-а мені припер!

Ми пливемо в жовтому човні,

в жовтому човні,

в жовтому човні!

І наш човен шкрябає по дні,

шкрябає по дні —

шкряб, шкряб!..

* Співається на мотив знаменитої бітлзівської "Yellow submarine)). (Примітка цибатої Вальки)

А потім Кукурузо лежав у траві на галявині і мовчки дивився в небо. Я теж лежав і дивився. Небо — то така штука, що дивитися в нього можна годинами. Дивитися й думати. Я не знаю, про що думав Кукурузо, але я зовсім не здивувався, коли він раптом зітхнув і сказав:

— Так, зараз техніка, воно не те, що... а взагалі... звичайно. .. Кажуть, в отакому гудзику — приймач, у портсигарі — телевізор. А фотоапарат — то й узагалі під ніготь сховати можна...

— Що ж ти хочеш — на транзисторах, напівпровідниках, — сказав я і почервонів. Убийте мене, щоб я хоч приблизно знав, що таке транзистори чи напівпровідники. Та й Кукурузо, звичайно, теж. Нічого ми не знали.

Нічогісінько... А Ігор знав. Звичайно, знав, коли сам робив приймачі на отих транзисторах. Кукурузо зітхнув і раптом мрійно промовив:

— А гарно було б зробити щось таке... на транзисторах. Цікавське й незвичайне. Наприклад... Наприклад, керування короною на відстані по радіо. Між рогами натягнена антена. У вухо вставлений маленький приймач (на транзисторах, звичайно).

Пасти таку радіо-корову — одна насолода. Сидиш собі десь за три кілометри на баштані в діда Салимона, уминаєш кавуна пресолодкого (я найдужче оту середину, отого червоного вовка в кавунові люблю. А ти? Ага... Так-так). Отож сидиш, хрумкаєш кавуна. Потім глянув у кишеньковий телевізор, бачиш — твоя Мань-ка у шкоді, в колгоспному просі. Натискаєш кнопку, і:

"Манько-о! Ану верни, проклятуца! Гк-ля-ля-ля!" І Мань-ка — як ніби її хто пужалном уперішив — назад. А ти знову сидиш і наминаєш кавуна. Краса!.. Скажи, ге?

— Ще б пак! Якби таке зробить, то взагалі... — кажу я. Та враз Кукурузо стрепенувся — не вмів він довго сумувати й роздумувати. Він був людиною дії.

— Ну, гаразд, про це потім... А тепер давай подумаємо, як ми будемо Книша вночі затримувати.

— Що?! Затримувати?! Як же його затримаєш? Він же нас потопить, як кошенят.

— Потопить? А рушниця нащо? Ти що, думаєш, для такого діла обов'язково треба людей та дрюччя? Рушниця — це не жарт. Це зброя. Бац — і будь здоров!

— Ти що, думаєш у нього стріляти? — зі страхом спитав я.

— От тобі зразу стріляти! Не стріляти, але... якщо... Взагалі, рушниці будь-хто злякається.

— Авжеж, — погодивсь я. — Тільки як же ж... я... вночі... а дома? Тобі добре, ти на безлюдному острові, тобі питатись ні в кого. А я...

— То одпросись. Подумаєш! Щось вигадай.

— Що?

— Ну, що на риболовлю їдеш абощо.

— Я й так на риболовлі зараз.

— Та що ти — маленький! Тут таке діло, можна сказати, державне, а він...

— Ну добре, щось придумаю. Тільки мені доведеться зараз додому їхати.

— Їдь, а я що... Я сів у човен.

Обличчя в Кукурузо було сумне й похмуре. Видно, йому дуже не хотілося залишатись самому на острові. Він ходив по коліна у воді навколо човна і обмацував борти, бурмочучи: "Отут треба було б зашпаклювати, а тут підсмолити, а цю дошку взагалі замінити".

Йому хотілося ще щось сказати, він почухав за вухом, шморгнув носом і нарешті сказав:

— Ти знаєш... Ти б привіз мені скиглика хоч одного. Захотілося, як перед смертю. А то все риба та риба.

Скигликами називали у нас оті полив'яні пряники, що продавалися в сільмазі. Всохлі й тверді, як дрова, вони скиглять, коли вгризаєшся в них зубами. Один скиглик можна їсти цілий день. Може, за це ми й любили їх.

— Добре, привезу, аякже, — сказав я і відштовхнувся од берега.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ У сні і наяву

— Де ти цілий день бігаєш не ївши? Диви, аж очі позападали, — докірливими словами зустріла мене мати.

— Та що ви, мамо! Я юшки отако наївся. Ох і смачна! Там один Сашко такий мастак виявився — кращий за будь-якого куховара, — так несподівано захопивсь я, що ледве встиг собі рота затулити, щоб зовсім не проговоритися. Мати помітила мій жест і, підозріло глянувши на мене, спитала:

— Про якого це ти Сашка?

— Та про... про... Юрчишина, — почав виплутуватись я, наче в'юн із сітки. — Отой, знаєте, що біля млина живе, дядька Михайла син.

А сам аж млію всередині. А що, як мати його сьогодні у селі бачила? Пропав тоді. Ні, пронесло! Мати нічого не сказала. Отже, не бачила.

— То що — добре клювало? — лагідно усміхнувшись, спитала мати.

— Поганюче! Ледве на юшку наловили, — не червоніючи, брехав я. — Ми сьогодні на ніч збираємось. На плеса. Пустите?

— Подивимось, подивимось. Іди-но дров урубай, бо в мене вже всі вийшли.

І я, радий, що все добре обійшлося, побіг рубати дрова.

До обіду я все кубцем-кубцем коло матері — то води принесу, то помий вилю, то в хаті підмету. Такий хороший, хоч до рани прикладай. А що поробиш, треба ж, щоб на ніч пустили. Кукурузо ж чекатиме.

Після обіду чогось мені очі злипатися почали — далися взнаки нічні пригоди. Приліг я під грушею в холодочку і одразу ж упав у сон, як сокира в воду. І наснилося мені щось чудернацьке. Не сон, а просто кіно.

Стою я, отже, на березі острова Переекзаменовки. Стою і бачу: впливає на плесо корабель, величезний білий океанський корабель (я такі лише в кіно бачив), трипалубний, а труба завбільшки, як уся наша хата. Я стою і дивуюсь: як це він через вузькі стружки в очеретах проїхав? Та не встиг я добре надивуватися, як з корабля спускають трап і по трапу йде на берег... Гребенючка. Підходить до мене й каже:

— Здрастуйте вам. До вас на острів приїхала німецька делегація школярів. Ви будете за перекладача.

Я здивовано дивлюся на неї, і мені хочеться сказати: "Чого це ти, дурепо, мене на "ви" звеш?" Але я чомусь чемно відповідаю:

— З великою радістю. Але хочу нагадати вам, що в школі я вивчаю, як вам відомо, англійську і по-німецькому говорю не дуже вільно. По-німецькому я знаю лише три слова: дер Тіш, дер Штуль і дер Бляйштіфт.

— Нічого, — каже Гребенючка, — цілком досить. Приймайте гостей. Ось вони, будь ласка.

Я дивлюсь і бачу, що трапом спускаються Ігор, Сашко-"штурман" і Валька.

"Он воно що! То вони, виявляється, німецькі школярі, а не наші".

Ми йдемо островом і підходимо до куреня. Біля куреня стоїть Кукурузо і колупає в носі.

— Знайомтесь, губернатор острова Переекзаменовки Робінзон Васильович Кукурузо, — кажу я, як мені здається, по-німецькому, а сам думаю: "Тю! Чого це я його губернатором охрестив? Що він, іноземець, чи що? Він же наш, український Робінзон. Треба було, мабуть, сказати — голова сільради. Але яка ж тут сільрада, коли він на острові сам!"

Між тим Кукурузо каже:

— Будь ласка!

І ми входимо в курінь. Входимо в курінь і опиняємось у великій світлій кімнаті, де все біле, як у лікарні. Посередині на білому столі стоїть блискуча нікельована каstrуля.

— Каstrуля, — пояснює Кукурузо. — На транзисторах. Сама варить. Без вогню.

"Ти диви. От чортів Кукурузо! Таки понавидумував оте... на транзисторах".

— Дер Штуль? — питає раптом Валька.

— Дер Бляйштіфт, — відповідаю я і сам дивуюсь, як складно виходить. Адже вона спитала: "Слухайте, а як з вашим секретним ділом?" А я відповів: "Усе гаразд. Не хвилюйтесь".

Яка гарна німецька мова! Одне слово скажеш — і все зрозуміло. Треба буде на той рік попроситися в школі до німецької групи. Обов'язково. Відмінником у ній стати — раз плюнути. Тепер я розумію, чому всі вони: і Валька, і Ігор, і Сашко — відмінники.

І тут я раптом бачу: позад Вальки стоїть у капітанській формі... Книш. А біля нього — голий, у масці і ластих, Бурмило.

"Вермахт... Подарунок від німців... Двадцять залізних... Сьогодні вночі..." — згадую я, і все в мені враз пішло-поїхало вниз.

А Книш підходить до мене й грізно каже:

— Дамі завжди треба звільняти місце! — і щосили штовхає мене в груди.

— Тільки так! — чується голос Бурмила.

І я лечу, лечу, лечу — кудись у безодню. Геп — і просинаюсь.

Отаке чортзна-що наснилося мені.

І вмить я згадав, що мені треба їхати на ніч у плавні. Що "сьогодні вночі" — таки сьогодні вночі. І так мені зробилося маркотно, що й передати не можу.

Матері не було — пішла в поле. Батько зранку на роботі. Ніде нікого. А тут ще цей сон... Не міг я сидіти на самотині. До людей мене потягло. На вулицю. Як добре все-таки, що є на світі люди! Онде голопуза дітлашня сусідська у колії заболоченій кораблики пускає, а все одно: глянеш на них — і легше.

Зазирнув я в двір до Ренів. Дід Варава сидів на призьбі й мантачив косу.

"Ех, нічого ви, діду, не знаєте, де зараз ваш дорогенький онук Ява, — подумалося мені. — Якби ви знали, не сиділи б отак спокійно. А вночі сьогодні хтозна-що його чекає! Справжня військова операція. Може, й стріляти доведеться. Ех!" Проскочив я повз відчинену хвіртку, щоб не помітив мене дід (бо ще, чого доброго, розпитувати почне!). Іду вулицею.

"А може, не приїде Книш? Захворіє абощо. Всяке ж буває. Але — ні, навряд. Такі не хворіють". Назустріч Галина Сидорівна.

— Добрий день! — привітався я до неї чемненько, а в душі: "Прощавайте, Галино Сидорівно! Може, й не побачимось більше..."

Іду далі. І раптом...

— Чого це ти носа повісив? Знову щось накоїв і мати ремня дала? — почув я несподівано. Звів голову. Біля колодязя, з відрами й коромислом, стояла Гребенючка і дивилася на мене усміхнено. — І чого це ти сам? А де ж твій переєкзаменовщик? Посварилися, може?

Мабуть, треба було їй сказати щось різке або уїдливе: "Не твоє свиняче діло", але мені не схотілося, і я просто сказав:

— Він у Пісках, у тітки.

— А ти, бідненький, ходиш і плачеш.

І знову я втримався від обов'язкового в таких випадках: "Сама ти плачеш. Оно витри під носом", — а чесно признався:

— Не плачу, але скучаю.

Мої незвично смиренні відповіді, мабуть, здивували і розчулили Гребенючку. Вона глянула на мене зі щирим співчуттям і сказала:

— То чого ж ти до школи не приходиш, на майданчик? Ми там завжди у волейбола граємо і в інше.

— Та-а... — невиразно протяг я. І мені раптом дуже захотілося розказати їй і про острів, і про Книша з Бурмилом, і навіть про сон, що наснився мені сьогодні.

Я ледве втримався. Якби це була тільки моя таємниця, я б таки, напевне, розказав. Але — Кукурузо! Він би ніколи не пробачив мені цього. Як важко іноді бути вірним другом!

І ще я несподівано подумав: "А чи вміє Гребенючка танцювати козачок?" І хоч я не знав, але чогось вирішив, що, мабуть, уміє.

Поки ми говорили, вона опустила відро в колодязь і тепер почала витягати, крутячи обома руками корбу. Я спершу дивився, потім у душі махнув рукою: "А! Кукурузо ж однак не бачить!" — і сказав:

— Давай поможу.

Вона нічого не відповіла, я взявся й собі за ручку, і ми почали крутити вдвох. Ми крутили так завзято, що відро гойдалося там, у глибині, стукалося об цямрини, і чулося безперервне хлюпання, мов водопад. Коли ми витягай, води було всього піввідра. Ми глянули одне на одного і засміялися.

— Давай ще.

Мені було дуже весело отак удвох крутити корбу. Наші руки торкалися, ми штовхали одне одного, а один раз навіть стукнулися лобами. І весь час сміялися. І стало шкода, коли відра були вже повні.

Вона почепила їх на коромисло, взяла на плечі і пішла похитуючись. Десь у глибині ворухнулася в мене думка: було б допомогти їй, піднести хоч до воріт. Але на це вже в мене не вистачило пороку. І я лише мовчки дивився їй услід. І думав, що на безлюдному острові я б не жив нізачо в світі. Навіть за мотоцикл з коляскою.

"Прощай, Ганю! Може, ми й не побачимось більше... І ти все життя згадуватимеш оцю нашу зустріч біля криниці... Ой! — згадав я раптом. — Кукурузо ж скигликів просив привезти. А скоро ж крамниця зачиниться".

І тут, наче кийком по голові, стукнула мене думка: "Леле! У мене ж грошей ні копійки. А скиглики дев'ять копійок сто грамів! Що робити? Коли мати або тато прийдуть, продмаг буде зачинений".

Гребенючка вже входила у свою хвіртку.

— Гр... Гр... Ганю! — гукнув я, чи не вперше в житті називаючи її на ім'я.

Вона хитнулася і аж вихлюпнула воду від несподіванки.

— Ганю, — підбіг я до неї, — стривай! Знаєш що, позич мені дев'ять копійок. Мати з роботи прийде, я одразу віддам.

— Нащо? — лукаво глянула вона на мене. — На цигарки? Так? На цигарки?

— Та які там цигарки! Дуже треба... Я на рибалку на ніч їду. Гачків купити, а то сільмаг закривається. Чесне слово, оддам. Позич.

— Тільки в мене дев'ять нема, у мене п'ятдесят цілих. Мати на книжку дала. Ох, гарна книжка продається!..

— То я здачі принесу. Я швидко.

— Пожди, я винесу.

Коротше кажучи, скигликів я купив, Гребенючці задачу відніс, а коли мати прийшла, і борг оддав. Усе вийшло добре. Навіть не довелося довго просити в матері

дев'ять копійок. Одразу дала. І на ніч відпустила.

Он що значить бути хорошим і виконувати все, що тобі наказує мати!

Ще й харчів напакувала повнісіньку торбу — наче я на місяць мандрувати їду.

І коли зайшло сонце, я вирушив. По дорозі у сінях поцупив ще довгеньку мотузьяку-припиначку, на якій мати колись припинала бичка. "Хтозна, може, доведеться зв'язувати, то щоб було чим", — подумав я, відчуваючи при цьому холодок у животі.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТИЙ. "Руки вгору!"

Кукурузо з вудкою в руках стирчав по пояс з води коло берега. Стирчав, мабуть, давно, бо вже посинів, як бузина, і цокотів зубами.

— Нічого сказати, поспішав ти, як свекор пелюшки прати. Я вже думав, що ти зовсім не приїдеш, — сердито пробурмотів він, але я бачив, що він ховає радісну усмішку. Він таки боявся, що я не приїду, і зрадів, коли побачив мене.

Кукурузо вийшов з води і почав вимахувати руками та присідати, зігріваючись. Потім спитав:

— Ну як там? Що нового? Як дід мій? Ще в міліцію не заявив?

— Та що ти! Сидить собі спокійнісінько і косу клепле. Про тебе й не думає.

Кукурузо нахмурився. І я зрозумів, що йому неприємно це чути. Йому, мабуть, здавалося, що він уже так давно-давно на цьому острові, а виявляється, ніхто навіть не помітив його відсутності.

— Ну й правильно. І добре. Скоро взагалі всі забудуть, що був такий... І все буде гаразд, — бадьоро говорив він, але в голосі чувся сум і тута. Кому ж хочеться, щоб його всі забули!

Я витяг торбинку зі скигליками і простяг йому.

— О! Таки привіз! Спасибі! От скучив, — і він одразу вп'явся зубами в скиглик.

— Ну, а що ж ти робив? — спитав я.

— Та що, рибу ловив і просто так...

— Ну, а щоденник свій ти хоч пишеш?

— Ні, не пишу, — легковажно промовив він, жуючи скиглик. — Кинув. Це ж усе одно, що уроки готувати. Чи я для цього на безлюдний острів запхався!

Я нічого не відповів: я ж знав, що там — у щоденнику.

— Слухай, давай у цурки-палки зіграємо. Я так давно не грав! — запропонував несподівано Кукурузо.

— А що, можна, — погодивсь я.

І старі стріляні качури, банькаті жаби, полохливі очеретянки та інші жителі плавнів уперше, мабуть, у своєму житті почули одчайдушне й протяжне:

— Цурки-палки-накувалки накую-ю-ю...

Аж дотемна грали ми з Кукурузом. Припинили тільки тоді, коли вже ані цурки, ні навіть палки не було видно.

Ще під час гри, що більше темніло, то більший неспокій огортав мене. Я, звичайно, намагався не виказувати його Кукурузові, але з кожною хвилиною щось дедалі дужче муляло мені всередині.

А коли зовсім стемніло, я вже був, як то кажуть, готовий: ледве стримувався, щоб не цокотіти зубами.

— Ну поїхали на Високий, — сказав Кукурузо. Він витяг з куреня рушницю, зарядив.

Ми сіли в човен. Кукурузо на носі з рушницею, я гріб. Ніч, як на зло, знову була хмарна, беззоряна, наче хтось накрив землю чорним рядном.

— Отже, план такий, — шепотів Кукурузо. — Я з рушницею, ти — з ліхтариком. Я кажу: "Руки вгору!", ти в цей час світиш ліхтариком і гукаєш: "Товаришу Валігуро, заходьте справа! Миколо Івановичу, заходьте зліва!" Щоб він думав, ніби нас багато. Так навіть справжні прикордонники роблять, коли затримують шпигуна.

— А... а що ми потім робитимем? Коли затримаємо його? — поцікавивсь я.

— Як — що? Передамо в міліцію. Валігурі передамо. — То, значить, ти свій острів покинеш і не будеш більше Робінзоном? Розсекретиться ж усе.

Ох, і нащо я це сказав!

— Ні, в жодному разі! — категорично прошепотів Кукурузо — Я залишуся на острові. А ти повезеш його в міліцію.

Мені стало зовсім погано. Я мало не випустив весло з рук.

— Та що... та як... та ну... — забелькотів я.

— Подумаєш! Одведеш до міліціонера, товариша Ва-лігури, і все.

— Та Валігура ж іще спатиме, — мало не заплакав я. — Що ж я з цим злодюгою робитиму вночі сам? Він же мене придушить.

— Не бійся! Я тобі дам рушницю. Потім привезеш.

— Н-не треба. Н-не давай! — тепер уже категорично прошепотів я. — Я б-боюсь. Я рушниці боюсь ще більше, ніж Книша. Ненароком стрельну, вб'ю його, і мене тоді розстріляють.

Я вже остаточно зрозумів, що в Кукурузо жодного плану не було. Він усе продумав тільки до того моменту, коли скаже: "Руки вгору!" — і Книш стане, хитаючись, з піднятими руками. А далі, виявляється, усе повинен робити я. Дзуськи!

— Ні! Тсік не буде! Я сам Книша не повезу, як собі хочеш.

— Та гаразд уже! До села вдвох доведемо, а тоді я вернусь. От нюні розпустив! Не знав я, що ти такий боягуз!

Мені стало соромно. Кукурузо таки був набагато хоробріший за мене. Ич, як тримається впевнено!

Ми пристали до Високого острова. Хвилини зо дві сиділи в човні нишком, затамувавши подих, — прислухалися. Ніде ніщо анічичирк! Бурмила нема (човна не видно). Послухався-таки Книша, лишився вдома, щоб не заважати...

Загнали ми свій човен в очерет, замаскували. Самі залізли на березі в кущі — я по один бік стежки, що до озерця веде, Кукурузо — по другий. Тепер нам лишилося одне — ждати, довго ждати, може, навіть цілу ніч, аж до світання, доки приїде Книш.

— Спати не можна. Ні хвилини. Бо як почнемо куняти, розморить, — будемо, як мокрі кури, і нічого не вийде, — тихо сказав Кукурузо.

— Твоя правда, — зітхнув я. Мені вже зараз хотілося спати.

Я широко розплющував очі, вдивляючись у темряву, в якій ледь-ледь можна було розрізнити на тлі неба обриси очеретів, але очі самі собою стулялися, і доводилося раз у раз протирати їх.

Мабуть, немає нічого важчого, як не спати, коли хочеться спати. І, мабуть, немає довших хвилин, ніж оті хвилини напівсонного чекання в темряві.

— Не спи, бо проґавимо, — шипить з кущів невидимий Кукурузо.

Якби він знав, як мені хочеться саме проґавити! Та хіба з ним проґавиш, з таким завзятим? Невже він справді не боїться?

Уява малює мені страшні картини: Книш, вищирившись по-хижацькому, б'є мене веслом по голові, потім кидає в річку, я ковтаю воду, задихаюся-задихаюся, водорості обплутують мене і... Мені навіть справді стало важко дихати. І нащо ми вталапалися в цю справу? Справді, хтозна-що може бути. А що, як трапиться оте, що я тільки-но уявляв? Це ще добре, коли знайдуть наші тіла. Тоді будуть гучні похорони, з музикою, з промовами.

Ховатиме вся школа, все село. Всі плакатимуть. І Гребенючка, розмазуючи по щоках сльози, промовлятиме: "А я ж бачила його напередодні. Він був такий хороший, такий чемний — допомагав мені витягати воду з криниці. І Ганею назвав. Я ще йому дев'ять копійок позичила. Якби знала — я б йому п'ятдесят оддала назовсім. Який був хлопець!"

Мені стає так шкода себе, і я здаюся собі таким нещасним, що починає щеміти в горлі.

Але Кукурузо нічого цього не розуміє. Він знову шипить з кущів:

— Не спи!

І я трагічно шепочу у відповідь:

— Та не сплю я, не сплю, чого ти!

Час іде. Чи то очі звикли до темряви, чи стає світліше, але вже краще видно очерети, і вода виблискує, і клубочаться в небі хмари. А може, то вже світає? Бо в мене таке враження, що ми сидимо цілу вічність.

І враз — наче хто штрикнув мене чимсь гострим у груди. З темряви вигулькнув човен. Він плыв прямо до берега. Ближче, ближче. В човні грізна постать гребе веслом.

Серце повисло в мене на тоненькій ниточці — от-от обірветься. І тут у кущах клацнув курком Кукурузо і зривисто-басовито крикнув:

— Р-руки вгор-ру!

Я забув про ліхтарик, забув, що мені треба кричати, і панічно верескнув:

— Дядьку міліціонер, сюди! Дядьку міліціонер, туди! І завмер, злякавшись власного голосу.

"Ой, що ж це ми робимо! Що ми робимо! Він же ще нічого шпигунського не робив, а ми вже: "Руки вгору!" Ой, що ж це буде!"

— Руки вгору! Руки вгору! — знову, але вже не так басовито повторив Кукурузо і теж розгублено замовк.

Якусь мить було тихо, потім...

— Га? — наче не дочувши, спитала "грізна постать". І... щось глухо вдарилося об землю — то випала з Кукурузових рук рушниця. А я на все небо роззявив від несподіванки рота. І, тільки зараз згадавши про ліхтарик, стиснув його рукою.

Перед нами був... дід Варава.

— Діду це ви? — плаксивим, розгубленим голосом спитав нарешті Кукурузо.

— Та я ж, я, — сказав дід, вилазячи на берег. — Не впізнали, жовтодзьоби?..

Ми мовчали. Кукурузо, видно, ждав і боявся дідових розпитувань — чому збрехав, що йде до тітки в Піски, де був, що робив, чому оце — "руки вгору...". Але дід мовчки замасковував свій човен в очереті і нічого не питав, наче він усе-все знав. У таких випадках завжди краще самому щось питати.

І Кукурузо нарешті несміливо спитав:

— Діду, а як ви тут опинилися?

— Топитися їхав. З горя. Що в мене такий онук шалапутний.

— Та не жартуйте, діду.

— От, цікаво мені жартувати з тобою!

— Ну скажіть, діду, — канючив Кукурузо.

— Ти ж мені збрехав, чого ж я маю правду тобі казати?

— Та я... — загнущся Кукурузо. Що ж бо скажеш?

— Ехе-хе, — сумно зітхнув дід. — Куди ж я міг їхати! Тебе, дурника, шукав... Отож узявся я сьогодні рушницю свою чистити. У неділю ж відкриття полювання. Вирішив і твою почистити. Думаю, хоч і двоєшник ти, а жалько — все ж одно треба з тебе мисливця зробити. Кинувся — нема твоєї рушниці. Туди, сюди — нема. Невже, думаю, хтось украв? Потім глядь — набоїв майже половини нема (вони ж у мене, дурнику, підраховані). Почав догадуватися. Тим більше, бачу, й ватянки нема, в якій ти зі мною на полювання ходив. Але все ж вирішив перевірити. І пішов аж у Піски до тітки Ганни... Отак ти мої ноги старі жалієш! Туди сім кілометрів, назад сім. Там тебе, звісно, не найшов. Ганні не став нічого казати, щоб не хвилювалася. Ну, думаю, не інакше як у плавні чкурнув хлопець, бісова душа. Я й сам же туди ще хлоп'ям колись тікав після того, як батько духу дав за розбиту макітру. Знаю... Прийшов я з Пісок — уже вечоріло. Було б на ранок пошуки відкласти, та на душі неспокійно: "Уже два дні отой жовтодзьоб сам у плавнях (бо ж дружка твого я бачив), а я, старий дурень, і вухом не веду. Може, він голодний, може, хто його зна, що з ним. Усе-таки плавні — то не жарт. Не один фашист могилу собі тут знайшов... Як дома сидіти, дай, думаю, поїду пошукаю". І поїхав. Якби не оте "руки вгору", мабуть би, старий до ранку по плавнях мотався, як водяник. Отаке-то...

Кукурузо всього міг чекати: що дід лятиметься, що навіть намне вуха, як бувало. Але що дід говоритиме так просто й щиро, він, мабуть, не думав. Він прикип і мовчав.

— Ех, невже я помру й не побачу, чи вийде з тебе людина, чи ні? — з боєм сказав дід.

— Не кажіть так, діду, не помрете ви, — злякано пискнув Кукурузо.

— А ти що думав — дід вічний? На дев'яносто вже завернуло. От-от — і в яму сторчака. Вже недовго...

— Я, може, ще навіть раніше за вас помру. Оно, пам'ятаєте, як у мене чиряк на нозі був і температура сорок... Так що не кажіть.

— Е, синку, молоді можуть вмерти, а старі мусять вмерти... Так уже заведено. І не треба в цьому змагатися. Краще в чомусь іншому...

Запанувала мовчанка. Видно, мого друга вкрай збентежили і схвилювали дідові слова. Та й мене теж. Ніколи я не бачив діда таким. Завжди він бурчав, лаявся, навіть потиличниками частував, а тут... Ех, краще б він нам вуха нам'яв!..

— Діду, — жалібно мовив Кукурузо, — ви не кажіть матері. Я вас прошу Гк, діду?

— Та що ж казати. Нема чим радувать.

— Я вчу граматику, вчу, чесне слово. І переекзаменовку здам.

— Побачимо...

— Ви думаєте, ми балуємося. Ми тут... ми тут...

— Та бачу ж — вистежуєте когось. Кого ж це?

— Книша.

— Овва! Чого раптом?

Кукурузо хотів був почати пояснювати, аж тут дід враз приставив долоню до вуха і тихо сказав:

— Цить!.. Потім... Пливе... Ховайтесь, хлопці, побачимо, в чім тут справа.

Ми припинили. А дід ступив тільки один крок до куща — і ніби розтанув у темряві. Минула хвилина, дві, а може, й більше. І тільки тоді ми побачили — із стружки вплив човен. Як дід Варава міг почути його, не збагну. От що значить — старий мисливець!

Човен пристав до берега.

З човна виліз Книш.

Щось дзвякнуло, впавши на землю.

Книш лайнувся півголосом, підняв, пішов стежкою.

Він так близько пройшов повз мене, аж мені здалося, що він зараз перечепиться через мою ногу, і я швиденько підібрав її під себе.

В одній руці Книш тримав великий залізний лом, а в другій — відро й друшляк, оте металеве з дірочками, на якому галушки й вареники зціджують.

Біля озерця Книш поклав лом на землю, роззув чоботи, забрів по коліна у воду й почав друшляком збирати щось з поверхні озерця і струшувати у відро.

— Гайда, хлопці, — шепнув дід і, вийшовши з кущів, голосно кахикнув:

— Кахи-кахи!

Від несподіванки Книш сіпнувся, послизнувся — шубовсть! — і сів у воду. Лише голова з води стирчить, на всі боки розгублено крутячись.

— Помагай'бі, чоловіче добрий, — спокійно мовив дід. — Що це ви тут робите?

— Ку-купаюсь! — дурнуvато виширився Книш і почав незграбно підводитися.

— З друшляком? Ясно!.. А беріть-но, хлопці, його чоботи, ломика — заарештований він. Повеземо в село — там розберемось...

— Та що ви, дедушка!.. Та що ви, їй-богу!.. — заметушився Книш, вилазячи з води і бризкаючись на всі боки. — От жартують! Ги-ги! От жартують!

— Давай-давай! — підвищив голос дід.

— Та ну, чесне ж слово! Та ну, що ви таке кажете!

— Лізь, кажу, в човен сам! Бо зв'яжу!

— Та постойте, дедушка! Я все розкажу! Все, як є! Не винен я... їй-богу! От святий хрест! Це все вона! Проклятуща баба! Тюрма народів! Сам її ненавиджу! Щоб їй триста болячок! їй-богу! Отож як почула про той льобулус, то в одну душу: "Дістань та дістань, воно піде на базарі". Ну з ножом до горла пристала. Що ти зробиш! Хай уже, думаю, щоб одчепилася, дістану трошки. Поїхав. А воно, виявляється, ще, по-перше, нема, а по-друге — мікроскопічне. Як ти ним, мікроскопічним, торгуватимеш? Ну хоч додому не вертайся! Ви ж не знаєте моєї баби... Вирішив я їй якоїсь іншої гадості з води натягати, щоб тільки не гавкала (хіба вона розбере?). Обманув її, сам сознательно обманув! Не хотів же чіпати — раз ученики таке діло роблять. Думав, усе! Обійшлося! І торгівля йде, і я спокійний. Та нещасна моя доля. Оце вчора дізналася вона про обман. Господи, що було! Хоч хрестись та тікай. "Ти, — кричить, — злочинець, ти, — кричить, — уловник! Я ж людям, може, шкоди завдала! Якщо настоящей мені не принесеш — зі світу живи!" Ну що було робити? Ну, пойміть, дедушка, хіба я хотів? їй же богу! Одпустіть, пожалуста.

Книш замовк, схлипуючи.

Видно, дід завагався — сопів і кахикав.

— Ой, діду, викручується він! Як ужака! — скрикнув Кукурузо. — Вони тут з Бурмилом... у акваланзі для підводного плавання... ціле літо пірнають.

— Спеціально в Києві купили. Ми самі бачили, — підхопив я. — Завдання у них якесь... від вермахту... Мабуть, фашистський архів з дна дістають. Як у Чехії.

Книш аж зіщулився весь.

— Та що ви, хлопці! Що ви! Та боронь Боже! Яке там завдання! Таке ж вигадали, їй-богу!

— А що ж? — спитав дід.

Книш якийсь час мовчав, потім враз гаряче заговорив:

— Та знаєте, та ми ж якраз, дедушка, і про вас думали. Хотіли подаруночок вам ізробить. Хоч ви й непитущий, але ж на свята чарочку можете... Хи-хи! Це ж, знаєте, узнав я, що у війну німці тут спирт затопили. Двадцять, кажуть, каністр лежить. Герметичні — що їм зробиться? Так ото думаємо піднять. Тільки ж ви, дедушка, пожалуста, нікому-нікому! Ми вам по дружбі дамо. Навіть і не думайте відмовлятися. Це ж таке діло! Згодиться! Хі-хі!..

Книш засміявся дрібненьким підлим сміхом. Та сміх одразу й урвався. По дідовому настрою зрозумів Книш, що сміятися не до шмиги.

— Ясно, — суворо сказав дід. — А ломика оце нащо брав?

— Та просто так... просто... — зам'явся Книш.

— Хотів греблю зруйнувати? Щоб сліди замести? Щоб усе сплигло? Мовляв,

стихийне лихо? Так? — у голосі діда дзвеніла лютя.

— Та ж клята баба, — почав Книш, але дід перебив його:

— Годі вже! Сідай! Поїхали!

— Та, дедушка!.. — плаксиво запросився Книш. — Та ми ж з вами сусіди! Що вам — більше за всіх треба? Я ж нічого не зробив, не встиг же! Одпустіть!

— Які ми сусіди! — одрубав дід. — Ти зовсім на іншій планеті живеш! І не смій сусідиться до людей. Поїхали!

І Книш згорбився, і, як побитий собака, слухняно пішов до човна. А коли вже ми одпливали, дід Варава, ні до кого не звертаючись, тихо сказав:

— А той спирт партизани ще у сорок третьому виловили. Для госпіталю. Було б старожилів спитать, перед тим як у воду лізти.

РОЗДІЛ Останній. Отак закінчилися пригоди Робінзона Кукурузо на безлюдному острові поблизу села Васюківки

Отак закінчилися пригоди Робінзона Кукурузо на безлюдному острові поблизу села Васюківки.

Наступний після тої ночі день був ущерть насичений знаменними подіями.

Зранку приїхав професор Дудка, керівник київських юннатів, а разом з професором — кореспондент газети "Зірка".

Професор Дудка виявився молодішою вродливою жінкою у модному платті з короткими рукавами і в тфлях на тонюсінських каблучках-шпильках.

Професор Дудка подивилася на глобулус і сказала, що це "прекрасний штабб хлорели" (саме так вона висловила), що вона обов'язково доповість про це в інституті, що це великий успіх, і гаряче потиснула руки спершу Фарадейовичу, а тоді усім юннатам.

Фарадейович аж саяв од щастя (до речі, того дня виписали з лікарні його дружину).

Юннати теж саяли (кореспондент обіцяв написати про них у газеті). Потім Фарадейович при всіх обняв нас з Явою, поцілував і сказав:

— Коли б не ви — усе б погигло! Спасибі, друзі мої, спасибі!

А незабаром у клубі був товариський суд. На сцені за накритим червоною китайкою столом сиділи голова колгоспу Іван Іванович Шапка, члени правління, Явина мама-депутат, дід Варава, дід Салимон і Галина Сидорівна.

А збоку на лаві підсудних вкупочці сиділи набурмосені Книш з Книшихою і трохи осторонь скуйовджений Бурмило.

Ми виступали як головні свідки обвинувачення. І весь зал дуже сміявся, коли Ява розповідав, як він затонув...

Півсела виступило на цьому суді. І всі говорили, що той, хто дбає тільки про власну шкуру і свою кишеню, не вартий доброго слова (це сказала Галина Сидорівна).

... Що він "унутрішній диверсант" (це сказав дід Салимон).

... І якщо він може продати за копійки свою совість, торгуючи нею на базарі, то за хорошу ціну він і Батьківщини не пожаліє (це сказав Гриць Чучеренко).

... І жаль, поміаєте, що товариський суд не може присудити всипать, поміаєте,

добренько за такі діла, як каже один хороший чоловік, по западному полушарію! (Це сказав мій тато).

... Але нічого, тепер вони знатимуть, що про них думає все село (це сказав Іван Іванович Шапка).

Гучний був суд.

А після суду до нас підійшов Гришко Бардадим і сказав:

— Молодці, босяки!

І ляснув своїми граблями по потилиці спершу мене, потім Яву.

Коротше кажучи, то був день нашої слави. Слави, про яку ми так довго й безуспішно мріяли.

... Але ми чомусь не відчували тої шаленої радості, про яку мріялося. Чогось нам не того хотілося.

... Щось їло наші душі, як іржа залізо.

... Якась думка.

І коли ми йшли з суду, Ява висловив її.

— Мда, — мовив він задумливо. — Все це добре, але... одні глобулус виводять... космічний. Інші майструють щось на транзисторах, напівпровідниках. А ми... — він зітхнув, — тільки підштаники на телевізійну антену вивішувать уміємо. Це й дурень може. Та й не тільки дурень. Навіть мавпа.

— Людиноподібна, — додав я.

... І ось — уже позаду літо, безтурботне дозвілля. Знову парта, знову кожні сорок п'ять хвилин дзвоник, знову: "Хто не виконав домашнього завдання, піднесіть руку!", "Іди до дошки!", "Вийди з класу!.." Буденне життя колишнього п'ятого, нині шостого "Б".

Я сиджу на своєму звичному місці біля вікна, дивлюсь, як ганяє на подвір'ї наш Собакевич, і думаю...

Я думаю про Книшів, — кажуть, вони продають свою нову хату і їдуть кудись на Харківщину. Певно-таки заговорила в них совість після суду. Соромно односельцям в очі дивитися. Може, там, на Харківщині, й людьми стануть.

Он Бурмило ж і пити кинув, і браконьєрський реманент свій поламав і повикидав.

І ще я думаю (не вперше уже): "Чому все-таки Кукурузяка висадився на той острів, що поряд з Високим? Випадково? Збіг обставин? Чи, може, спеціально?"

Я вже питав його.

Мовчить.

Лише усміхається...

Раптом думки мої порушує голос Галини Сидорівни: — Рень, до дошки!

І я відчуваю, як мій правий лікоть підскакує вгору — це підводиться, піднімаючи кришку парти, мій сусіда. Мій сусіда і друг Ява (колишній Кукурузо). Аякже, він таки склав переекзаменовку (а що ж ви думаєте!) і теж перейшов до шостого класу.

О, то були дуже напружені дні — після суду.

Спершу я лише ходив попід вікнами у Ренів і на всіх цікав. На Собакевича: "Цить!"

— не гавкай.

На корову Контрибуцію: "Цить!" — не мукай.

На зозулястого півня: "Цить!" — не кукурікай.

Пильнував, щоб ніхто не перешкодив готуватися моєму другові.

А потім я переконав його, що краще готуватися вдвох, що мені теж це необхідно, бо я нічого не знаю. Спочатку він огинався:

— Не треба мені твоїх жертв! Але я сказав:

— Та ти що — хочеш бути кращим за мене? Хочеш усе знати, а я, отже, лишайся дурнем неписьменним? Це нечесно, не по-товариському!

І він змушений був погодитись.

Цілий серпень ми готувалися вдвох. Не скажу, щоб це було дуже цікаво, цікавіше, наприклад, ніж грати в футбол а чи ловити рибу... Але хто сказав, що для друга треба робити те, що цікаво?

На переекзаменовку я пішов теж разом з Явою. І диктант ми писали удвох.

Галина Сидорівна одразу зрозуміла, чого я прийшов, і сказала:

— Сідай теж пиши, тобі це корисно.

І ви знаєте, я написав гірше, ніж Ява. Він зробив лише дві помилки, а я три. Недарма він, чортяка, брав з собою "Граматику" на безлюдний острів.

І ось тепер він стоїть біля дошки і впевнено пише вправи. І жодного разу не помилився.

До речі, я знаю, що в книзі "Робінзон Крузо" лежить у нього папірець з однією адресою.

Навряд чи хтось би став берегти адресу просто собі так, не думаючи з неї скористатися.

Отже, граматика моєму другові ще й, так би мовити, особисто потрібна. Відмінниці безграмотного листа не напишеш. Краще одразу в криницю сторч головою.

— Молодець, Рень, сідай! — каже Галина Сидорівна. І мій друга, розімлілий від гордості, повільно йде на місце.

Сівши за парту, Ява кілька хвилин мовчить — поки не вляглися почуття, викликані похвалою вчительки. Потім нахилиється до мене і шепоче:

— То що — випробуємо?

— Давай, — кажу я.

Ми схилиємося і засовуємо голови під парту. Ява виймає з-за пазухи плоску жерстяну коробочку з-під цукерок, з якої стирчать різні гвинтики, шпунтики і дротинки. Це винайдений нами механічний пристрій для розстібування гудзиків. Офіційної назви він ще не має і зветься поки що умовно "штукакенція" (не "штука" і не "штукенція", а саме "штукакенція", бо кожний винахід обов'язково повинен мати свою назву). Діє "штукакенція" дуже просто: прикладаєш до гудзика, натискаєш на кнопку — і готово. Тільки спершу треба, звичайно, завести пружину. І от Ява бере і починає заводити.

Звичайно, це вам ще не на транзисторах, не на напівпровідниках, але...

Крреkk!.. — раптом дзвінко на весь клас клацає пружина і, вискочивши з коробочки, б'є знизу Карафольку, що сидить перед нами.

Карафолька скрикує.

— У, розтелепа! — шиплю я на Яву.

Але пізно! Наче грім з неба, лунає над нами гнівний голос Гкліни Сидорівни:

— Завгородній і Рень, вийдіть з класу!

Червоні як маки, вилазимо ми з-під парти і один за одним чимчикуємо до дверей. Навчальний рік почався...